REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE SI FILOLOGIE

ORGAN AL

SOCIETĂȚII ISTORICE ROMÂNE

SUB DIRECȚIUNEA LUĬ

GREGORIE G. TOCILESCU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMANE, PROFESOR LA UNIVERSITATE, ETC.

ANUL V

VOLUMUL IX

FASCICOLUL I.

BUCURESCI

TIPOGRAFIA «UNIVERSITARĂ», STRADA ACADEMIEI, No. 30

1903.

Fascicuul II, cu care se termină volumul al IX, va apare la finele lunei Iunie. DD. membrii al Societății carĭ n'aŭ achitat încă cotisațiunea anuală de membrii sunt rugațĭ a o trimite cât maĭ în grabă pe adresa Casierului Societății, *Clopotarii-Noĭ 58*, Bucurescĭ.

CONDIȚIUNILE PUBLICAȚIUNEI

Revista pentru Istorie, archeologie și filologie, devenită organ al *Societății istorice române*, apare în fascicole mensuale (afară de cele două lunĭ de vară), alcătuind două volume pe fie-care an.

Costul abonamentuluĭ pe an este de leĭ 25.

Membriĭ Societățiĭ istorice primesc revista gratuit, *având să plătéscă numaĭ cotisațiunea de membriĭ, care este de 20 leĭ anual.*

Abonamentul începe la 1 Aprilie al fie-căruia an.

Redacțiunea și administrațiunea se află la d. Gr. G. Tocilescu, Strada Primăvereĭ No. 40, Bucurescĭ.

Cererile pentru înscrierea de noul membriĭ aĭ Societățiĭ istorice, se adreséză d-luĭ G. Ionnescu-Gion, Secretarul Societățiĭ, Strada Lucacĭ No. 33, iar cotisațiunile și orĭ-ce reclamațiunĭ ale membrilor privitóre la Revistă, se trimit d-luĭ Ilie Bărbulescu, Casierul Societățiĭ, Strada Clopotariĭ-Nouĭ, 58, Bucurescĭ.

REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE SI FILOLOGIE

ORGAN AL

SOCIETĂŢEI ISTORICE ROMÂNE

SUB DIRECŢIUNEA LUĬ

GREGORIE G. TOCILESCU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMANE, PROFESOR LA UNIVERSITATE, ETC.

ANUL V

VOLUMUL IX

BUCURESCI

TIPOGRAFIA «UNIVERSITARĂ», STRADA ACADEMIEI, No. 30

1903.

CÂTE-VA MONUMENTE EPIGRAFICE
DESCOPERITE IN ROMÂNIA *

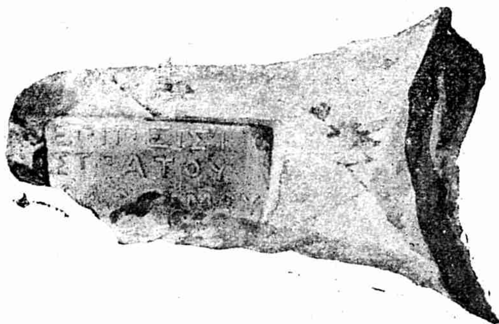
Ceea-ce face interesul perdutelor foĭ de maĭ la vale din archivul de pétră al antichităţilor patrieĭ nóstre, este că fórte adesea-orĭ ele presintă o valóre reală, nu atât prin ceea-ce voesc să ne spună, cât maĭ cu sémă prin ceea-ce ne spun fără să voiască. Maĭ ales sunt instructive în ce ne destăĭnuesc ele întâmplător, lucrurĭ la carĭ n'a cugetat autorul inscripţiuneĭ. Istoria ca şi geografia, istoria arteĭ ca şi a comerciuluĭ, limba, mithologia ca şi architectura, găsesc de multe orĭ în ele fântâne preţióse de informaţiunĭ. Este destul o întâmplare óre-care, ferul pluguluĭ saŭ tîrnăcopul lucrătoruluĭ, pentru ca, isbindu-se de un bolovan îngropat în pămênt, să scótă la ivélă o nouă pagină scrisă, un noŭ document autentic, ce nimic n'ar putea să le înlocuiască. Asemenea monumente, în sărăcia ce ne lasă desolata tradiţiune literară a antichităţiĭ, nu sunt numaĭ nişte lucrurĭ de pripas din acel mare naufragiŭ al trecutuluĭ, ci atâtea puncte luminóse într'o nópte întunecósă.

I. Inscripţiunĭ pe cărămiḑĭ

Şi ca să începem cu cele maĭ mĕrunte, écă maĭ ântêiŭ aceste patru fragmente de mănuşĭ de ólă, purtând pe ele câte o inscripţiune grecéscă stampilată în relief. Provenienţa lor sigură din orăşelul Hîrşova face şi interesul lor, şi vin să ne dovedéscă că vechia cetate *Carsium*, peste care se întind astă-ḑĭ şubredele construcţiunĭ ale târguleţuluĭ modern, a avut în vechime strânse legăturĭ comerciale cu insulele Mediteraneĭ.

*) Comunicaţiune făcută Academieĭ Române în şedinţa publică de la 7 Maiu 1899.

1. Pe o mănuşe de amforă.

ΕΠΙ ΠΕΙΣΙ	ἐπ'ι Πεισι-
ΣΤΡΑΤΟΥ	στράτου
ΠΑΛ/ΜΟΥ	Πα[νάμ]ου

Peisistratos este o persónă cunoscută ce ne întêmpină pe stampilele din insula Rhodos.

2. Pe o mănuşe de amforă.

ΕΠΙ ΝΑΥΣ	ἐπὶ Ναυσ-
ΙΠΠΟΥ	ἱππου
ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ	'Α[γρ]ιανιου

De asemenea *Nausippos* se găsesce pe stampilele din Rhodos.

3. Pe o mănuşe de amforă.

ΜΕΓΩ

ΟΣΕΠΙ

ΟΣ ΦΕΙΔ

ΠΠΙ

ἐπὶ Μέγω[ν]ος Φειδιππος

La mijlocul stampileĭ se află în relief, precum vedem, un frumos cap de *Helios* (Sóre). Un personagiŭ Megon nu este încă cunoscut pentru Rhodos. *Botti* în *Catalogue des Musées Gréco-Romains* din Alexandria înşiră un „Menon". Cum pe stampila din Bucurescĭ se citesce sigur ΜΕΓΩΝΟΣ, Botti a putut să se înşele; căcĭ se póte ḑice cu certitudine că şi acéstă stampilă provine tot din insula Rhodos, din causa capuluĭ luĭ *Helios*, care se scie că era marca acesteĭ insule şi figurà şi pe monedele eĭ. La Rhodos se afla cultul principal al ḑeuluĭ; în onórea luĭ Helios se sĕrbătoréŭ jocurĭ, maĭ cu sémă gymnice, Ἡλίεια, la carĭ regiĭ streinĭ trimitéŭ solĭ. Insula însăşĭ se considera ca o proprietate a ḑeuluĭ, posedând şi un fórte renumit colos al luĭ Helios, datorit luĭ Chares din Lindos, şcolarul luĭ Lysippos,

4. Pe un al patrulea fragment, în fine:

E II I.	ἐπὶ.....
Μ Ν Η Σ Ι Κ Λ Ε Ο Υ Σ	Μνησικλέους
Φ Ι Λ Ο Κ Ρ Α Τ Ο Υ Σ	Φιλοκράτους

Acésta este o stampilă din insula Knidos, cum resultă din numele luĭ *Mnesikles*, fiul luĭ Filocrates.

Avem prin urmare treĭ mănuşĭ de vase stampilate la Rhodos şi una la Knidos. Vasele, umplute de sigur cu vin, aŭ fost expediate la Hîrşova. Fericiţiĭ Carsianĭ, carĭ 'şĭ permitéŭ luxul unuĭ vin adus din aşa depărtare, nu ne-a lăsat de cât hârburile vaselor cu stampilele de pe ele.

Dar cine sunt pèrsonagiile menţionate pe mănuşele vaselor şi ce raport aŭ ele cu însăşĭ vasele?

Plecând de la cele ce se practică astă-ḑĭ, uniĭ archeologĭ aŭ creḑut că acele stampile sunt ale keramiştilor saŭ olarilor; alţiĭ: ale agenţilor vamalĭ. Amêndouĕ părerile însă trebuesc respinse, pentru că, în ce privesce pe ultima, stampila nu póte fi aplicată de cât atuncĭ când vasul este încă móle, până a nu se arde în foc; decĭ, ce rol ar fi avut agentul vamal să stampileze nişte vase, despre carĭ nu se putea sci maĭ dinainte că aŭ să fie exportate? Părerea întêiŭ iarăşĭ nu se póte admite, întru cât stampila începe cu ἐπὶ = decĭ *sub* urmat de un *nume*. Concluziunea se impune de la sine, că trebue căutată o altă explicare.

Greciĭ anticĭ aveaŭ interes, când cumpĕraŭ vase pentru trebuinţele lor, de a sci în ce an fuseseră ele fabricate. Se pare că un vas, cu cât era maĭ vechiŭ, cu atât devenea maĭ bun pentru conţinutul lichiduluĭ. De aceia: amforele şi alte forme de

vase căpătaŭ o stampilă cu data fabricaţiuneĭ lor. Se scie că mijlocul de datare întrebuinţat de Grecĭ era numele archontelui *eponym*, archontele adică care dedea anuluĭ numele sĕŭ. De aci formula: ἐπὶ urmat de numele archonteluĭ. Prin urmare: *Peisistratos*, *Nausippos* şi *Megon* fuseseră archonţĭ în insula Rhodos; iar *Mnesikles* în insula *Knidos*.

Ast-fel, pe lângă interesul ce presintă aceste stampile pentru istoria comerciuluĭ, ele aŭ şi un interes chronologic, servind la restabilirea şi completarea listeĭ magistraţilor.

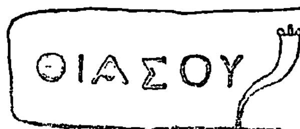
Dar câte odată se póte găsi: nu singura mănuşă cu stampilă a unuĭ vas, ci vasul întreg stampilat, cum este bunióră amfora saŭ borcanul cu două tórte, descoperit la satul Spanţov (jud. Ilfov) şi depus în colecţiunea Museuluĭ.

5. 6. Pe tórtă d'asupra se află urmĕtórele stampile cu litere frumóse grecescĭ scóse în relief:

Pe tórta din stânga:

Pe cea din drépta:

Judecând după forma literilor, stampila pare a datà cel puţin din al douilea secol înainte de Christos.

Ea ne arată că vasul provine dintr'un oraş grecesc şi că a fost fabricat sub archontatul luĭ Aristodamos, în luna Panamos, de către fabricantul Thiasos. Cornul abundenţiĭ, unul din atributele ḑeiţeĭ Tyche (Fortuna), era probabil marca fabriceĭ.

Prin urmare, pe teritoriul satuluĭ Spanţov, depărtat numaĭ cu 2 klm. de Dunărea cea mare, a trebuit să fie un vechiŭ aşeḑământ dacic, care întreţinea relaţiunĭ comerciale cu lumea insulară grécă, ca şi cu Hellada, deja în secolul al douilea înaintea ereĭ nóstre.

Iată cum epigrafia ceramică póte adesea să ne învețe multe lucrurĭ, pe carĭ în deșert le căutăm aĭurea, în izvórele literare.

Și cine ar putea bunióră gândi, că la cetatea luĭ Negru-Vodă de pe Dâmbovița, — acolo unde se retrăsese Mihaiŭ-Vodă Vitézul dinaintea năpadeĭ luĭ Sinaan pașa, are să dea peste urmele unuĭ alt așeḑământ, anterior póte și el epoceĭ romane, căcĭ aci s'a aflat de asemenea

7. O tórtă de vas cu inscripțiunea stampilată:

ΗΡΩΝΟΣ   Ἥρωνος

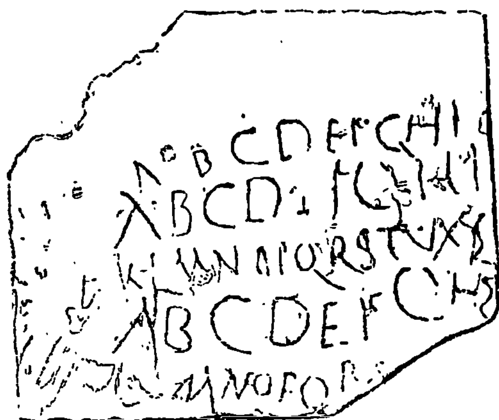
Și câte alte surprinderĭ nu ne reservă descoperirile archeologice, carĭ se înmulțesc pe fie-ce ḑi?!

Dar până a nu părăsi epigrafica ceramică, să nu uĭtăm încă treĭ cărămiḑĭ: una găsită în săpăturile ce am făcut în castelul roman de la Turnu-Severin; alta aflată la Reșca, și înfine a treia la Boronésa, pe malul Oltuluĭ, nu departe de Stolnicenĭ.

8. Prima conține alfabetul scris cu un băț pe lutul încă umed:

Este interesantă comparațiunea cu alfabetul latin de pe alte monumente analoge pentru forma particulară a câtor-va litere, cum bunióră cu alfabetul ce figuréză pe cărămida de maĭ jos aflată la Grădiștea (Sarmizegethusa) și păstrătóre în museul din Deva:

După tótă probabilitatea ambele cărămidĭ aŭ fost scrise de şcolarĭ. Şcolarul din Sarmizegethusa a încercat de treĭ orĭ ca să scrie alfabetul, dar numaĭ odată ni-l dă în întregime. E de observat că literile Y şi Z îşĭ aŭ locul lor fix la finele alfabetuluĭ latin, de şi nu încetaseră de a fi socotite ca litere strĕine. Ast-fel alfabetele din Pompeji nu le aŭ, de unde se póte conchide că până la distrugerea oraşuluĭ ele nu fuseseră primite în chip oficial. Din contră, alfabetul de pe cele douĕ cărămidĭ din Dacia, care datéză cam de pe la finele secoluluĭ al II-lea d. Chr., ca şi alfabetul aflat la Petronell [1]), ni le presintă ca făcênd parte integrantă din alfabetul latin.

Un alt şcolar din Dacia, la Porolissum (Mojgrad), voesce a scrie din memorie ceva pe o cărămidă : *ocasion[em] nan(c)tus [sum] scrib(endi)....* [2])

Avem de sigur aci dovedĭ că în Drubetis (Turnu-Severin) există, ca şi în Sarmizegethusa şi Porolissum, şcolĭ elementare în care *litterator* saŭ γραμματιστής învĕţa pe copiĭ citirea, scrierea şi aritmetica.

1) Despre acest din urmă vedĭ Kalinka *Athen. Mitth.* XVII 1892, 121 seq.— Asupra formelor fie căreĭ litere în parte se póte compară *Exempla scripturae epigraphicae Latinae a Caesaris morte ad aetatem Iustiniani ed. Aem. Hübner*, Berol. 1885.

2) C. I. L. III, 1635,4.

9. A doua cărămidă, descoperită la Reşca (vechiul municipiŭ şi maĭ târḑiŭ colonie Romula) pórtă următórea inscripţiune:

Ea a fost săpată cu stilus (γραφίς) pe lutul încă móle înainte de a fi ars şi, dacă judecăm după forma cursivă a literilor sale, póte să dateze de pe la sfîrşitul secoluluĭ al II-lea după Christos saŭ începutul secoluluĭ al III-lea. In linia a 4-a, după literile ΚΑΘ, păstrate în bună parte, se observă jumĕtatea luĭ Ο şi partea superióră a luĭ ΜΗ, iar linia a 5-a a conservat jumĕtatea unuĭ Ρ.

Avem deci

Τοῦ Τρωκοῦ πολέμου καθ' Ὅμηρ[ον....

De óre-ce aceste cuvinte alcătuesc începutul unuĭ hexametru, putem cu siguranţă a-l completa, dacă ne amintim de o serie întrégă de monumente carĭ serveaŭ în şcolĭ drept cărţĭ

de învĕţătură, cum era bunióră tabula Iliaca găsită în ruinele oraşuluĭ antic Bovillae (Italia) şi representând principalele evenimente ale rĕsboiuluĭ troian; saŭ o altă tablă Iliacă păstrătóre în Bibliotheca Naţională din Paris, care ne dă în 64 versurĭ o prescurtare a Iliadeĭ şi reproduce şi câte-va versurĭ dintr'însa.

După aceste exemple, putem susţine că pe cărămida nóstră avem începutul unuĭ şir de versurĭ destinate pentru citirea luĭ Homer în şcolĭ, şi că primul vers începea ast-fel:

Τοῦ Τρωκοῦ [1]) πολέμου καθ' Ὅμηρ[ον μάνθανε τάξιν

„Invaţă în Homer şirul evenimentelor rĕsboiuluĭ troian."

Posedăm şi aci o dovadă că la Reşca (Romula) a existat în epoca romană o şcólă superióră, în care se învĕţa greceşte şi latinesce, retorica şi filosofia, şi se interpretaŭ poemele homerice, care aŭ fost pentru Grecĭ şi Romanĭ Biblia tuturor claselor şi tuturor vîrstelor. [2])

10. A treia cărămidă s'a aflat în ruinele staţiuneĭ romane Buridava (adĭ Boronésa), pe malul apusan al Oltuluĭ.

= *Co(ho)rs m(illiaria) B(rittonum)*

Este de sigur vorba de una şi aceiaşĭ cohortă constatată

1) Τρωκοῦ, formă adjectivală pentru Τρωϊκοῦ este o greşélă a scriitoruluĭ, dacă nu cumva maĭ probabil o formă populară.

2) Vedĭ maĭ pe larg despre acésta Gr. G. Tocilescu. *Omer la Reşca*, în *Literatura şi Arta romană*, 1897; idem *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, 1900 p. 92—105.

între auxiliile dacice pe o cărămidă de la Orşova [1]) cu stampila COH. I. BR. ∞, şi în următórea inscripţiune ce am desgropat de curênd în lagărul roman de la Bumbeştĭ pe Jiŭ (jud. Gorj):

11. Lespede de piétră cu însăşĭ inscripţiunea de fundaţiune a castelului.

IMP · CAES · L · SEPTIMIVS SEVERVS · PIVS PERTINAX · AVGVSTVS ARABICus
ADIAB · PART · MAXIMVS · PONTIFEX · MAXIMVS · TRIB · POT · VIII · IMP · XI · Et
IMP · CAES · M AVR · ANTONINVS · PIVS · FELIX · AVG · TRIB · POT · III · MVROS CESPit
CASTROruM · COH · I · AuRELIAE · BRITTONVM ∞ ANTONINIANA · VETUST DI
LApsos
LAPIDE · EOS · RESTITVErVNT · PER OCTAVIVM IVLI · NVM LEG. IPSOrum
PR PR

Imp(erator) Caes(ar) L(ucius) Septimius Severus Pius Pertinax Augustus arabic[us] adiab(enicus) part(hicus) maximus, pontifex maximus, trib(unicia) pot(estate) VIII, imp(erator) XI, e[t] imp(erator) Caes(ar) M(arcus) Aur(elius) Antoninus Pius, felix Aug(ustus), trib(unicia) pot(estate) III, muros cesp[it](icios) castro[ru]m coh(ortis) (primae) [Au]reliae Brittonum (miliariae) Antoniniana(e), vetust(ate) dila[psos] lapide⟨e⟩os restitue[r]unt per Octavium Iulianum leg(atum) ipso[rum] pr(o) pr(aetore).

In rîndul al 3-lea ne-am aştepta să avem TRIB·POT·IIII.

In rîndul al 5-lea la început trebuĭa săpat LAPIDEOS.

Guvernatorul Dacieĭ L. Octavius Iulianus este deja cunoscut din alte monumente (C. I. L. III 876 şi 1393, în care se numesce: *consularis III Daciarum*).

Ast-fel se constată din textul epigrafic de maĭ sus că la a. 201 după Is. Chr. castelul de la Bumbeştĭ, care până aci fusese de pămênt (muri cespiticii), a fost reconstruit în piatră pentru *prima Cohors Aurelia Brittonum miliaria Antoniniana.* Din cărămiḑĭ desgropate tot aci [2]) resultă că în acelaş castel se aflase în garnisonă şi *C(ohors) IV C(ypria).*

E de observat că la început maĭ tóte castelele de pe lângă limes şi din interior trebue să fi fost de pămênt, şi că maĭ târḑiŭ, sub Septimiŭ Sever, unele din ele aŭ fost prefăcute în castele de piatră.

1) C. I. L. III S. 8074, 10.
2) Gr. G. Tocilescu, *Arch. epigr. Mitth.* XIX, 1,

La aceiaşĭ Cohors miliaria Brittonum pare a se referi şi următórea inscripţiune găsită la Salonic [1]:

B E
MAVREL · CASSI
ANVM · V · EPRAI
SIDEM PROV DACIAE
MALVENSISPATRI
KARISSIMVM ⊕
MMAVRELLI PHI
LIPPVS ETCASSI
ANVS TRIB COHI
FM BRYTTONVM
MALVENSIS

b(onum) [f(actum)]

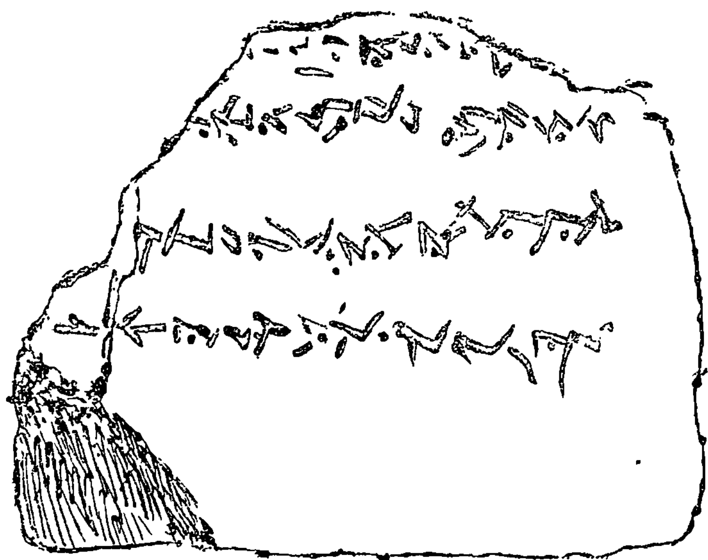
M(arcum) Aurel(ium) Cassianum v(irum) e(gregium) pra[e]sidem prov(inciae) Dacia[e] Malvensis patr[em] karissi[m]um M(arci) Aureli(i) Philippus et Cassianus trib(unus) coh(ortis) I F(laviae) m(iliariae) Br[i]ttonum Malvensis.

De aci se vede că din ceĭ doĭ fiĭ aĭ guvernatoruluĭ Dacieĭ Malvensis, unul, Marcus Aurelius Cassianus, fusese tribun al cohorteĭ *Flavia Miliaria Brittonum Malvensis.* De şi epitetul de *Flavia* nu putea lipsi într'o inscripţiune oficială, cum este cea de la Bumbeştĭ reprodusă maĭ sus, dar nu e de admis a fi vorba de două cohorte deosebite, ci de una şi aceiaşĭ cohors miliaria Brittonum, care pe unele monumente purta epitetul de Flavia şi de *Malvensis.* Acest din urmă epitet de sigur este împrumutat de la lagărul permanent al cohorteĭ, Malvensis fiind în loc de *quae est in Dacia Malvensis,* [2]) adică în Oltenia.

Iată un exemplu cum o cărămidă găsită la Olt îşĭ află resunet şi completare într'o piatră cu inscripţiune descoperită tocmaĭ la Thessalonic. Dar acesta nu este unicul cas; adesea ilustrarea şi priceperea unuĭ monument din Dacia se face printr'unul din Egypt, Numidia, Asia, Brittania, Germania etc.

1) *Arch. epigr. Mitth.* XVII 117.
2) Th. Mommsen, *Arch. epigr. Mitth.* XVII, 118.

12. In fine încă o cărămidă, fórte curiósă, acésta aflată tot la Turnu-Severin în săpăturile castelului ce apăra capul podului lui Traian:

Avem aci patru linii de ornamente ciudate alcătuite din împletiturĭ de liniĭ oblice şi puncte triunghiulare săpate în adânc pe lutul încă móle. O cercetare cu luare aminte a acestuĭ monument ne autoriză a constata că fie-care punct a fost făcut dintr'o singură dată după ce maĭ întêiŭ linia trăsurilor oblice fusese terminată. Acéstă împrejurare ar esclude cu totul ipothesa uneĭ scrierĭ óre-care şi ne ar îndatora să recunóscem că n'avem aci de cât un motiv de ornamentaţiune, fórte curios într'adevĕr şi căruia cu greŭ i-am putea găsi un exemplu analog.

Acum, avem dreptul de a ne întreba dacă aceste semne nu sunt imitaţiunea uneĭ scrierĭ. Scim că la Turnu-Severin a staţionat o cohortă de arcaşĭ Syrienĭ; olane cu stampila aceleiaşĭ cohorte aŭ fost găsite la un loc cu cărămida în cestiune; n'am putea óre presupune că un soldat Syrian, carele nu scia

carte, s'a apucat să imiteze din memorie pe monumentul nostru vre-una din scrierile semitice întrebuințate în patria sa natală?

Dintre monumentele epigrafice descoperite în timpiĭ din urmă în țară și depuse în secțiunea lapidară a Museuluĭ Național, precum și din cele vechĭ din noŭ revisuite, comunicăm maĭ la vale pe cele maĭ însemnate.

II. **Municipium, maĭ tărdiŭ colonia Drubeta** (*Turnu-Severin*).

13. Monument funerar desgropat lângă o fântână la marginea orașuluĭ.

Bust

D M
IVLIAE · GRATÆ
FIL · IVLI STRATO
7 LEG · IIII · FL · ET ÆLIA
ADAVCTA · PAR · FEC

D(is) m(anibus) Iuliae Gratae fil(iae), Iuli(us) Strato (centurio) leg(ionis) IIII Fl(aviae) et Aelia Adaucta par(entes) fec(erunt).

Acéstă inscripțiune constată pentru prima óră presența la Turnu-Severin a legiuneĭ a IV Flavică care, cum se scie, staționa în Moesia Superióră. Alte legiunĭ moesiace constatate la Drubeta sunt: a V Macedonica și a VII Claudia; tot aci s'a aflat și *ala Claudia Gallorum.*

14. Monument funerar găsit la Dîlma, jud. Mehedințĭ. Pĭatra a servit ca picĭor la sfîntul pristol în biserica satuluĭ.

D · M
DASAS
CAPITO
V · AN · L V
T P F · P
H · E S

D(is) m(anibus), Dasas Capito v(ixit) an(nos) LV, t(itulum) p(osuit) f(ilius) p(atri), h(ic) e(st) s(itus).

15. Monument funerar descoperit cu ocasiunea facerii cheiului din Turnu-Severin. Piatra, găsită în mai multe bucăţi, a dispărut, deşi a fost lăsată în grija serviciului hidraulic de acolo.

D M
IVLIA · KALLI
GENIA · VIX · AÑ
XL IVL DACIS
CVS V/X AN///
VAL · V/V///
VIXAN . L · IVLPAE
//V// //ENVS AVG
C // // DRVB . CON
IVC . PIENTIS / I
ME E AMI/ IS
B M P

D(is) m(anibus), Iulia Kalligenia vix(it) an(nos) XL; Iul(ius) Daciscus v[i]x(it) an(nos)... Val(erius) V... vix(it an(nos) L. (Iul(ius) Pae...enus aug(ustalis) c[ol(oniae)] Drub(etensium) coniug(i) pientis[s]im(a)e et ami[c]is b(ene) m(erentibus) p(osuerunt).

E de observat numele *Drubeta*, care în inscripţiunile de până aci cunoscute îl găsim scris în forma *Drobeta*, pe când Ptolemeus, tabla Peutingeriană şi cărămiḑile ne daŭ forma cu *u* [1]).

III. Malva *(Celeĭ)*

16. Mic altar de piatră calcarie.

I O M D O L
P R O B V S
7 L E G · E A
POLLONIA
E I V S . V · S

I(ovi O(ptimo) M(aximo) Dol(icheno), Probus (centurio) leg(ionis) et Apollonia eius v(otum) s(olverunt).

1) Cărămidă găsită la Cladova cu stampila DRVBETA veḑĭ Arch. epigr. Mitth. XIX 220.

17. Monument de pétră calcaric, din care lipsesc începutul şi maĭ bine de jumĕtate din întréga parte dréptă. Forma literilor indică epoca Antoninilor.

I N I A R V M   I V G · I I A
C I · Q V O D I V N C T W · S E P V
C O N D I C I O NE Q V I C V W Q
V E L · E X E I S · P E R G R A D V S · V
I NT E R C I Ɔ E R T · V O L O I V B E O
I N L O C W I: V S · Q V I · O B E I
S V B S † T V E R E · E A D E M · C O
Q V I S I M L T E R · O F F I C I W · G
S I T · E T . Q V I C V M · Q V E · E X E A
P E R † NE N S · A D · V O L V NT A T
S † · Q V I · E X · I V S S V · M E O · I N
I T A ·   V
V T · E A E · V I N E A /// E T · A E D I F I
M E I S   A P S /// /// /// D A N I
A V T ·   A L I E /// A R E · Q
F E C E R I T · V /// N D I T I O · E T
E A R E L I Q V O /// /// M · C A V S
I T A V T P O S T
E X · F R V C T V S

Iată restituirea probabilă a textuluĭ, aşa cum s'a propus în C. I. L. S. III nr. 14493:

volo iubeo. . curatoribus sepulchri mei fructum]
v]in[e]arum iug(erum) (duorum)... [et usum eius ædifi]-
ci quod iunctum scpu[lchro meo est concedere sub suprascripta]
condicione quicumq[ue hereditatem adierit ex heredibus meis]
vel ex eis per gradus v[el qui substitus erit, si quis eorum]
interciderit.
Volo iubeo [heredes meos curatorem sepulchri mei]
in locum eiu[s], qui ob[i]e[r]i[t aut officium suum deseruerit,]
substituere eadem co[ndicione qua curatores supra instituti sint,]
qui similiter officium g[erat et . . . .]
sit et quicumque ex ea [condicione curator institutus aliquid neglexerit]

pertinens ad volunta[*tem meam dimittatur eique alius sufficiatur ut*]
sit, qui ex iussu meo in [*sepulchro meo quotannis sacra faciat*]
ita u[*t s*(*upra*) *s*(*criptum*) *e*(*st*)].
Ut eae vineae et œdifi[*cium curatoribus reservata? sint, ius heredibus*]
meis aps[*it*] *dand*[*i ea aut alienandi. Si quis voluerit vendere ea*]
aut alie[n]are q[uod adversus voluntatem testamenti mei]
fecerit, v[e]nditio et [alienatio irrita sit et [denariorum] . . . m(ilia) dare damnas esto. Pecunia]
ea reliquo[ru]m caus[a hereditati adcrescat..........]
ita ut post [mortem meam curatores quotannis sacra faciant]
ex fructu s[upra scriptarum vinearum].

Iar în traducere româuéscă:

„....Voesc, ordon a da îngrijitorilor mormântuluĭ meŭ venitul celor două iugere de vie şi folosinţa clădireĭ care este unită cu mormântul meŭ cu condiţiunea scrisă maĭ sus: orĭ-cine dintre moştenitoriĭ meĭ ar ajunge la moştenire saŭ orĭ-cine va fi pus în locul lor, dacă va fi murit vre-unul dintre eĭ.

„Voesc, ordon ca moştenitoriĭ meĭ să pună pe un ingrijitor al mormântuluĭ meŭ în locul aceluia care va muri saŭ va părăsi oficiul sĕŭ, cu aceiaşĭ condiţiune cu care aŭ fost orînduiţĭ îngrijitoriĭ de maĭ înainte şi care să împlinéscă la fel oficiul şi . . . . . . orĭ-cine care fiind rînduit îngrijitor în aşa condiţiunĭ va neîngriji ceva privitor la voinţa mea, să í se dea drumul şi altul să fie pus (în locu-ĭ) ca să fie (unul) care după voinţa mea să facă sacrificiĭ la mormîntul meŭ pe fie-care an, ast-fel precum este scris maĭ sus.

„(Ca) acele viĭ şi (acea) clădire să fie reservate pentru îngrijitorĭ, drept să nu aibă moştenitoriĭ meĭ de a le dărui saŭ de a le înstreina. Dacă cineva va voi să le vîndă saŭ să le înstrĕineze—ceea-ce o va face în contra voinţeĭ din testamentul meŭ—vîndarea şi înstrĕinarea să fie nule, şi condemnat să fie a da—miĭ de dinarĭ. Aceştĭ banĭ să se adaoge la moştenire în

Monument funerar al unuĭ signifer al legiuneĭ a V Macedonică (Nr. 18.)

folosul celor rĕmaşĭ, aşa în cât după mórtea mea îngrijitoriĭ să facă în fie-care an sacrificiĭ din veniturile viilor sus numite."

18. Monument funerar al unuĭ *signifer* al legiuneĭ a V Macedonică. (Veḑĭ figura pe pag. 19).

Q(uintus) Phil[i]ppicus Q(uinti) f(ilius) Mae(cia) (tribu) Edessa signi[f]er leg(ionis) V vix(it) annos XXXX h(ic) s(itus) e(st); ex tes(tamento) f(ieri) ius(it), her(es) f(aciundum) c(uravit) arbitr(atu) Antoni(i) architeccti(sic) *et T[i]ti coriari.*

In partea superióră, cu litere maĭ micĭ, dar din aceiaşĭ epocă, se vede:

M · A
X X

Ceea-ce credem a puté citi: *m(ilitavit) a(nnos) XX.*

19. Pétră de mormênt al unuĭ veteran al legiuneĭ I Italice.

· D . . M ·
G · C R I S P I N V S .
G · F I L · C L N D I A
F I R M V S · A S P E
N D O · V · L E · I · I T ·
A V R E L I A E · S E
V E R A E · C O I
V G I . V · A N XXVI
E T N E P O T B V
S · A V R · P R I M
I L L A E · S · B E N
· M E · P O S

D(is) m(anibus). G(aius) Crispinus G(ai) f(ilius) Claudia (tribu) Firmus Aspendo v(eteranus) le(gionis) I It(alicæ), Aureliae Severae co(n)iugi, v(ixit) an(nis) XXVI et nepotibus Aur(elio) Primillae s(uis) ben(e) me(rentibus) pos(uit).

20. Fragmentul uneĭ petre funerare.

T I V L I V S E V A
T H V S M A T R I
P I I S S I M A E F E C

...*T(itus) Iulius Evanthus matri piisimae fec(it).*

21. Fragment de pétră.

D *m*
I O
F L
C O
E X
V I
M I
L · C A S R

22. Pe fragmentul uneĭ architrave.

P A C · O

IV. Municipium, maĭ târḑiŭ colonia Romula *(Reşca)*

23. Mic altar de pétră calcarie.

D A N E R E
G I N M V L P
H R C V L A N
E X P R A E F E T
5 I V L I A · T E V P B
O E A E I V S . V S

D[i]an(a)e regin(ae) M(arcus) Ulp(ius) Herculan(us) ex praef(ecto) et Iulia Teupibœa eius v(otum) s(olverunt).

24. Pe un fragment de architravă.

C I T E R ·

25. Fragment.

R A
AVR POS
I N · D

26. Fragment.

ERA · S ·
O·ViV
De

V. Axiopolis (*Hinok*)

27. Altar de pétră transformat în cruce şi întrebuinţat într'un cimitir creştin de lângă Hinok.

VLIAE DO
M N A E N
A T R I C A
R O R V M
N T A E V N
R S I · D A N
E X · R · P·
SVB · CVRA L . I
F N S T I N I A N I
LEG · AVG · N̄ N

I[*uliae Domnae au*[*g*(*ustae m*]*atri ca*[*st*]*rorum* [*n*]*autae un*[*ive*]*rsi Dan*[*uvi*] *ex r*(*e*) *p*(*ublica*) *s*[*ua*] *sub cura L*(*ucii*) *I*[*ul*(*ii*)] *Faustiniani leg*(*ati*) *aug*(*usti*) *n*(*ostri*) *n*[*umini?*

Lucius Iulius Faustinianus a fost guvernator al Moesieĭ Inferióre pe timpul împěraţilor Sever, Caracalla şi Geta (C. I. L. III 6177: leg. Augg. pr. pr.) Monumentul de la Hinok s'a înălţat după mórtea luĭ Sever şi uciderea luĭ Geta, în timpul domnieĭ luĭ Antoninus Caracalla; de aceĭa guvernatorul se numesce leg. Aug. n(ostri). Acelaş personagiŭ figuréză în I. R. N. 5206 şi C. I.

L. VI n. 2003 v. 11; din ultima inscripţiune resultă că el a fost cooptat între sacerdoţĭ în a. 220 d. Chr.

28. Monument funerar de pĭatră calcarie găsit la una din porţile castelului, cu ocasiunea săpăturilor.

D . M
C · V A L E R ·
G E R M A N V S
VIX · N · LXXVIII
C · VAL · VALENS
BLEG · LE · XI · CL ·
F I L V S · P A T R
B M · P ·
H A V E

D(is) m(anibus), C(aius) Valer(ius) Germanus, vix(it) an(nis) LXXVIII, C(aius) Val(erius) Valens b(eneficiarius) leg(ati) le(gionis) XI Cl(audiae) filius patri b(ene) m(erenti) p(osuit). Have!

VI. Capidava (*Calakiöi*)

29. Monument funerar de pétră calcarie.

Ospĕţ funebru

D I S
M A N I B V S
COC ❦ ELIVS · POS
V I V O · S V O · S I B I
ET TITIE · MATRI
N E C O I V C I S V E
BENE MERENTI QV
E VIXIT ANN XXX ·
O B I T A A D V I L A
S V A T I I V L V M P O sic
S V I T

Dis manibus Coc(ceius) (H)elius pos(uit) vivo suo sibi et Titi(a)e

Matrin(a)e co(n)iuci su(a)e benemerenti qu(a)e vixit ann(os) XXX; obita ad vila sua, ti[t]ulum posuit.

In inscripţiunea acésta, ca şi în cea precedentă, ne întîmpină acelaş Cocceius (H)elius; raportul de rudenie este cel următor:

Cocceius Vitales ⌣ *Cocceia Iulia*

Cocceius Clemens — *Cocceius Helius* ⌣ *Titia Matrina*

30. Monument funerar de pétră calcarie spart în treĭ bucăţĭ.

Ospĕţ funebru
Heroul thrac

· DIS · MNIBVS ·
COCCEIVS VITALES VIXSIT
ANNIS · L · ET COC · IVLIA CO
NIVNXS EIVS · VIXSIT ANNIS
XL · OBITI AD VILLM SVM COC
CEIVS CLEMENS ET COCHE
LIVS · FILI PATRI ET MTRI BE ·
NE MERENTIBVS TITVLVM
POSVERVNT ·

Dis manibus Cocceius Vitales, vixit annis L, et Coc(ceia) Iulia coniunxs eius, vixsit annis XL; obiti ad villam suam. Cocceius Clemens et Coc(ceius) Helius fili patri et matri benemerentibus [t]i[t]ulum posuerunt.

31. Monument funerar de pétră calcarie.

Corónă

D · M ·
IVLIO · VALEN
TI FIL · VIX · ANN XII
ET · VL · VITALI FIL · VIX
ANN · XVII
C · IVL · HERMES ·
ET IVL · RHODOPE
PARENT · S · V · F · C ·

D(is) m(anibus) Iulio Valenti fil(io) vix(it) ann(os) XII et Iul(io) Vitali fil(io) vix(it) ann(os) XVII, C(aius) Iul(ius) Hermes et Iul(ia) Rhodope parent(es) s(e) v(ivi) f(aciundum) c(uraverunt).

32. Monument funerar de pétră calcarie.

Ospĕț funebru
Heroul thrac

D · M
MEMORIAE
KARISSIMOR
VM · FILIORVM
. T · FL · FLAVIA
NI · ET · T . FLLO

D(is) m(anibus) memoriae karissimorum filiorum T. Fl(avii) Flaviani et T. Fl(avii) Lo[ngi...

33. Monument funerar de pétră calcarie.

D · M
AN̄T · FLORO B F
ϹS · MIL · ANN · XXIII
VIXIT · ANN · XL . ANT
FLORIANVS · OP
TIO · LEG · I ITAL FRA
TER POSVIT

D(is) m(anibus), Ant(onio) Floro b(ene) f(iciario) co(n)s(ularis), mil(itavit) ann(os) XXIII, vixit ann(os) XL; Ant(onius) Florianus optio leg(ionis) I Ital(icae) frater posuit.

34. Monument funerar găsit la Calakiöi în ruinele castelului roman.

D · M
AVR · HERMES PAGANVS
VIXIT ANNIS LXX DIES XI ET
AVR · MELITI CONIVX EIVS
DEM VIXIT ANNIS LX ❦
MENSES · DVOBVS DIES VII
QVI RELIQVERVNT HERE
DES BONOS FILIOS SVPER
STANTIS VII SEX QVIDEM
FILIOS ET VNAM FILIAM
BENEMERENTIBVS · PI
ENTISSIMI NATI MEMO
RIAM · POSVERVNT ❦
AVE VALE VIATOR

D(is) m(anibus) Aur(elius) Hermes Paganus vixit annis LXX dies XI et Aur(elia) Melit[e] coniux eiusdem vixit annis LX menses duobus dies VII, qui reliquerunt heredes bonos filios superstant[e]s VII sex quidem filios et unam filiam bene merentibus pientissimi nati memoriam posuerunt. Ave vale viator.

VII. Municipium Tropaeum Traiani (*Adamklissi*)

35. Altar de pétră găsit în ruinele cetăţiĭ *Tropaeensium Civitas*, pe calea principală (via principalis).

I O M H E R I N
C E R L I B · P A T R
P R O S A L · I M P C A E S ·
T · AEL · HADR · ANT · AVG P I
ET · AVR · CES LIBEROEO *sic*
TVITRASIOPOLLIONI
L E G A V G P R P R
M · STABIVS · M · FIL
FAB COLONVS ƆLVCA
TRIB MIL LEG XI CL · D · D

I(ovi) O(ptimo) m(aximo), Her(culi) in[victo], Cer(eri), Lib(ero) patr(i), pro sal(ute) Imp(eratoris) Caes(aris) T(iti) Ael(ii) Ha-

dr(iani) Ant(onini) Aug(usti) Pi(i) et Aur(elii) C(a)es(aris), liber-(orum)q(ue) eo(rum), T(ito) Vitrasio Pollioni leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore), M(arcus) Stabius M(arci) fil(ius) Fab(ia tribu) Colonus d(omo ?) Luca trib(unus) mil(itum) leg(ionis) XI *Cl(audiae) d(onum) d(at).*

E de observat menţiunea luĭ Marcu Aureliŭ ca *Caesar,* precum şi indicarea domiciliuluĭ *Luca* al luĭ Stabius Colonus.

Guvernatorul T. Vitrasius Pollion este cunoscut şi din alte texturĭ reunite în *Prosopographia* luĭ Rohden şi Dessau.

36. Altar de pétră calcarie găsit la Nastradin, nu departe de Adamklissi.

I O
AEL INSERVS IIV
PRO SE E SVORVM
EX VOT / M POS
5 VIT ARAM

I(ovi) o(ptimo) [m(aximo)] Ael(ius) Inserus [II vir] pro se et suorum ex vot[u]m posuit aram.

37. Altar întrebuinţat în construcţiunea porţiĭ de Sud a cetăţiĭ Tropaeensium.

IOMDOL
IVLGLYC

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) Dol(icheno) Iul(ius) Glyco[n...

38. Columnă de pétră calcarie găsită la Mulceova, nu departe de Adamklissi.

Pétra a fost stricată spre a servi ca îmblătitor la treĭeratul bucatelor. Comp. *Archaeol. Epigraphische Mittheilungen.* XVII, p. 113 nr. 58.

I O	E T	
R E G	O S	
T E I	M · A V	
T O	I · P I I	E T
M · V	A E S	R O
R V	I I V A L	E R
C · I	S · I I V	Q Q
P R	'' V Γ	M V
N I	K T S	P O
S V	V T ·	M
C E	E T VE	r
C		

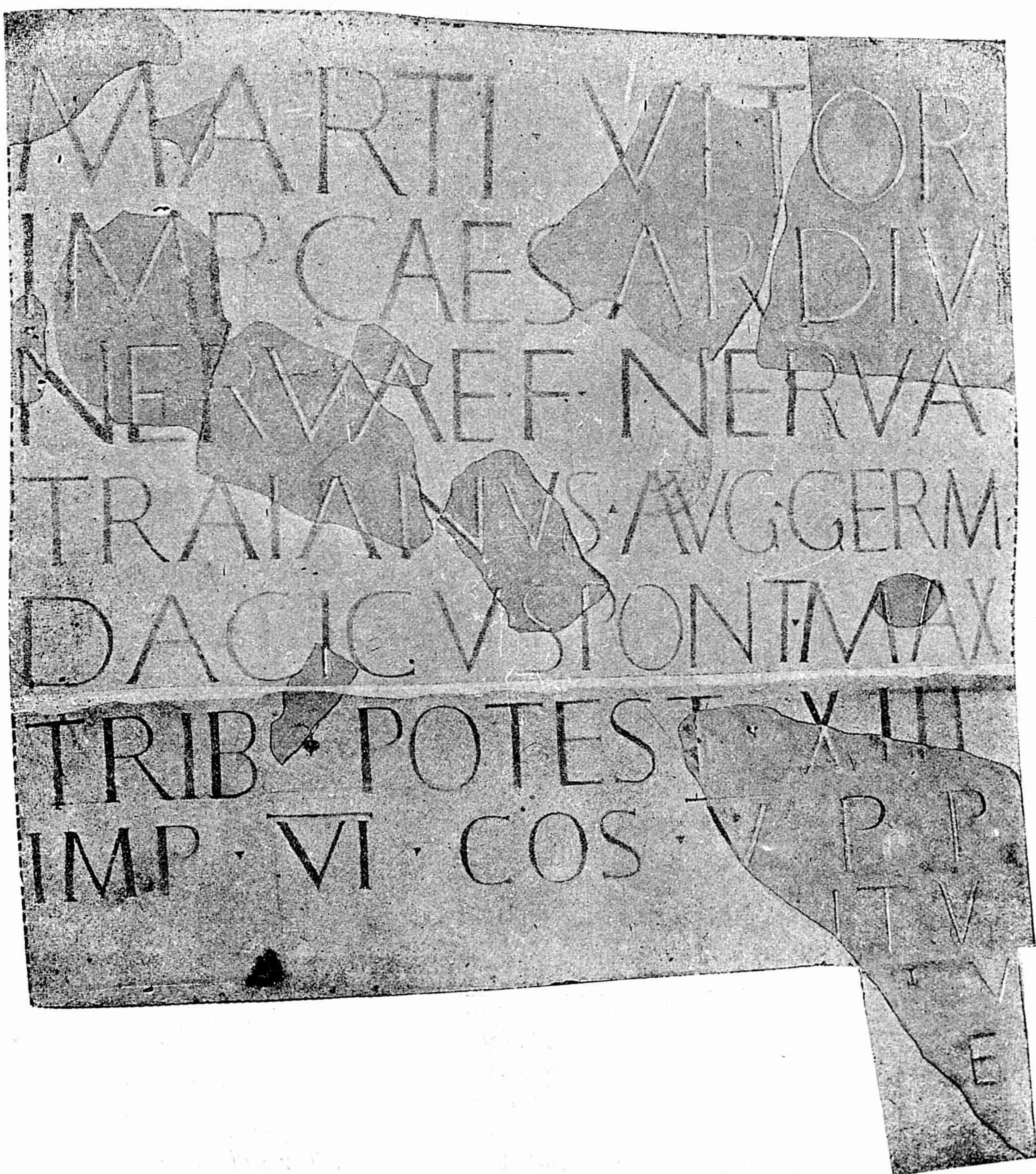
I(ovi) o(ptimo) [m(aximo)] et [Iun(oni)
Reg(inae) [pr]o s[alu-]
te i[mp(eratoris)] M(arci) Au[reli An-]
to[nin]i Pii [Aug(usti)] et
M(arci) V[eri c]aes(aris) [libe]ro-
ru[mque]. M(arcus) Val(erius) [Ap]er
C(aius) I[ul?....]s IIv[iri] q(uin)q(uennales)
pr[o sa]lut[e] mu-
ni[cipi] et s[ua] po-
su[eru]nt......

Este vorba de sigur de municipiul Tropaeum Traiani, în vecinătatea căruĭa a fost găsit monumentul.

39. Inscripţiunea monumentuluĭ triumfal al luĭ Traian de la Adamklissi ridicat în a. 109 d. Chr. (Vedĭ facsimilul de pe pag. 29).

Ma[rti] Ultori imp(erator) [cae]sar divi Nerva[e f(ilius)] Nerva [Tr]aianu[s aug(ustus) germ(anicus) dac]icus p[ont(ifex)] ma[x(imus) trib(unicia) potes]t(ate) XIII [imp(erator) VI co(n)s(ul)] V p(ater) p(atriae) [exerc]itu[s Moesiae inferioris] su[b]...... e[leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore)].

Despre monumentul triumfal a se vedea opera nóstră: *Monumentul triumfal al luĭ Traian de la Adamklissi.* Viena 1896.

Inscripţiunea monumentuluĭ triumfal al luĭ Traian de la Adamklissi. (Nr. 39).

40—42. Treĭ altare prefăcute în base de colóne şi întrebuinţate într'o construcţiune din *via principalis* a cetăţiĭ Tropaeensium Civitas.

Inscripţiunile aŭ fost stricate cu cĭocanul încă din vechime, póte în epoca reconstruiriĭ oraşuluĭ sub Costantin-cel-Mare.

I

////// IEG · V · MAC
/ / / I T A L
I / / / / / / /
/ / / / / / / / /
EV / / / / A C ·
V · S · L · M ·

II

////////////// AC
I L E G · I I T A L
II A · L / / / L E G
VMAC · ET · ORFIO · SAB
EVOC · LEG · V · MAÇ
V · S · L · M ·

III

////////////////
////////////////
////////////////
////////////////
EV ||| C ||| I V M V C
V · S · L · M ·

Aceste treĭ altare votive ale soldaţilor legiunilor I Italica şi V Macedonica, se vede că a avut aceiaşĭ inscripţiune, dar că fie-care altar era închinat uneĭ divinităţĭ deosebite. Staţionarea uneĭ vexillaţiunĭ a acestor douĕ legiunĭ la Adamklissi este acum constatată prin inscripţiunea de maĭ la vale (nr. 44) de curênd descoperită la Giuvegea, judeţul Constanţa, dar cu provenienţă sigură de la Kadikiöi din Bulgaria.

43. Altar găsit în ruinele cetăţiĭ şi spart în maĭ multe bucăţĭ.

DEO
S A N C T O
A P O L L I N I
P V A L E R I V S
I I V I R I · D

Deo Sancto Apollini P(ublius) Valerius II vir i(ure) d(icundo) [*v(otum) s(olvit) l(ibens m(erito)*].

44. Altar de piatră adus de la Kadikiöi (Bulgaria).

NEPT · AVG ⊕ SAC
VEXIL · LEG · Ī · ITAL
METV · M · DTRoP
\ I · SVBCVRAM
5 EPTIDI · MODESTI
7 LEG · V · MAC · ET
VALERI · CLEMENTIS
7 LEG · Ī ITAL
V · S · L · M

Nept(uno) Aug(usto) sac(rum), vexil(latio) leg(ionis) I Ital(icae) M(oesiacae) et V Ma(cedonicae) D(acicae) Tropa[e]i (agens) sub curam Eptidi(i) Modesti (centurionis) leg(ionis) V Mac(edonicae) et Valeri(i) Clementis (centurionis) leg(ionis) I Ital(icae) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

R. 3. Fiind-că litera M de la început este sigură, putem admite că legio I Italica purta şi epithetul de *Mœsiaca* după exemplul legiuneĭ a V Macedonica. Intr'adevĕr pe o cărămidă, găsită la Celei, acéstă legiune se chiamă *l(egio) V Mœs(iaca)*.

Monumentul nostru constată că într'un timp, póte în cursul rĕsboiuluĭ Marcomanic, s'a simţit nevoe la Adamklissi de creaţiunea unuĭ detaşament (vexillatio) din cele două legiunĭ: I Italica ce staţiona la Novae (Steclen lângă Şiştov) şi V macedonica care se afla la Potaisa (Turda). Monumente, aflate la Adamklissi, între altele No. 42 întăresc faptul.

45. Lespede de pétră găsită în săpăturile ruinelor cetăţiĭ Tropaeensium Civitas.

//// I OLBIOPOL / T corónă //////
///// VT // AD //// // / //////
// IOCLETIANI ET . . . . . .
II · ET MAXIMIANI · NOBILISSIM ///
RVM NEVIVS PALMAS THEOTIMIANV/

[Iov]i Olbiopol[i]t[ano et... pro
sal]ut[e] ad[que incolumitate imp(eratorum)
caes(arum) d]iocletiani et [maximiani aug[ustorum)

et constan]ti et maximiani nobilissim[orum
caesa]rum Nevius Palmas Theotimianu[s].
Inscripţiunea datéză între a. 293—304 d. Chr.

46. Altar găsit în cimitirul de la Urluĭa, nu departe de Tropaeensium Civitas (Adamklissi).

E R O N I
I N V
I A E H E T A V
V I L I C V S L E
L I M Λ R C I
A N I C V S E
V I S V S V I S
P O S

(H)eroni inv(icto) Iaehetav vilicus L(ucii) (A)eli Marciani c(larissini) v(iri) s(ervus) e visu suis pos(uit).

47. Altar de pétră ordinară găsit pe via principalis în săpăturile ruinelor cetăţiĭ.

I N · H O N · D · D
S O L I · I N V I C T O
S A C R V M
Q · L V C I L I V S
P I S C I N V S · 7
L E G I I T A L
V S · L · M

In hon(orem) d(omus) d(ivinae) So[l]i Invicto sacrum Q(uintus) Lucilius Pis[ci]nus (centurio) leg(ionis) I Ital(icae) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

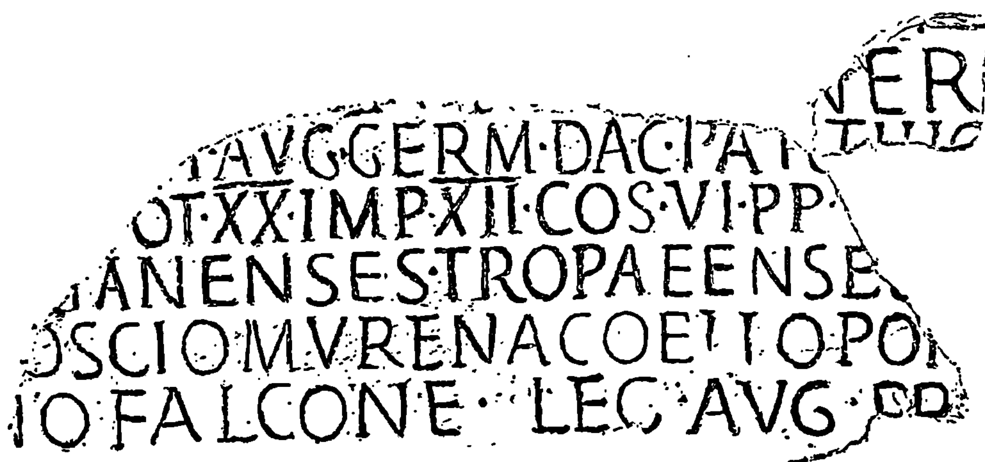
48. Altar întrebuinţat ca picior la sfînta masă în biserica de la Cocardja, plasa Medgidie, nu departe de Adamklissi. Provine de sigur din ruinele municipiuluĭ Tropaeum Traiani. Servă încă şi adĭ ca picior la sfîntul pristol.

DEO
INVICTO
PRO · SALV
IMPM · ANT
VFRI ANNIVS sic
SATVRNINVS
⁊ LEG · XI · CL
V · S · L · M

Deo invicto pro salu(te) imp(eratoris) M(arci) Ant(onini) Veri Annius Saturninus (centurio) leg(ionis) XI Cl(audiae) v(otum s(olvit) l(ibens) m(erito).

Este de sigur vorba de Marcus Aurelius, fiul luĭ Antoninus Pius.

48. S'a găsit în diua de 15 Iulie 1891, întrebuinţată ca material de construcţiune în colţul unuĭ zid din cetate. Basă de piatră calcarie, înălţ. 0.94, gros. 0.83. In partea de sus se află o adîncitură lată 0.46 şi lungă 0.63. De sigur a servit ca pedestal la o statuă.

[Pro salute imp(eratoris) Caes(aris) N] er[vae Traian]i aug(usti) germ(anici) dac(ici) parthic[i, pont(ificis) max(imi), trib(unicia) p]ot(estate) XX, imp(eratoris) XII, co(n)s(ulis) VI, p(atris) p(atriae); [Tra]ianenses Tropaeenses [sub Q(uinto) R]oscio Murena Cœlio Po[mpe]io Falcone leg(ato) aug(usti) pr(o)[pr(aetore)].

3

Puterea tribuniciană a XX a luĭ Traian curge de la 10 Decembre 115 până la 9 Decembre 116. Titlu de *Parthicus* nu se scie cu siguranţă când a început împĕratul să-l pórte: saŭ la finele a. 115 saŭ în anul 116; este cert însă că înainte de 29 August 116, după cum resultă din monedele Alexandrieĭ (Cf. Mommsen ap. Droysen Hellenism. III 2 ed. 2 p. 361 seq., idem C. I. L. III S. 7086). Numĕrarea salutaţiunilor imperiale de asemenea nu este uniformă. In diploma militară din 8 Septembre 116 (C. I. L. III XXVII=XL[2]) Traian se numesce deja *imp. XIII*, astfel că ar urma dintr'acésta că inscripţiunea nóstră ar fi maĭ vechĭă; dar altă inscripţiune găsită la Tomi şi pe care o reproducem maĭ jos ne dă puterea tribuniciană a XXI, adică 10 Decembre 116 până în ḑiua morţiĭ luĭ Traian din August 117, iarăşĭ în legătură cu cifra XII a salutaţiuneĭ imperatorice.

Numele complet al guvernatoreluĭ îl găsim în C. I. L. X 6321: *Q. Roscio Sex. f. Quir. Cælio Murenae Silio Deciano Vibullo Pio Iulio Eurycli Herclano Pompeio Falconi cos. XV viro-s. f., procos. provinc. Asiae, leg. pr. pr. imp. Caes. Traiani Hadriani Aug. provinc. Brittanniae, leg. pr. pr. imp. Caes. Nervae Traiani Aug., Germanici Dacici [pro]vinc. Moesiae inferior., curatori [via]e Traianae etc.* Acéstă inscripţiune arĕtase deja că dînsul fusese guvernator al Moesieĭ inferióre. O nouă dovadă pentru acéstă legaţiune ne-o presintă inscripţiunea din Cilicia publicată de Hicks journal of hell. studies 1890 p. 253=C. I. L. III S. 12117 şi care începe cu *Q. Roscio Sex. f- Qui. Cælio Po[mp]eio Falconi decemviro* etc., *curator. viae Traianae, leg. Aug. pr. pr. prov. Moes. inf.* Πομπέιον Φάλκονα etc., cum şi următórea inscripţiune pe architrava unuĭ edificiŭ public din Tomi (C. I. L. III S. 7537): *Imp. Caesari divi Nervae f. N[er]vae Traiano Optimo Aug. Ger. Dac. Parth. pont. max. trib. pot. [X]XI imp. XII cos. VI p. p. respublica Tomit. Q. Roscio Murena Coelio Po[mp]. Falcone leg. Aug. pr. pr.* Acest din urmă monument probéză, din causa putereĭ tribuniciane a XXI, că dînsul era încă guvernator după 10 Decembre 116. Tot la Falcone se referă o bucată architectonică de marmură albă gă-

sită cu ocasiunea construcţiuneĭ găriĭ din Constanţa şi purtând pe dênsa:

I
ΦΑΛΚ

Traianenses Tropaeenses din inscripţiunea nóstră ne autorisă a susţine că deja împĕratul Traian întemeiase un municipiŭ numit după monumentul triumfal din apropriere: *Tropaeum Traiani.* Acest nume noĭ l'am dedus tot aşa precum *Regium Iulium* a fost dedus din *Regini Iulienses,* deducţiune confirmată apoĭ de C. I. L. X 3732: *cur(ator) Reg(ii) Iul*[*l*]*i* şi C. I. L. VI 220: *A. Sosius A. lib(ertus) Iul(io) Theomnestus Regio.*

Dacă oraşul a putut a se numi Tropaeum Traianum, Tropaea Traiani, Tropaea Traiana, orĭ *municipium Traianum Tropaeensium,* lucru este aprópe indiferent: e destul a constata că el este o fundaţiune a luĭ Traian şi că lăcuitoriĭ numindu-se deja în 115 Traianenses Tropaeenses, suntem in drept a deduce din acéstă numire una din cele treĭ forme maĭ sus enunciate pentru oraşul în cestiune. Caracterul sĕŭ municipal reese din maĭ multe inscripţiunĭ dintr'o epocă ceva maĭ târḑiă, în carĭ găsim: municipium Trop(aeum) (nr. 52, 62); ordo splendidissima (nr. 52); duumvir (nr. 36, 51, 54, 62), II viralis (nr. 54, 62), duumvir quinquennalis (nr. 38), duumvir iure dicundo (nr. 43) aediles (nr. 52) şi quaestores (nr. 52).

Despre istoricul oraşuluĭ veḑĭ maĭ departe nr. 50.

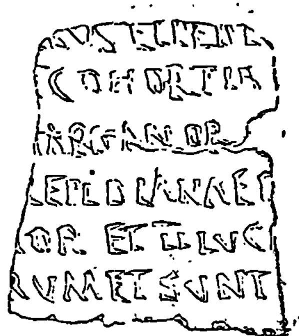
49. Douĕ bucăţĭ dintr'o diplomă militară a împăratuluĭ Traian găsite pe lângă zidul exterior al cetăţiĭ Tropaeensium Civitas.

Faţa interióră:

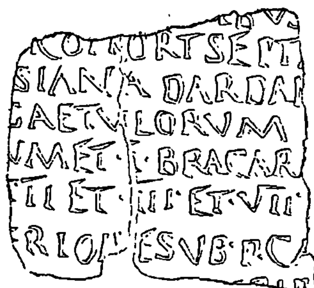
equit]ibus et pedi[*t*ibus *qui militaverunt in alis*
tribus e]t cohortib[*us* sept*em quae appellantur I Ves-*
*pas*iana] Dardanor. e]*t* . . . . *et I Flavia* Gaetu-
lorum *et I*] Lepidiana e . . . . um et I Bracarau-

gustan]or. et II Luce[*nsium*. . . . . *e*t II et III et VII *Gallo*]rum et sunt [*in Moesia inf*eriore sub P. Ca*lpurnio Macr*]o qu[*inis et vicenis plu*ribusve etc.

Fața interióră

Fața exterióră

Fața exterióră :

*equit*ibus et pedi*t*]ibus [*qui militaver. in alis tribus e*[t cohort. sept[*em quae appellantur I Vespa*[siana Dardan[or*um et*. . . . . . *et I Flavia*] Gaetulorum [*et I* Lepidiana e um et I Bracar[*augustan*. et II Luce*nsium e*]t II et III et VII [*Gallo*rum et sunt *in Moesia inf*]eriore sub P. Ca[*lpurnio Macro* qu*inis et vicenis plu*]rib[*usve stipendis emeritis* etc.

P. Calpurnius Macer Caulius Rufus, cum se numesce dînsul în inscripțiunea din C. I. L. III 777, era guvernator al Moesieĭ inferióre în a. 111/2, într'un timp când Plinius cel Tînĕr se găsea guvernator al Bithynieĭ. (Scrisorile sale către Traian, 41, 61, 62, 77; vedĭ Mommsen index Plinianus p. 405). Diploma de la Adamklissi trebue decĭ să fie anterióră luĭ 1 Septembrie 114, căcĭ după o diplomă care pórtă acéstă dată [1]) *ala I Flavia Gaetulorum*, menționată ca făcênd parte din exercitus Moesiae Inferioris [2]), figuréză deja printre escadrónele (*alae*)

1) C. I. L. III dipl. XXVI=XXXIX².
2) Diploma nóstră și C. I. L. III dipl. XX=XXX², din a. 99 d. Chr.

Pannonieĭ Inferióre, pe când după diploma nóstră ea se găsea încă în Moesia Inferior, ca în a. 99.

50. In săpăturile din vara a. 1893, s'a descoperit la pórta de rĕsărit a cetăţiĭ un mare trofeŭ dintr'un singur bloc de pétră calcară, înalt de 2m,65 (trunchiul de arbor cu 2 pulpare, tunica, lorica, cingulum şi găurile pentru fixarea coĭfuluĭ şi scutuluĭ). Lucrarea este de tot grosolană: pulparele sunt urît lipite pe douĕ crăcĭ ale trunchiuluĭ, servind crăcile tot într'o vreme şi ca rezemĕtorĭ ale loriceĭ; la locul genuchilor se află înfiptă în chip de emblemă căte o rosetă compusă din patru foĭ de acanth. Tunica are creţurĭ scorţos umflate; peste dînsa merge o cingĕtóre garnisită cu discurĭ convexe; un bust cu coĭf pe cap împodobesce lorica. Se vede şi sabia şi cureaŭa eĭ ornată cu discurĭ. Acest trofeŭ de sigur se afla d'asupra porţiĭ servind drept arme saŭ stemă a cetăţiĭ. (Veḑĭ pag. 38).

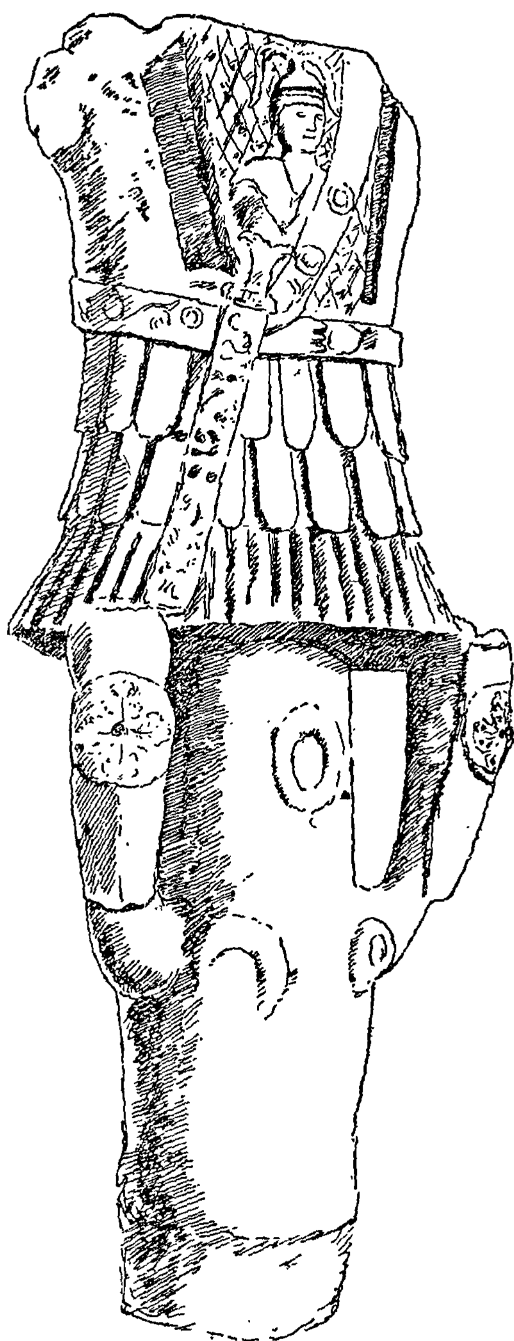
Câţĭ-va paşĭ maĭ departe s'a desgropat o tablă de marmură numaĭ de 0,70m înălţime, 1,66m lăţime, 0,22m grosime avênd următórea inscripţiune frumos săpată. Posiţiunea în care s'a aflat acéstă lespede arată că era căḑută de d'asupra porţiĭ, unde îmbrăcase basa trofeuluĭ. (Veḑĭ pag. 39).

Romanae securitatis libertatis(que) [v]indicibus d(ominis) n(ostris) Fl(avio) Val(erio) Constantino [et Val(erio Liciniano Licinio][1]) Piis Felicibus aeternis Aug(ustis), quorum virtute et providentia edomitis ubique barbararum gentium populis ad confirmandam limitis tutelam etiam Tropeensium civitas auspicato a fundamentis feliciter opere constructa est.

Petr(onius) Annianus v(ir) c(larissimus) et Iul(ius) Iulianus v(ir) em(inentissimus) praef(ecti) praet(orio) numini e[o]rum semper dicatissimi.

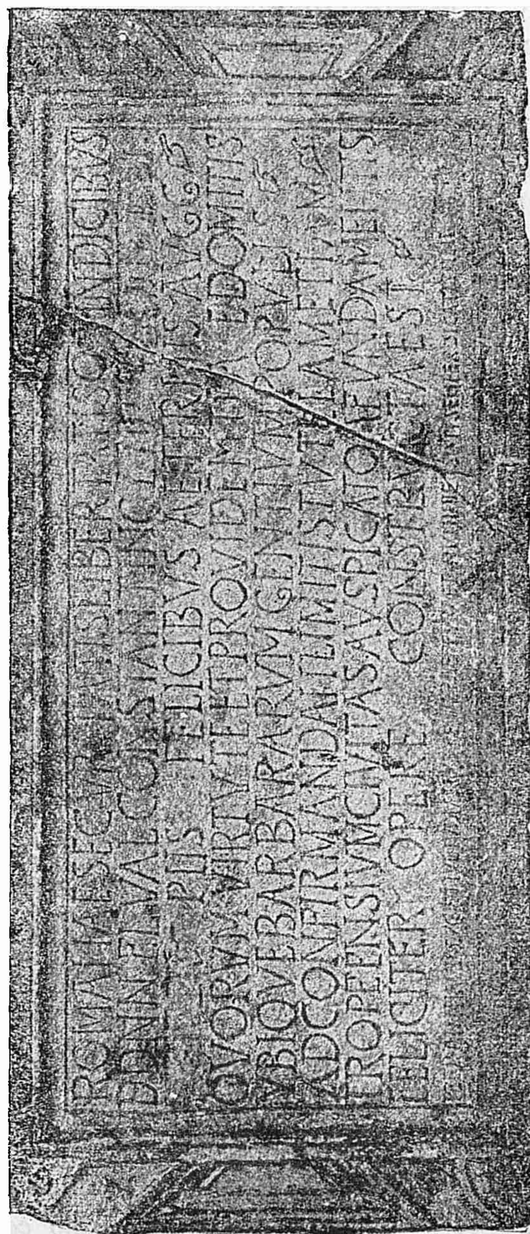
Data inscripţiuneĭ cade după 18 Octobre 315 şi înainte de începutul anuluĭ 319. Pentru anul 316 maĭ vorbesce şi îm-

[1]) Cuvintele ET VAL · LICINIANO || LICINIO aŭ fost stricate cu ciocanul încă din antichitate, fiind-că memoria luĭ Licinius fusese condamnată.

Trofeul luĭ Constantin cel Mare d'asupra porţiĭ principale a oraşuluĭ Tropaeensium Civitas.

prejurarea că în inscripţiune nu figuréză Caesares creaţĭ la 26 Iulie 317, precum a arătat d. Thèodor Mommsen [2]). Atuncĭ

Inscripţiunea de la basa trofeuluĭ luĭ Constantin cel Mare din Tropaeensium Civitas.

[2]) *Archäol.—Epigraph. Mittheilungen*, XVII, 114 seq.

decĭ, precum ne spune textul epigrafic „după ce pretutindenĭ popórele de seminţie strĕină fură supuse,—în scopul siguranţeĭ durabile a teritoriuluĭ de graniţă (limes), s'a construit cu fericire din temelie şi oraşul Tropeenilor".

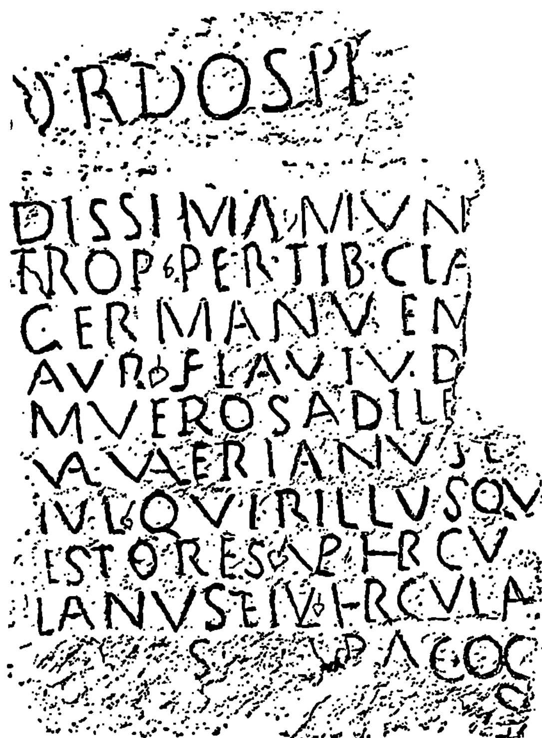
Ast-fel, cum resultă din inscripţiune, municipiul Tropaeum fusese dărîmat póte de Goţĭ pe la finele secoluluĭ al III-lea, iar Constantin cel Mare şi coregentul sĕŭ Licinius, ceĭ carĭ 'şĭ ḑic pe monedele lor *ubiqae victores*, a reînoit între aniĭ 315—317 oraşul, după ce eĭ învinseseră popórele barbare: *edomitis ubique barbararum gentium populis.* Trofeul era decĭ cu inscripţiunea baseĭ sale un monument al aceleĭ victoriĭ, şi în acelaş timp un semn distinctiv al nouluĭ oraş, întocmaĭ cum fusese pentru cel vechiŭ, clădirea triumfală a luĭ Traian. Oraşul noŭ nu s'a maĭ numit însă Municipium Tropaeum, ci: *Tropaeensium Civitas.*

51. Monument aflat în săpăturile ruinelor cetăţiĭ.

PROSAL · / / / / M' ANT · GOR
DIANI *pii* *Felic.* *aug.*
M V / / / / / / / / P P /
M V / / / / / / / I S C ≡ / / /
IIVIR · ET · M · VLPANT · ET · C
IVL · MESSIVM · AED · ET
IVLII · MARCVS · ET · MAR
CVS · F · ET · SCRIB · RESPEC
TVM · ET GAIVM · PIO
ET · PROCVLO · C ∘ S p. Ch. 240

Pro sal(ute) [imp(eratoris)] M(arci) Ant(onii) Gordiani [pii Felic(is) Aug(usti)] M(arcus) U[lpius... p p... et] M(arcus) U[lpius ...isc... II vir(i) et M(arcus) Ulp(ius) Ant(istianus) et C(aius) Iul(ius) Messiu[s] aed(iles) et Iulii Marcus et Marcus f(ilius) et Scrib(onius) Respectu[s] et Gaiu[s], Pio et Proculo co(n)s(ulibus).

52. Monument de pétră găsit în apropiere de Adamklissi.

ORDO SPL

DISSIMAMVN

TROP❦PER·TIB·CLA

GERMANVEM

AVR❦FLAVIV·D

MVEROS ADILE

VAL VALERIANVS E

IVL❦QVIRILLVS QV

ESTORES ❦ VE HR CV

LANVS TE IVL ❦ HR CVLA

· · C S · D A C O C

/ / / / / / / / / / / S

Ordo spl[endi]dissima mun[ic(ipii)] Trop(aei) per Tib(erium) Cla[ud(ium)] Germanu(m) e[t] M(arcum) Aur(elium) Flaviu(m)

d[uu]mveros a[e]dile[s], Val[erius] Valerianus e[t] Iul(ius) Quirillus qu(a)estores, Ulp(ius) H[e]rculanus et Iul(ius) H[e]rcula[nu]s [scr]iba Coc[ceius po]s(uerunt).

Lipsa duumvirilor într'un titlu oficial a făcut pe d. Th. Mommsen să considere ca probabil că localitatea saŭ că se numĭa abusiv municipium, saŭ că acéstă denumire o căpătase numaĭ fără o reală *res publica*. Din potrivă d. E. Bormann crede că lipsa magistraților superiorĭ de ordin equestru cată aci a se esplica prin concurența comandamentuluĭ milităresc, pe care şi în municipiul italic Ravenna îl avea comandantul floteĭ de rĕzboiŭ ce staționa acolo.

53—54. Lespede de pétră lată 2.33^{m}, înaltă 1^{m} şi găsită ca material de construcțiune într'un vechiŭ edificiŭ desgropat în cetate lângă *via principalis*. In drépta este inscripțiunea No. 53 săpată cu maĭ mare îngrijire; la stânga, inscripțiunea No. 54.

No. 53.

D . M
IVLIAVALENTINAQVE
VIXANN... DIESLVIIII
IVLVALENTINVSBIS
IIVIRALMVNICTROP
PATEREIVSCVMIVLIA
SVRILLAAVIAEIVS
POSVITNEQVIPOSHC
APERVERITDABETFIS
COXDVOMILLQVINCENTOS

D(is) m(anibus) Iulia Valentina, quae vix(it) ann(os) XI dies LVIIII, Iul(ius) Valentinus bis (duum)viral(is) munic(ipii) Trop(aei), pater eius cum Iulia Surilla avia eius posuit. Ne qui(s) pos(tea) hoc aperuerit, dabet fisco (demarios) duo mil(ia) quingentos.

No. 54.

D · M
IVLIAE SVRILLE QVE
VIX ANN · LVIII C IVL
VALENTINVS IIVIRALIE
5 RVM II VIR I IVLII VA
LES ЕC FVSCNVS
SVR VS MATRI
B M P

D(is) m(anibus) Iul[i]ae Surill(a)e, qu(a)e vix(it) ann(os) LVIII, C(aius) Iul(ius Vale[n]tinus (duum)viral(is), iterum (duum)vir [et] Iulii Vale(n)s et C(aius) Fuscinus Surus matri b(ene) m(erenti) p(osuerunt).

In inscripţiunea No. 53 rîndul 8: *ne quis postea hoc aperuerit dabet fisco* etc., *ne* este de sigur o eróre în loc de *si*. Pe lespede s'a săpat maĭ ântêiŭ inscripţiunea No. 53 care este epitaful Iulieĭ Valentina, fiica luĭ Iulius Valentinus. Tatăl feteĭ împreună cu bunica eĭ Iulia Surilla (muma luĭ Iulius Valentinus) a pus monumentul. Maĭ tărḑiŭ, murind şi Iulia Surilla, i s'a săpat epitaful No. 54 pe aceiaşĭ lespede în partea stângă. Forma literilor pare a indica a doua jumĕtate a secoluluĭ al III-lea.

55. Fragment găsit în săpăturile ruinelor cetăţiĭ.

RVFVS · V
L M

56. Fragment găsit aprópe de Tropaeensium Civitas:

numini | M A I E S T A
tiqu | E E I V S ❦

57. Lespede de pĭatră găsită în ruinele cetăţiĭ pe *via principalis.*

Călăreţ.

D M
D A I Z I ❦ C O
M O Z O I V I
XITAN ❦ L ❦ INTER
F ECTVSACS
TABOCIS ❦ IV
STVSETVAL ❦ PA
TR ❦ BMPOSV
ERVNT

D(is) m(anibus) Daizi Comozoi (filii) vixit an(nis) L, interfectus a Castabocis, Iustus et Val(ens) patri b(ene) m(erenti) posuerunt.

Cată să observăm maĭ ântêiŭ că spaţiul gol lăsat în r. 3 după M O şi în r. 5 după F provine din causa stricăciuniĭ petreĭ.

Apoĭ ne atrag atenţiunea numile barbare, probabil getothrace, *Daizus* şi *Comozous.*

Menţiunea *Castabocilor* dacĭ este şi maĭ interesantă încă şi ne permite pênĕ la un punct ca să datăm inscripţiunea.

Noĭ scim din Pausanias că poporul *Castaboci* năvălise în Grecia către a. 170 d. Chr. O inscripţiune aflată la Roma cu privire la L. Iulius Iulianus, prefectul pretoriuluĭ, omorît de împĕratul Commod în a. 189, ne arată că acest personagiŭ avusese rĕsboiŭ *per Achaiam et Macedoniam et in Hispanias adversus Castabocas et Mauros rebelles* între aniĭ 175 şi 180 d. Chr.

Ca să se ducă din Moldova, lăcuinţa lor anterióră, pênĕ în Grecia, *Castabocii* trebuiră să trécă pe la Tropaeum Traiani

şi să-l pustiĭască. Cu acéstă ocasiune se pare că Daizus, fiul luĭ Comozous, a fost ucis de Castabocĭ.

58. Lespede de pĭatră găsită în ruinile cetăţiĭ aprópe de via principalis.

Călăreţ saŭ heroul thrac
Ospêţ funebru

d M
S | C O R I S M V C A P O
R | I V I C S I T A N N I
S | L X A V R E L I V S F I
L I | V S V I C S I T A N
N | I S X X X X I S A B I N A
F I | L I A V I C S I T A N N I
S X X X
A | V R E F T E P I R V
C | S O R E T V A L E S
E | T S A B I N I A N V S | F I
S | V P E R S T A N T E | S
P O S V E R V N̄T

D(is) m(anibus) Scoris Mucapori (filius) vicsit annis LX, Aurelius filius vicsit annis XXXXI, Sabina filia vicsit annis XXX, Aur(elia) Eftepir ucsor et Vale(n)s et Sabinianus fi(lii) superstantes posuerunt.

E de observat numile indigene, probabil thrace: *Scoris, Mucapor*, *Eftepir*.

59. Monument funerar găsit în ruinele cetăţiĭ la pórta de mĭaḑă-ḑi.

Ospêț funebru

D M
C·I V L·C·F I L·V A
L E N S·7·L E G·V MAC
D O M ·AMA S I A
V I X·A N·L·M I L·
A N·X X X·V A L E R
F R O N·T I N A·
/ O N || V·C I·E T
| V L·H A·D R I·A N A
C I V L·I V·L I A N V S
C I V L . V A L E N T I N V S
F I·L I·P A·T R I·
P I·E N·T I S·S I·M O
P O·S V·E R V N T

D(is) m)anibus) C(aius) Iul(ius) C(ai) fil(ius) Valens (centurio) leg(ionis) V Mac(edonicae) dom(o) Amasia, vix(it) an(nos) L, mil(itavit) an(nos) XXX, Valer(ia) Frontina [c]on]iugi et [I]ul(ia) Hadriana, C(aius) Iul(ius) Iulian[u]s, C(aius) Iul(ius) Valentinus fili(i) patri pientissimo posuerunt.

60. Monument funerar găsit la pórta de médădi a cetățiĭ.

D |
A R T | ////// S A
T V R | Φ S I S C·
E X D·V E T Ø
C H O·I Φ L V S·
V I X·A N·X L·V
M I L·A N·X X V
H·S·E·C·A R T O
E T·R O S C I A
S A T V R·E T·
A R T S A T V R·
F·P·P·P O S V E R

D(is) [m(anibus) C(aio ?)] Art(orio) [Satur(nino)] Sisc(ia) ex d(ecurione) vet(erano) C(o)ho(rtis) I Lus(itanorum), vix(it an(nos) XLV, mil(itavit) an(nos) XXV, h(ic) s(itus) e(st); Ç(aius) Arto(rius)

et Roscia Satur(nina) et Art(orius) Satur(ninus) f(ilii) p(atri) p(ientissimo) posuer(unt).

Cohors I Lusitanorum, după diplomele militare din a. 60, 84, 85, 98, 114, şi 145—160 d. Chr. (dipl. II. XVI. XVII. XXVII. XXXIX LXXIV şi LXIX) făcea parte din armata Pannoniei. Ea nu póte fi confundată cu *Cohors I Lusitanorum Cyrenaica,* a căreia presenţă în Moesia Inferióră ne este asigurată pentru anii 99 şi 105 d. Chr. prin dipl. XXX şi XXXIII.

60. Monument funerar găsit la pórta de méḑă-ḑi a cetăţii. La drépta şi la stânga inscripţiunei sunt guirlande frumóse cari es dintr'un vas figurat sub inscripţiune.

Ospĕţ funebru.

D M
S O Z V S A H E R M O G ·
V I X · A N · L X V · E T
C H R E S T I O · F I L · E I V S
V I X A N · X X I I · E T ⚘ I V L A
G L Y C O N I S F I L I A
E I V S V I X A N X X X
P Y L A D E S F I L G L Y
C O N I D I S · V I X A N · X V I I I
P O M P E I A P R I V A T A
P A R E N T I B V S
B · M · F. C

D(is) m(anibus) Sozusa Hermog(enis) vix(it) ann(os) LXV et Chrestio fil(ius) eius vix(it an(nos) XXII, et Iul(i)a Glyconis filia eius vix(it) an(nos) XXX, Pylades fil(ius) Glyconidis vix(it) an(nos) XVIII, Pompeia Privata parentibus b(ene) m(erentibus) f(aciundum) c(uravit).

62. Monument găsit în săpăturile cetăţiĭ.

```
         A | EL·AN·FIRMO·DVVMVIRA|
sic.     M | VNIC·TROP·PATRI·AELIAE·QVI
         R | ILLAE·SORORI·AEL·AN·SABI
         N | VS·DVVMVIR·MVNIC·S·S
5            EL·AN·AETERNALIS·SIG
             EG XI CL        B. M. P
```

A]el(io) Ant(onio) Firmo duumvira[li] m]unic (ipii) Trop (aei) patri [e](t) Aeliae Quirillae sorori, Ael(ius) Ant(onius) Sabinus duumvir munic(ipii) s(upra s(cripti) et [A]el(ius Ant(onius) Aeternalis sig[nif](er) [l]eg(ionis) XI Cl(audiae) b(ene) m(erentibus) p(osuerunt).

63. Fragment de monument funerar găsit în săpăturile cetăţiĭ. Sus are o corónă şi guirlande care se vĕd şi în partea stângă.

```
 D M
FL·VALEI
VIX·AN
FL·RES
VIX·A
```

D(is) m(anibus) [s(acrum)] Fl(avius) Vale[ntinus] vix(it) an(nos....) Fl(avius) Res[pectus], vix(it) a[nnos...

64. Fragment de monument funerar găsit în săpăturile cetăţiĭ.

```
QVI NATVS|
FVIT·AXIOP|
VIXIT ANN|
 XX   |VIT|
```

.... qui natus fuit Axiop(oli); vixit ann(os) XX [milita]vit [an[nos...

65. Fragment găsit în săpăturile cetăţiĭ.

Călăreţul thrac
Ospěţ funebru.

M
N I S
V I O T I
O G S I

d.]m..-. [vix(it a]n(is...] [milit(avit)] an(n)is... [et]... vio Ti...

66. Fragment găsit în săpăturile cetăţiĭ.

I | M P | N I | *caes ?*

67. Fragment găsit în săpăturile cetăţiĭ.

S · AV G
G R Æ C
N ⊕ L X X
V I A S

póte:

veteranu]s Aug(usti) natione] Graec(us) vixit an]n(os) LXX . . . . via ? S...

68. Fragment de altar găsit în ruinele cetăţiĭ aprópe de *via principalis.*

L · M E M M I ///
· V A L E S · D E C ⊕ M
· E X V O T O P O S V I T

L(ucius) Memmi[us] Vale(n)s dec(urio)
m(unicipii), ex voto posuit.

69. Intr'un cimitir de lângă Adamklissi.

4

C R E S C
RIGO7IVIX
A N L V O I
HELPI · LIB
5 E T C O R N E
L I V S · V
L I S I
F · C

D(is) m(anibus) Cresc[ens] Rigo[z]i vix(it) an(nos) LV [q(uondam)]... Helpi(s) lib(erta) et Cornelius V[ita]lis... f(aciundum) c(uraverunt).

70. Douĕ fragmente împodobite cu cap de taur în ghirlande; póte să fi făcut parte dintr'un sarcofag.

S'a găsit într'un cimitir din împrejurimile satuluĭ Adamklissi.

a	b
A / / TORE COS·LEG XI	CL / V / NA ET AELIAE DENT
SVC IVERITANVS · HIC PO	VEL / INTERIS·MEIS·DA/E

..... ex excep]tore? co(n)s(ularis) leg(ionis) XI Cl[a]u[di]a et Aeliae Dent[illae?...] [Si qui]s v[ol]uerit a[li]us hic po[nere] vel [i]n terris meis da]r]e [debebit...].

71. Altar de pétră găsit la Urluia lângă Adamklissi. Inscripţiunea e fórte stricată.

Κ Α Ρ Δ Ι Σ Ο Α /	
Θ Η Ι Ο Δ Ε Ι Λ Α	
Λ Υ Α Α Ι Σ Μ Α	μα-
Γ Ι Σ Τ Ρ Α Τ Ο Σ	γίστρατος
5 Α Ν Ε Σ Τ Η Σ Ε	ἀνέστησ[ε
Τ Ο Ν Θ Ε Ω Ν	τὸν θεῶν
Ν	[βωμ]όν

72. Monument funerar găsit în săpăturile ruinelor cetăţiĭ.

D M
L AEMILIVS SE
VERVS 7 LEG
XIII GEMINE
VIXIT ANNIS
LXVIII AEL MA
RCELLINA CON
IVX E AEM MODE
STVS E EMILIVS
PROCVLVS E ÆMI
LIVS SEVERVS FILIE
HE REDES PATRI
B M P

D(is) m(anibus), L(ucius) Aemilius Severus (centurio) leg(ionis) XIII gemin(a)e, vixit annis LXVIII, Ael(ia) Marcellina coniux et Aem(ilius) Modestus et (A)emilius Proculus et Aemilius Severus fili et heredes patri b(ene) m(erenti) p(osuerunt).

73. Monument funerar găsit în săpăturile cetăţiĭ.

DIS MAN
P · AEL VALERIVS
IVI > IN
P AEL I / CRO
AIMPRISCVS
FRATER EIVS
ETPAEL · APOLLIN
FILIVSEIVS
MILIT

Dis man(ibus), P(ublius) Ael(ius) Valerius... P(ublius) Ael(ius)... Priscus frater eius et P(ublius) Ael(ius) Apollin(aris) filius eius milit(avit) [an(nos...

74. O piatră găsită în cimitirul Baş-punar, nu departe de Adamklissi. De sigur provine din Tropaeensium Civitas (Adamklissi), unde am desgropat, între alte edificiĭ, o mare basilică creştină cu cryptă.

In rîndul I după CTAYPOC vine o linie verticală, póte semnul crucii.

+ Σταυρος + |θανάτου καὶ] αναστα[σεως]

+ *Crux mor[tis et] resurrect[ionis].*

După forma literilor inscripţiunea ar putea datà cam de pe la începutul secoluluĭ al VI.

VIII. Seimeniĭ marĭ şi Băldăgeştĭ

75. Altar găsit la Seimeniĭ marĭ.

V E N E R I A C
A S T O R I S · V O T V sic
P O N E T · D O M sic
A E · R E G I N A · P
I V L I V S · S C R I P

Veneria Castoris votu(m) ponet dom(in)ae regina(e). P(ublius) Iulius scrip(sit).

76. S'a găsit la Băldăgeştĭ.

D · M ·
C · IVLIO · CA
PITONI · EX · SES
Q · VET · VIXIT · AN
N · LXV · MILITA
VIT . ANN · XXV
HIC · SITVS · EST
IVLIVS CAPI
T/ /// // IER · E
/ / / / / / / / / /

D(is) m(anibus) C(aio) Iulio Capitoni ex sesquiplicario vet(erano) vixit ann(os) LXV, militavit ann(os) XXV. Hic situs est. Iulius Capit[o fil(ius) et h]er(es) e[ius b(ene) m(erenti) posuit].

IX. Aegissus *(Tulcea)*

77. Altar de pétră găsit aprópe de Tulcea. (Vedĭ pag. 54).

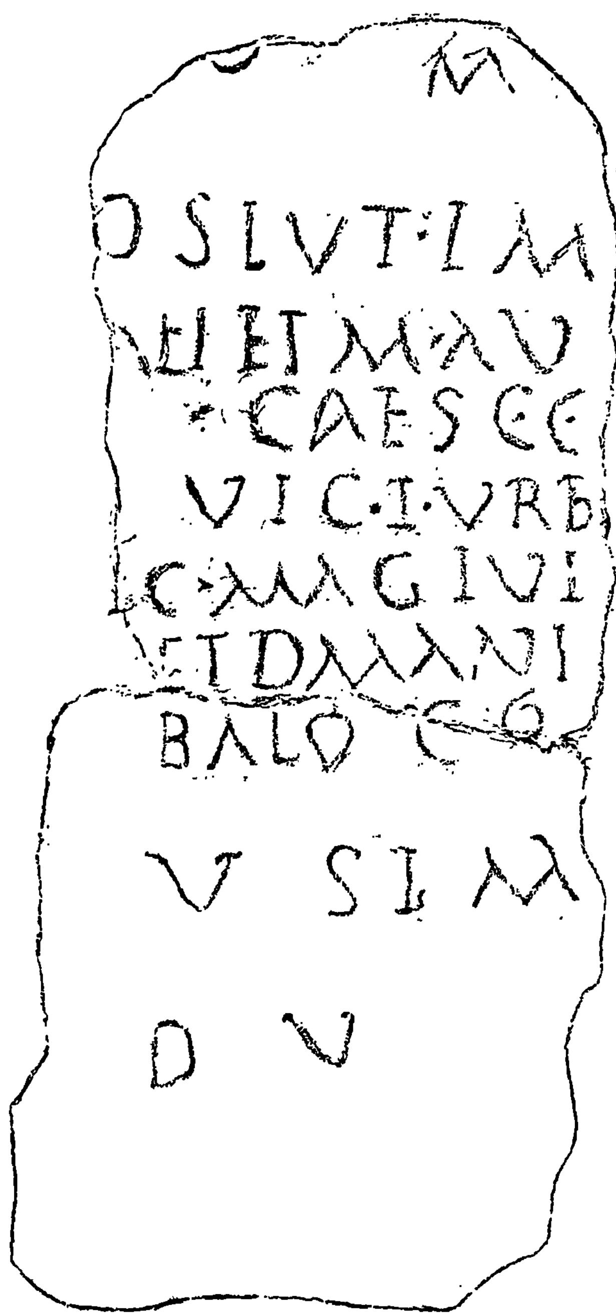
[(Iovi)] o(ptimo) m(aximo), pr]o salut(e) im[p(eratoris)] [T(iti)] Ael(ii) et M(arci) Au[r(elii)] Caes(aris) c(ives) c(onsistentes) vic(o) (primo?) Urb... C. Mag .. Iul(ianus) et D. M... Anibal c(uraverunt) v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito) d(ecreto) v(icanorum).

78. Altar de pétră.

I O P M
SACRVM I ROSA
LVTIMPTAELAN
TONINIHADRA
VGPIIETVERIC
S VE TERETC
COV

I(ovi) op(timo) ma(ximo) sacrum [p]ro sa[l]ute imp(eratoris) T(iti) Ael(ii) Antonini Hadr(iani) Aug(usti) Pii et Veri [Cae]s(aris), veter(ani) et c(ives) [r(omani) c(onsistentes vi]co V[rb...

Probabil este vorba de acelaş vicus Urb.... ca în inscripţiunea precedentă.

Altar de pétră găsit aprópe de Tulcea. (nr. 77).

79. Altar de pĭatră găsit la Babadagh.

I O M
S A C R V M P R O
S A L · I M P C A E
sic P E L I · C · R · V
E V I C O N o V
S V B C V R A M
S I L · C A S I O E T P
S O C V F V N I
I Q V E S C A I O /
E X A N D R I - I D
B V S I V N I S O R — a. 178 d. Chr.
sic A T O E T R V F O
C O S

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) sacrum pro sal(ute) imp(eratoris) Cae[s(aris) [M(arci) (Ae(li(i), c(ives) r(omani) v(eterani) et Vico-nov(enses) sub curam Sil(vii Casio(sic) *et P(ublii) Socufuni (centurionis) qu(a)es(torum) Caio [Al]exandri id[i]bus Iunis Or[fi]to et Rufo co(n)s(ulibus).*

Rîndul 4: Litera P, care de altmintrelea pare îndoĭósă, trebue să fie o greşélă, în loc de M(arcus). De asemenea r. 11—12 lapicidul a săpat *Or[f]ato*, în loc de *Orfito*.

Data monumentuluĭ este deci anul 178 d. Chr., sub consulatul luĭ Orfitus şi Rufus Iulianus.

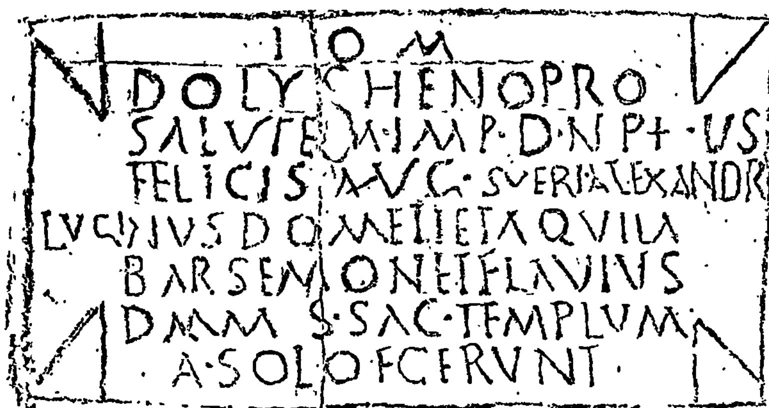
X. Intre Isakcea şi Kasapkiöi (*Noviodunum şi Istrus*)

80. Fragment de inscripţiune relativă la douĭ împĕraţĭ de pe la sfîrşitul secoluluĭ al III-lea d. Chr.

N N B B · C A E S S
I O V E M E T · F O R T V
N A M
A V R - P R O B O

pro salute........ n(o,b(ilissimorum) Cæs(arum duorum) Iovem et Fortunam Aur(elio) Probo...

81. Placă de marmură găsită la Meidankiöi, nu departe de Isakcea.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) Dolycheno pro salute⟨m⟩ imp(eratoris) d(omini) n'ostri) pi[i] felicis Aug)usti) S(e)veri Alexandr(i) Lucilius Dometi(i) et Aquila Barsemon et Flavius Dammas sac(erdotes) templum a solo f(e)cerunt.

82. Pĭatră dė hotar găsită lângă Isakcea.

‖VŚSVE EXDECR
IOVC·OVINTERT
LICOS·TERMIN
POSITIINTER
SIAMPVDI //
LAM ‖ VICAN
B///RIDAVEI
ESIRIBVENDV
/'·// AKLAPR

[I]ussu et ex decr[et]o v(iri) c(larissimi) Ovini(i) Tert[ul]li co(n)s(ularis), termini positi inter Siampudi... [vil]lam [et] vican(os) Ba... ridave[na]tes tr[i]buendu[m... [k]al(endas) Apr(iles)...

Inscripţiunea fiind completă la început, cuvîntul *iussu* se raportéză la C. Ovinius Tertullus, guvernatorul bine cunoscut

al Moesieĭ Inferióre din timpul luĭ Septimiŭ Sever şi Caracalla.

Numirile topice indicate în inscripţiunea nóstră sunt din nenorocire stricate.

Ca exemplu analog putem între altele, să cităm Cagnat, *Année épigraphique*, p. 756 : *Termini positi ab Irenaeo Aug(usti) lib(erto) proc(uratore) inter Sibidind(enses) et E...orcenos.* Lectura propusă la r. 5 şi urm. este nesigură.

XI. Capidava.

83. Un monolit găsit la Ceatalorman (Panteleĭmon, jud. Constanţa) ca material întrebuinţat la construcţiunea porţiĭ castelului roman de acolo.

Pe laturea din stânga se represintă un arbore, şi douĭ boĭ trăgênd un plug. Pe cea din drépta un cioban rezemat în toiag.

C·IVL·C·F·QVADRAT
MEMORIAM SI
BIETIVLIAETE
RENTIAE · CON
IVGISVAE·SEVI
VO PER LIBEROS
SVOS FECIT · IOCI sic
PRINCEPS·
QVINQVENN
ALIS TERRITORII
CAPIDAVENSIS
Corónă de laur

C(aius) Iul(ius) C(ai) f(ilius) Quadrat(us) memoriam sibi et Iuliae Terentiae coniugi suae se vivo per liberos suos fecit; [l]oci princeps, quinquennalis territorii Capidavensis.

Pentru expresiunea *loci princeps* comp. C. I. L. III 772 şi C. I. L. X 1201.

Inscripţiunea nóstră arată că localitatea de astă-ḑĭ Ceatalorman, numită şi Panteleĭmon, era coprinsă în teritoriul vecheĭ

cetăţĭ Capidava situată la Dunăre pe locul carierei de pétră Calakiöi lângă satul Topal.

84. Altar găsit în ruinele castelului de la Ceataloman.

I · O · M
E T I V N O N I
R E G I N E C · R
E T B E S S I C O N
S I S T E N T E S V I
C O V L M E T O P
R O S A L V T E I M P
A E L A N T O N I N I C A
E S P E R M A G L V A L
M A X E L L I V S P O S
V I T D E S V O V S L
I M P A N T O N I N O
I I I C O S — între 140 şi 145 după J. C.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) et Iunoni regin(a)e c(ives) R(omani) et Bessi consistentes vico Vlmeto pro salute imp(eratoris) Ael(ii) Antonini Caes(aris), per mag(istrum) L(ucium) Val(erium) Maxelius (sic) *posuit de suo v(otum) s(olvit) l(ibens), imp(eratore) Antonino III co(n)s(ule).*

Vicus Ulmetus nu a fost până acum cunoscut. Este interesantă **de asemenea** menţiunea Thracilor Bessi, amestecaţĭ cu cetăţenĭ **romanĭ.**

85. **Fragment** găsit în ruinile castrului roman de la Ceatalorman.

V S E T L O N G I
VS DE SVO POSVE
G A L L I C A N O E T V E — a. 150 d. Chr.
C O S ⊕

[Longin]us ?) et Longi[nian]us de suo posue[runt] Galliccano et Ve[tere] co[n]s(ulibus).

86. Monument funerar găsit la Ceatalorman.

M E M
G I V L · S E R G I S
V I V O S V O P O
S [V I T S I B I E T
C O N I G I · S V Æ T E sic
A G E N I A Q V I V I sic
X I T · A N N I S X X X X V
E T F I L I O S V O T H E O
D O R I A N O Q V I V I X I T
A N I S X X V I E T F I L I E S V
Æ C O C C E I A N I Q V I V I sic
A N N I S X X I I E T F I L I E S V
E S E R G I A N I Q V I V I sic
X I T A N N I S //// B / N
M E R E N T I B V S ////
I T A V E V / A T O R E /
V A L E

Mem(oriae) G(aius) Iul(ius) Sergis vivo suo posuit sibi et coni(u)gi suae Theagenia qui vixit annis XXXXV et filio suo Theodoriano qui vixit an(n)is XXVI et fili(a)e suae Cocceiani qui vi-[xit] annis XXII et fili(a)e su(a)e Sergiani qui vixit annis //// b[e]n[e] merentibus [posu]it. Ave v[i]ator e[t] vale!

87. Inscripţiune funerară găsită în ruinele castelului roman de la Kalakiöi.

Corónă.

D ❖ M ❖
I V L I O ❖ V A L E N
T I F I L ❖ V I X ❖ A N N X I I
E T ❖ I V L ❖ V I T A L I F I L ❖ V I X
A N N ❖ X V I I
C ❖ I V L ❖ H E R M E S ❖
E T I V L ❖ R H O D O P E
P A R E N T ❖ S ❖ V ❖ F ❖ C ❖

D(is) m(anibus) Iulio Valenti fil(io) vix(it) ann(os) XVII;

C(aius) Iul(ius) Hermes et Iul(ia) Rhodope parent(es) s(ibi) v(ivi) f(aciundum) c(uraverunt).

88. Monument funerar găsit pe lângă Tulcea.

D M
† B ❦ C L ❦ V E
T I V S ❦ V I X ❦ A ❦
L X X X X ❦ † BE R I ❦
C L ❦ I N G E N VS
E · M A R C V S
E F L O R V S ❦

D(is) m(anibus). Tib(erius) Cl(audius) Vettius vix(it) an(nis) LXXXX, Tiberi(us) Cl(audius) Ingenus et Marcus et Florus...

89. Fragment funerar găsit pe lângă Tulcea.

leg
V M A C ·
E T C O C C C E
I · A E D O R I
N E C O N I V
G I E I V S
A T O N I A
C R I S P I N A
E T / L E X
A / / / E T

r. 4—9 : *coniugi eius, Antonia Crispina et [A]lexan[der] et...*

XII. Hassarlik (*Cius*)

90. Altar găsit la Hassarlik, unde se află un castel roman. (Vedĭ pag. 61).

[Genio] vici Vero[b]rittiani G(aius) Iulius Vale(n)s veter(anus) leg(ionis) V Maced(onicae), mag(ister) vici, v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Cată să observăm maĭ ânteiŭ numĕrul şi varietatea ligaturelor din acest text.

Dacă restituţiunea *Vero(b)rittiani* este bună am avé aci un nume celtic începênd cu prefixul augmentativ *vero-, ver-, viro.*

91. Monument funerar găsit într'un cimitir turcesc aprópe de Hassarlic.

D I S M A ·
M · V L P · D O M I
T I O · A N T H I O
V E T · C O H · L V S I T
E X P · M I L · A N N I S
X X V · / / / · V I X / /
A N . L X X X · I I I I ·
I V L I A · C O N I V X
P O / / / T · M A R

Dis man(ibus), M(arco) Ulp(io) Domitio Anthio vet(erano) coh(ortis) Lusit(anorum) ex p(olione ?) mil(itavit) annis XXVIII, vix[it] an(nis) LXXXIV. Iulia coniux po[sui]t mar[ito bene mer-(enti)].

XIII. Legiunea între Kasapkioi, Karanasuf și Kasapkioi *(Istrus)*

92. Pétră de hotar săpată pe amêndouě fețele.

Pe o față (*a*):

/////// T
R R A E V I C
P A R S A L
/// I · T · I Λ

Pe fața opusă (*b*):

V E S T E R
E V I C I
C C O S S
//// · Γ · I Λ

a : [Fines] Te[rrae] vic[i] Parsal...
b : Fi]nes Ter[ra]e vici C...coss...

Avem aci douĭ vici nouĭ ale cărora nume, din nefericire, sunt fórte stricate.

La r. 4 sunt, pe cât se pare, *signa terminalia*.

93. Monument funerar găsit la Kasapkiöi.

Ospĕţ funebru

D M
T · MANIVS · BASSI
ANVS · VIXIT AN
N · LXII · BVL · HIS
MANIVS VITALES NE
POSEIVS VIXIT AN
N VIIIIS

D(is m(anibus) T. Manius Bassiannus vixit ann(is) LXII bul(euta) His(tro), Manius Vitales nepos eius vixit anni(s) IX s(it) [t(ibi) t(erra) l(evis)].

Oraşul Istros făcea parte în epoca imperială din Κοινὸν al oraşelor greceştĭ Pentapolis şi maĭ târḑiŭ Exapolis. E de observat numĕrul relativ mare de inscripţiunĭ latine găsite pe teritoriul sĕŭ.

XIV. Constanţa (*Tomi*).

94. Altar găsit între Palaz şi Anadolkiöi, 5 kilom. departe de Constanţa.

I · O · M
OLLONIV
EMAGI
VICISC
IV PROSA
E VICI ET
VAET SVORV
ARAM DE SVC
POSVIT

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) [Ap]olloniu[s... e (?) magi[ster] vici Sc[apt]iae (?) pro sa[lut]e vici et [s]ua et suoru[m] aram de suo posuit.

95. Altar găsit la Anadolkiöi.

(I I I)
Γ · I V N O N E · R E Ľ
V E S R o M A N
Γ L Λ E C O N S I
E N T E S V I C O
V R R E M V C /
P O S V E R V N ‾
S A L V T E N
P E R A T o R R
! ! ! ! ! ! ! ! ! !
! ! ! ! ! ! I I A V
E R M A Ľ I S T R o
V M I A N V M
I E R C V L A N V
I F R

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo) e]t Iunon[i] reg(inae) [ci]ves Roman[i e[t Lae consi[st]entes vico [T]urre Muca posuerun[t pro] salute⟨m⟩ im]perator(um) (duorum) . . . . aug(ustorum) [p]er magistro]s Post]umianum [et H]erculanu[m...

In rîndul al patrulea găsim pe lângă menţiunea cetăţenilor romanĭ numele uneĭ populaţiunĭ indigene: *Lae...*, nume, din nefericire prescurtat. Numele de vicus: „Turris Muca“ se raportéză la rădăcina dacică muca—cunoscută deja prin maĭ multe numĭ propriĭ (Muca-senus Muca-zanus, Muca-tralis, Moca-poris, Muca-poris, Muca-pus (C. I. L. VI 3215) gen. Muca-puis (C. I. L. III 809).

96. Inscripţiune găsită la Constanţa.

in h. d?	) D S O L I · P R O	*sal*
im	P P C C C V A L ' D I O C L E T	*iani*
et	*m ' a u r ' m a x i m i a n i*	
inv	I C T I A V G G ' I R I B P O T · P	*fel*
iu	S S O H A C D E S P O S I T	*ione*
dd. nn.	A V G G · P O R T A	*m civi-*
ta	T I · P R A E S I D *i* A	*riam*
cur.	C · A V R E L · F	*irminiano v. p*
devo	T I S S I M O N	*um. m. cor.*
ci	) V I T A S (	*Tomit. fec.*

C. Aurelius Firminianus, dux limitis Scythiae, este deja cunoscut din inscripţiunea C. I. L. III 764.

97. Tablă de marmură găsită la Constanţa. (Vedĭ fig. p. 66).

T(ito) Flavio Capitoni dec(urioni) vet(eranorum) alae Pannoniorum, donis donato ab [I]mp(eratore Vespasiano ob virtutem, T(itus) Flavius Castus filius f(aciundum) c(uravit).

Ala I Pannoniorum facea parte din armata Moesieĭ Inferióre. Vedĭ diploma militară din a. 99 (dipl. XXXI).

98. Fragment de architravă găsit la Constanţa. Se citesce în litere marĭ (nalt. 0.12ᵐ):

/ I ❦ N E

[Imperator Caesar di]vi Ne[rvae filius Nerva Traianus...

99. Treĭ bucăţĭ de pétră de nisip (*c* înalt. 0.57ᵐ, lăt. 0.43ᵐ; *a* înalt. 0.57ᵐ, lăt. 0.39ᵐ; *b* înalt. 0.46ᵐ, lăt. 0.43ᵐ) de la acelaş monument. S'a găsit aprópe de Babadag.

Ospĕț funebru

c	a	b	d
A B B A S			/ / / / / / /
H E R O D E S	T I T I A N V S	M A X I *m*	/ / / / / / /
A B L A S	V A L E N T I N V S	C A S T R E *nses*	A S I R I
A D / / I V *s*	V R S I C I N V S	V A L E N *s?*	O A B E N S /
B E / S V M	I A N V A R I V S	I O V I N *us*	S C U P S A
B A R S A M *es*	C I R C I T	I V L I V *s*	A N I P P
T H E O T E *nus*	V R S I N V S	D A R D	M E O V I T
S A N A T O L I *us*	C O N C O R D I V S	E Q V I T E *s*	V I S L E C T

Avem aci o listă de *circitores*, *castrenses* şi *equites*, pe cât se pare din secolul al IV-lea d. Chr.

100. Tablă de marmură găsită la Constanţa; a fost întrebuinţată într'o construcţiune recentă. Este sfărămată jos, precum şi în drépta şi stânga. Caracterile inscripţiuneĭ sunt fórte frumóse.

NERVAE · F · NERV	
POT · VII · IMP · IIII · C	a. $^{102}/_{103}$ p. Chr.
BIO · POSTVMINO	
O T \	

[Imp(eratore) Caes(are) divi] Nervae f(ilio) Nerv[ae Traiano aug(usto) ger(manico) dac(ico) pont(ifice) max(imo) trib(unicia) pot·(estate) VII, imp(eratore) IIII c[o(n)s(ule) V p(atre) p(atriae), respublica Tomit(anorum)......] Fa]bio Postumino [leg(ato) Aug(usti pr(o) pr(ætore)..... ot.... (?)

Fabius Postuminus din inscripţiunea nóstră pare a fi acelaş personagiŭ ca un proconsul al provincieĭ Asieĭ, al căruĭa nume a fost restituit de către Waddington într'o inscripţiune de la Aezani unde se citesce: .... Π)οστουμει[νος.... Restituţiunea sa, admisă de Rohden şi Dessau, era justificată de o monedă a Thyatireĭ şi de un pasagiŭ din Pliniŭ cel Tînĕr. In acest pasagiŭ este vorba de un proces al luĭ Publicius Certus, din a. 97 d. I. C. Keil, în excelenta sa ediţiune a luĭ Pliniŭ, a adoptat lectura ce o dă manuscriptul Mediceus: *Fabius Maximinus* în loc de *Fabius Postuminus*. Dar Fabius Maximinus este o persónă cu totul necunoscută, şi numele sĕŭ nu se întâmpină de cât în manuscriptul Medicis. Cu totul din potrivă, o monedă din timpul luĭ Traian, dar posterióră rĕsbóielor dacice, are ca legendă: [ἀνθυ(πάτωι)] Ποστο[υμει]νω(ι) Θυατειρηνῶν.

Printr'o interpretaţiune ingeniósă a textuluĭ luĭ Pliniŭ, Waddington[1]) a arĕtat că proconsulatul luĭ Fabius Postuminus a

1) *Fastes des provinces asiatiques de l'empire romain*, p. 176.

fost anterior anuluĭ 112. Probabil l'a ocupat în a. 111. Inscripţiunea nóstră, care vine să confirme în chip minunat deducţiunile acestuĭ învĕţat, probézā că în a. 103 (10 Dec. 102—103) Fabius Postuminus fusese legat al Moesieĭ Inferióre. Póte că încredinţarea guvernămîntuluĭ provincieĭ în mânile unuĭ bărbat aşa de însemnat, stetea în legătură cu grelele evenimente ce se desfăşuraŭ atuncĭ la Dunărea de jos. De sigur că numaĭ după aceea el a devenit proconsul al provincieĭ Asieĭ. Waddington referă la acelaş personagiŭ fragmentul unuĭ cursus honorum găsit la Palestrina şi publicat de Borghesi (VII, p. 325); numele persóneĭ onorate începe cu literile POST; fusese proconsul al Asieĭ saŭ Africeĭ şi prefect al Romeĭ.

101. Fragment dintr'o tablă mare de marmură găsită la Constanţa. Litere marĭ (înalt $0^m.10$) şi bine săpate, dar deja dintr'o epocă de decadenţă.

....*q*]*uod si q*[*uis aperuerit dabit fisc*]*o dominico item ? civitati Tomitan*]*orum* (*denariorum*) *quinq*[*ue milia*].

102. Monument de pétră cu inscripţiune rĕŭ săpată de către un lapicid fără experienţă, carele a căutat în parte să îndrepteze literile.

Fl. Ursus fil. Q. Mestri q(uon)d(am) Bonouci praefectus a patre an(no) II factus, an. XVI provitus miles, of(ficialis) Ladici (?) praef(ecti), stipendiorum IIII, vixit ann(is) XX et sinmestrum (= semestre) et Cucemene (= Zosimene) matron[a].

Acéstă lectură este propusă de d. Th. Mommsen şi adoptată în C. I, L. III S. 7547.

103. Monument găsit la Constanța.

V E N V S T A E
A · F I AV
C L E M E N S
L · M V C A S
| | V S · S O C R V
E T C / / /
V E I A N
M A T R I

Venustae A(uli) f(iliae) C(aius) (A)elian(us) Clemens [et] L(ucius) Mucas[i]us socru[i] et C(aius).... Veian(us) matri.

104. S'a găsit la Murfatlar.

D I
C A T O N I N V S L
sic P A T R O N O · S I N V
T E S T A M E N T O T A X A
P E R C A T O N I V M E P
D I T V M · L I B
F C

...Catoninus l[ibertus] patrono sin[g]u[lari ex summa] testamento taxa[ta] per Catonium Ep[aphro]ditum lib[ertum] f(aciundum) c(uravit).

104. Fragment găsit în apropiere de Rasova.

L
t. fl | A V I V S
lon | G I N V S
q. ma | R C I V S
tu | R B O
leg | A V G
pr. | P R

La acelaş personagiŭ, guvernator al Moesieĭ Inferióre, se raportă următórea inscripţiune găsită lângă Constanţa în cimitirul satuluĭ Anadolkiöi :

T FLAVIO LONGINO
Q MARCIO TVRBONI
LEG · AVG PR PR
T I TIVS CRISPVS
CORNICVL
EIVS

Acelaş guvernator este menţionat în inscripţiunea vexillaţiuneĭ legiuneĭ XI Claudia (C. I. L. III S. 7449) din a. 155 d. Chr.

105. Monument funerar găsit la Constanţa.

I I I D I
V · MATER · BENE
MERENTI · FILIO
SVO ET · SIBI PO
SVERVNT · VIXIT ·
ANIS XXV PATER IC
ANORVM LX
MATER ANOR XXXX

106. Monument funerar găsit la Constanţa.

D · M
l S · RVFVS · V
AC · PROB . M
I · MIL · AN · X
POS · MISSIONE · V

D(is) m(anibus)... us Rufus v(eteranus) [leg(ionis) V m]ac(edonicae) prob(atus) m(iles) an(nis... i mil(itavit an(nis) X.. pos(t) missione(m) v(ixit an(nis)]...

107. Monument funerar găsit la Urlukiöi.

Călăreţ femeie

D M
AVR · DALENI EX VIC AM
LAIDINA ET · Q · PRAE
TORIANORVM
AVRELIA VTHIS
XOR EIVS TITV
VM DE SVO MPC

D(is) M(anibus) Aur(elio) Daleni ex vic(o) Am(l)aidina et q(uondam) praetorianorum Aurelia Uthis [u]xor eius titu[l]um de suo m(erenti) p(onendum) c(uravit).

Vicus Am[l]aidina este probabil un *vicus extramuranus* al oraşuluĭ Tomi.

108. Monument funerar găsit la Caramurat.

ASTVS MVCAP
RI A VICO CLEM
TIN VIXT ANNIS
VI SEDIDA RET
TIS VCSSORVNA
VM LONGINOE
ARTAETVALERO

C]astus Mucap[o]ri a vico Clem[en]tin[o] vixit annis... VI. Sedida Reti...tis ucssor una c]um Longino et [M ?]artia et Valerio [filiis...

Vicus Clementinus este, ca şi cel precedent, un vicus extramuranus al oraşuluĭ Tomi.

Alte numirĭ de *vici* aĭ vechiuluĭ Tomi: *turris Muca.... S[capt]ia* (vedĭ maĭ sus nr. 94).

109. S'a găsit la Hassiduluk.

/ / / L I A E
/ / / / M A E
C A L P V T N I
M A C R I
R V F I A N I A
T A

Calpurnius Macer este de sigur P. Calpurnius Macer Caulius Rufus, guvernatorul Moesieĭ Inferióre. Cf. C. I. L. III 777 şi diploma militară găsită la Adamklissi (vedĭ maĭ sus nr. 49.)

110. S'a găsit la Hassiduluk.

D M
Q · BAEBIO · PRO
CVLO . VET . LEG
XIII · G · VIX · AN · LX ·
GERMINIA VA
LENTINA · CON
B · M · P

D(is) m(anibus), Q(uinto) Baebio Proculo vet(erano) leg(ionis) XIII g(eminae) vix(it) an(nos) LX; Germinia Valentina con(iugi) b(ene) m(erenti) p(osuit).

111. S'a găsit la Alakapu lângă Constanţa.

HEROI SACRVM
TI · CLAVDIVS · MV
CASIVS V · S · L · M
sic ΗΕΡΩΙ · ΚΑΤΑ · ΤΙ
ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΜοΥ
ΚΑΣΙΟΣ ΕΥΞΑΜ
ΝΟΣ ΚΑΘΙΕΡΩΣε

Heroi sacrum, Ti(berius Claudius Mucasius v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Πέρωι κατα(χθονίω) Τι(βέριος) Κλαύδιος Μουκάσισς εὐξάμ[ε]νος καθιέρωσε[ν.

ΠΕΡΩΙ în loc de ΗΡΩΙ este de sigur o influenţă latină.

112. S'a găsit la Constanţa.

```
 K A I E R I
 Μ Η Τ Ρ Ο Δ Ω
 Τ Ο Υ  Ι Ο Υ Λ Ι Ο Υ
 Α Π Ε Λ Ε Υ Θ Ε Ρ
 Ε Τ Ε Σ Ι Κ Ε ✿ Ε Ρ Μ
 Φ Ο Σ  Α Υ Τ Ο Υ
 Ω Ν  Ε Π Ο  Ι
   Π Α Ρ Ο Δ
```

f]ratcr [eius v(ivus) f(ecit)]

Μητροδώ[ρω..... τοῦ 'Ιουλίου..... ἀπελευθέ[ρω, ἔζησεν ἔτεσι κέ. Ἑρμ[ῆς ἀδελφὸς αὐτοῦ [ζῶν καὶ φρονῶν ἐποίη[σε. χαῖρε παροδ[εῖτα.

113. S'a găsit în plasa Constanţa.

Ospêţ funebru

```
        D     M
 F L . V R S I N I A
 M I L · O F F · P R E
 V I X · A N N · X X V · M
 A N N · V N V M · M E S
 V I I I · E T S O R O R A N N
 / / / / · P O S · M A R T I N V S
 V E T · E X  Q  P A T E R ·
 E O R V M . E S T O T E · T
 V A L  ·  V I A T O R
```

D(is) m(anibus), Fl(avius) Ursinia[nus] mil(es) off(icii) pre-[sid(is)]; vix(it) ann(is) XXV; m[il(itavit)] ann(um) unum me(n)s(es) VIII, et soror ann(orum) IIII. Pos(uit) Martinus vet(eranus) ex q(uaestionario ?) pater eorum ; estote t (   ) ; val(e) viator.

In rîndul al 9-lea la fine nu scim ce însemnéză T. După înţeles s'ar aştepta să urmeze: *f(elices)* saŭ *s(alvi)*. D-l Th. Mommsen presupune că lapicidul a voit să sape formula funerară obicĭnuită: *esto tibi terra levis.*

Quaestionarii făcéŭ parte din officium guvernatoreluĭ provincieĭ.

114. S'a găsit la Constanţa.

A B V R · AVF|
P R I M I G E
V I X · A N · L ·|
V I X · C O N I|
G · A V I L E N O
P R O C L I A N
X X V · H · S · E S T|
C O N · B E N E M|
R I T E · P O S V I T|

Abur(iae) Auf,.. Primige(niae) vix(it) an(nos) L, quae vix(it) coni[unx] G(aio) Avileno Proclian[o an(nos) XXV; h(ic) s(ita) est. Con(iux) benemerit(a)e posuit.

XV. Stâlpĭ miliarĭ.

114. Stâlp miliar găsit la Peleclia lângă Tulcea.

R T M A X P O N
M A X T R I B P O
T VIII · IMPXICOS d. Chr. 200.
IIP · PETIMPCA
E S M A V R E L A N
T O N I N V S A V G
T R I B P O T I I E T . L
S E P T ! ! ! ! ! ! G E T A
C A ! ! ! ! R E S T I
T V E / V N T P E
R · C · O V I N I V M
T E R T V L V M L E G
P R P R

[*Imp(erator) Caes(ar) L(ucius) Septimius Severus pius Per-t(inax) Aug(ustus) Arab(icus) max(imus) Adiab(enicus) max(imus) Pa[rt(hicus) max(imus) pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) VIII imp(erator) XI co(n)s(ul) II p(ater) p(atriae) et Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) Aurel(ius) Antoninus Aug(ustus) trib(unicia) po-t(estate) II et L(ucius) Sept[imius] Geta Ca[esar] restitue[r]unt per G(aium) Ovinium Tertul(l)um leg(atum) pr(o) pr(aetore).*

115. Stâlp miliar aflat la Cogelak.

VSFELINVICTVS
AVGETCIVLVERVS
MAXIMVSNOBI
LISSIMVSCÆS·
RESTITVERVNT
PERFL·LVCILIA
NVMLEG
PR PR
M P C

[*Imp(erator) Caes(ar) G(aius) Iul(ius) Verus Maximinus pi]us fel(ix) invictus Aug(ustus) et G(aius) Iul(ius) Verus Maximus no-bilissimus Caes(ar) restituerunt per Fl(avium) Lucilianum leg(atum) pr(o) pr(aetore). M(ilia) p(assuum) c(entum).*

Am publicat în C. I. L. III S. n. 7605 un stâlp miliar aflat la Hârşova, şi avênd aceîaşî inscripţiune precum şi numele aceluîaşî guvernator.

116. S'a găsit lângă Rassova.

a

IMPP CAESS · CIIAV
AVREL VAL DIOCLETIANO
VN | SALVIS //// PFNG
I | DDD NNN //
VALENTINIANO | ET
b VALNTIET
GRATIANO | L
PPP AVGGG | VS
M P
XIIII

Avem două inscripţiunĭ din carĭ lit. *a* se restitue ast-fel:

Imp(eratoribus) Caes(aribus) C[ai]u Aurel(io) Val(erio) Diocletiano [p(io f(elice) Aug(usto) et M(arco) Aur(elio) Val(erio) Maximiano] p(io) f(elice) Aug(usto) i[nvictissimis principibus et Fl(avio) Val(erio) Constantio] et [Gal(erio) Val(erio) Maximiano nobi]l[issimis Caesarib]us. m(ilia) p(assuum XIIII.

Litera *b* se citesce ast-fel:

Salvis, d(ominis) n(ostris) Valentiniano, Valenti et Gratiano piis augustis.

117. Stâlp miliar găsit la Constanţa.

a IMPPCAESS
CAVRELVA
DNNCONSSTAN
TINOMAXVICTORI
b I MPERAVGETIVL
OETFLIVLCON
TINOETFLIVL
TANTINOIIC
PPCAESSIVAIC
STANTIO
a ALERIO
A II I M I

a) Impp. Caess. C. Aurel. Va[l. Diocletiano et M. Aur. Val. Maximiano et Fl.] Val. [Con]stantio [et G]alerio [Val. M]aximi[ano].

b) d]d. nn. Constantino max. victori [se]mper aug. et Iul. [Crisp]o? et Fl. Iul. Con[stan]tino et Fl. Iul. Con[stan]t[io] no[bb] c[c].

118. S'a găsit la Ilanlîk.

D D N N U A
L *l i c i n i*
O Ä U G F T F sic
L A U A L C O N
S T A N T I N O a. 313—315 d. Chr.
F I L I O · A U G G

D(ominis) n(ostris) Va[l(erio) L[icinio) Aug(usto) [e]t Fla(vio) Val(erio) Constantino filio Aug(ustorum).

Dacă Valerius Licinius se înşiră înainte de Constantin causa este că Moesia Inferióră era sub imperiul luĭ Licinius. Constantin a fost numit de Galerius *filius Augustorum*. Cf. C. I. L. III 6175.

XVI. Apollonia (*Sizeboli*).

119. Placă de marmoră ce am descoperit-o în a. 1885 în tinda bisericeĭ din mănăstirea Dragomirna.

ισσ . . . . . .
δ]εκάτη(ι) οἱ σύνεδροι εἶ[παν· ἐ-
πειδὴ πρεσβευτὴς ἀποστ[αλείς
Εὔπολις Φιλομήλου εἰς Βυ[ζάν-
τιον καὶ προσταχὴν λαβὼν ἐ[πά-
γειν ἀρχιτέκτονα, ἐμισθώ[σα-
το Ἐπικράτην, ὃς παραγενό[με-
νος πολλὰ καὶ λυσιτελῆ συνε[τε-
λέσατο παρὰ τὰς ἐγδόσεις τῶ[ν
ἔργων τοῖς τε καιροῖς συμπερι-
φερόμενος τοῖς κατὰ τὴμ πόλιν
τοὺς μισθοὺς ἐλάμβανεν,
οὓς ὁ δῆμος ἠξίου, πολέμου τε
προσαγγελθέντος Ὀλατικοῦ
τὰ πρὸς τὸν καιρὸν ἐμπείρως καὶ
προθύμως παρεσκεύασεν ὧν ἦν
χρεία, εἴς τε τὸμ μετὰ ταῦτα
χρόνον ἐπιμελητὰς ἑλομένου
τοῦ δήμου τῶν τειχῶν εἰς ἔτη

δύο ἐπικληθεὶς ὑπὸ τῶν συνέδρων ἐπεστάτησε συμφερόντως, παρεπιδημῶν τε ἔτη πλείω ἀνέγκλητος ὢν διετέλεσε καὶ τὰ λοιπὰ ε[ὔνους ὢν διατελεῖ τῶι δήμωι, δόξ[αι

τ]ῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι, ἐπαινέσαι
ἀ]ρχιτέκτονα Ἐπικράτην Νικοβού[λου
Βυ]ζάντιον ἀρετῆς ἕνεκε καὶ εὐ[ν-
οί]ας τῆς εἰς τὴμ πόλιν καὶ στεφ[α-
νῶ]σαι αὐτὸν χρυσῶι στεφάνωι το[ῖς
Θαρ]γηλίοις ἐν τῶι θεάτρωι, δίδοσ[θαι
δὲ α]ὐτῶι τετάρτωι σιτηρέσια καὶ [μέ-
θυ?], εἶναι δὲ αὐτῶι καὶ ἐκγόνοις προξ[ε-
νίαν], πολιτείαν, εἴσπλουν καὶ ἔκπλου[ν
καὶ ἐ]μ πολέμωι καὶ ἐν εἰρήνηι ἀσυλ[εί
καὶ ἀ]σπονδεὶ καὶ ἔφοδον ἐπὶ τὴμ βου[λὴν
καὶ τ]ὸν δῆμον μετὰ τὰ ἱερά· τὸ δὲ ψ[ήφ-
ισμ]α τοῦτο ἀναγραφῆναι εἰς τελαμ[ῶ-
να λ]ίθινον ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ στ[α
θῆν]αι ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀπόλλωνος τ[ὸ
δὲ ἀ]νάλωμα τὸ εἰς τὸν τελαμῶνα δ[οῦ-
ναι τ]οὺς οἰκονόμους ἀφ' ὧν χειρίζουσ[ιν
αὐτ]οί, καλέσαι δὲ αὐτὸν καὶ ἐπὶ ξέν[ια
εἰς τ]ὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος.

Iată traducerea:

„...In a ḑecea sinedriĭ aŭ propus: fiind-că Eupolis fiul luĭ Filomilu fiind trimes la Byzanţ cu însărcinarea de a aduce un arhitect, a tocmit pe Epicrate, care venind aci a executat multe lucrărĭ folositóre cu prilejul dăreĭ lor în antrepriză, şi potrivit împrejurărilor în carĭ se afla oraşul primea remunerariile, pe carĭ demosul le credea convenabile, şi declarându-se *războiul Olatic* a pregătit cu pricepere şi cu zel cele trebuincióce în acea împrejurare, iar pe urmă când demosul a ales îngrijitorĭ de zidurĭ fiind învitat de sinedriĭ timp de douĭ anĭ a supraveghiat în folosul cetăţeĭ, şi petrecênd aci maĭ mulţĭ anĭ nu-ĭ s'a imputat vre-o vină, şi s'a arătat tot-d'auna bine-voitor demosuluĭ, senatul şi adunarea a găsit de cuviinţă să laude pe arhitectul Epicrate fiul luĭ Nicobulo, originar din Byzanţ, pentru virtutea şi bună-voinţa sa către oraş şi să-l încoroneze cu o corónă de aur la sărbătorile Targhiliilor în teatru, şi să i se dea luĭ pe lângă ceĭ-l'alţĭ treĭ mâncare şi băutură, şi să aibă el şi urmaşiĭ luĭ proxenie, cetăţenie, intrare şi eşire din port în timp de rĕzboiŭ şi de pace, inviolabilitate şi intrare în senat şi în adunarea poporuluĭ după

sacrificiĭ; ĭar acest decret să fie înscris pe o pétră de către arhonţĭ şi să fie aşezat în templul luĭ Apolon, ĭar cheltuiala pentru colóna de pétră să o facă casieriĭ din baniĭ pe cari-ĭ mânuesc, şi să-l cheme şi la ospěţ în templul luĭ Apollon."

Acest decret fórte important provine de sigur dintr'un oraş grecesc de pe ţěrmul Măriĭ Negre. Cum va fi nemerit pétra tocmaĭ în Bucovina, nu se scie; Dragomirna e o fondaţie a Mitropolituluĭ Moldoveĭ *Krimka* la începutul seculuĭ al 17-lea.

Decretul arată că synedriĭ aŭ făcut propunerea ca să se onoreze architectul Epikrates, fiul luĭ Nicobulos din Byzanţ, un architect care pênă aci este necunoscut. El fusese chemat, din Byzanţ, de către solul Eupolis. Tot aşa vedem că un architect din Kyzikos este invitat de asemenea printr'o solie la Samotrake.

In inscripţiunea nóstră se maĭ ḑise, că pe când Epikrates se află în oraşul unde fusese chemat, exista πόλεμος 'Ολατικός: *rěsboiul Olatic.*

Publicând inscripţia în *Archäol.-Epigraph. Mittheillungen*, XI, 50, noĭ declaram că acest rězboiŭ este necunoscut, şi chĭar numele sěŭ nu'l putém pricepe. In timpul din urmă însă d. profesor Bruno Keil din Strassburg mě fěcu atent asupra celor următóre. Intr'o inscripţiune din C. I. A. I. 274 este vorba de actele referitóre la vînzarea avereĭ unuĭ nenorocit atenian *Axiochos*, ce fusese condamnat în procesul Hermokopidelor. In aceste acte figuréză, printre obiectele vêndute, un ΟΛΑΣ ΑΝΗΡ, 'Ολας ἀνήρ. Kirchoff, publicând textul, observă: *quid sit mihi incompertum.* Dittenberger, *Sylloge*, comentéză *neque ego scio, nisi forte haec alia est eivsden ethnici forma quod in titulis Delphicis frequenter* Φόλας *scribitur, et ad civitatem aut pagum Aetoliae spectat.* Acéstă observare arată că 'Ολας ἀνήρ nu póte fi nume propriŭ, individual; fiind-că se scie că numele individualiséză pe persóna ce'l pórtă, ca persónă; el arată un individ determinat. Sclavul particular însă nu e persónă pentru Stat, ci este lucru, fiind-că pentru drept, pentru lege el nu e alt-ceva de cât un lucru; în οἶκος dênsul póte avea o poreclă; dar în πόλις el este un obiect, căruia îĭ revine calificativul sexuluĭ bărbătesc saŭ femeesc, precum şi al poporuluĭ saŭ raseĭ. Statul

numesce în asemenea cas pe sclav: Μεσσήνιος ἀνήρ. După aceste observaţiunĭ nu maĭ încape îndoială că sclavul Ὄλας ἀνήρ şi Ὀλατικὸς πόλεμος se explică unul printr'altul. Ὄλας este singularul din Ὄλατες, ĭar Ὀλλατικός se numesce rĕsboiul purtat cu poporul Ὄλατες (Comp. de es.: Πελοποννησιακός πόλεμος, Σκυθικὸς πόλεμος).

Se scie cum coloniile grecescĭ de la Marea-Neagră avură să sufere din causa năvălirilor prădalnice ale barbarilor din préjmă, ca şi din Nordul Dunăriĭ: Geţiĭ, Daciĭ, Sarmaţiĭ, Castabociĭ, etc. Intr'o inscripţiune a luĭ Protogenes găsită la Olbia şi care a dat nascere faĭmosuluĭ falsificat al tiareĭ luĭ Saitapharnis din Museul Louvruluĭ, se vorbesce de Galaţĭ (Celţĭ), de Schirĭ şi de Scyţĭ (Dittenberger Syll[2], 226); alte două decrete de noĭ publicate (Archäol. epigr. Mitth., VI, 36; XIV 22): primul aflat la Karaharman şi cel d'al douilea la Constanţa, vorbesc despre năvălirile pustiitóre ale Dacilor pe timpul luĭ Burebista. O atare expediţiune prĕdalnică a întreprins-o şi Ὄλατες, contra oraşuluĭ din care provine inscripţiunea de la M-rea Dragomirna, şi anume cam pe la finele seculuĭ al II-lea înainte de Christos, căcĭ inscripţiunea nu póte fi posterióră acesteĭ date.

Rĕmâne însă a determina oraşul atacat de către Ὄλατες, carĭ de sigur cată să fi lăcuit prin vecinĕtatea luĭ.

Noĭ am cugetat maĭ întêiŭ la Callatis (Mangalia) din causa menţiuneĭ σύνεδροι, pe carĭ îĭ constatăm în acest oraş printr'o inscripţiune (Arch. epigr. Mitth. XI 33 nr. 22) aflată acolo; σύνεδροι figuréză şi în inscripţiunea nóstră. Dar, dupĕ cum observă d. Keil, σύνεδροι ne întîmpină în multe oraşe greceştĭ. Apoĭ Callatis este o colonie doriană, care pe la finele seculuĭ al II-lea a. Chr. întrebuinţa dialectul dorian al colonisaţiuneĭ sale. Pentru o atare colonie nu prea se potrivesce στεφ[ανῶ]σαι αὐτὸν χρυσῷ στεφάνῳ το[ῖς Θαρ]γηλίοις ἐν τῶ θεάτρῳ (r. 29 seq), precum se recunósce maĭ departe în decretul architectuluĭ Epikrates, maĭ ales dacă la acestea se alătură următórele: τὸ δὲ ψ[ήφισμ]α τοῦτο ἀναγραφῆναι εἰς τελαμ[ῶνα λ]ίθινον ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ στ[αθῆν]αι ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ δὲ ἀνάλωμα τὸ εἰς τὸν τελαμῶνα δ[οῦναι τ]οὺς οἰκονόμους, ἀφ'ὧν χειρίζουσιν αὐτοί, καλέσαι δὲ αὐτὸν καὶ ἐπὶ ξέν[ια εἰς τ]ὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος.

Acestea ne conduc maĭ sigur la o colonie milesiană şi anume,

din causa însemnătăţiĭ altaruluĭ luĭ Apollon, ni se indică un oraş cu un cult special al acestuĭ ḑeŭ. Acest oraş însă nu trebue mult căutat, căcĭ pe litoralul apusan al Măriĭ-Negre se află Appollonia, o colonie a Milesienilor fundată pe la începutul seculuĭ al VII-lea, în cea maĭ mare parte pe o insulă. Aci se află şi un altar al luĭ Appollon cu o statuă colosală de bronz a ḑeuluĭ făcută de Kalamis. Acéstă statuă, măsurând 30 de coţĭ, fu luată de M. Lucullus după cucerirea oraşuluĭ şi fu dusă la Roma şi aşeḑată pe Capitol. Pe locul Apollonieĭ găsim maĭ tărḑiŭ oraşul Sozopolis, care şĭ-a păstrat pênĕ aḑĭ numele sub forma de Sizeboli.

Deşi expunerea de stele se făcea şi în altarul luĭ Apollon din Mesembria doriană[1]), deşi în Tomis şi Callatis preotul luĭ Apollon este eponymul anuluĭ[2]),—dar ceea-ce vorbesce hotărîtor pentru Apollonia este, pe lângă un numĕr de inscripţiunĭ [3]), faptul că vatra statuluĭ se află, după inscripţiunea din mănăstirea Dragomirna, la altarul luĭ Apollon ; aci strĕiniĭ eraŭ invitaţĭ ca să-şĭ priméscă darurile ce se obicĭnuĭa a se oferi óspeţilor; în fine pentru Apollonia vorbesce şi dialectul, şi maĭ presus de tóte menţiunea Thargelielor ionice: cunoscuta sĕrbătóre a metropoleĭ Apollonieĭ, adică a Miletuluĭ.

Aşa dar putem conchide, cu multă probabilitate, că în vecinĕtatea Apollonieĭ, adică în Thracia, a lăcuit poporul Ὄλατες, un trib până aci necunoscut din marea familie thracă şi carele pe la finele seculuĭ al II-lea a. Chr. se găsea în rĕsboiŭ cu colonia Apollonia de lângă Marea Négră.

GR. G. TOCILESCU.

1) Ath. Mitth., IX 219.

2) Pentru Tomis *Arch—Epigr. Mitth.* XI 42 ; pentru Kallatis ib. XI 23 unde e vorba de preotul luĭ Apollon Ἀγυεός.

3) *Arch.—Epigr. Mitth.* X 163; *Athen. Mitth.* IX 217 : C. I. G. 205, 10.

O DANIE
A LUI
VASILE LUPU FACUTA MANASTIREI LEPAVINA DIN CROAȚIA
ȘI
VECHILE LEGATURI ALE PRINCIPATELOR ROMÂNE CU CROAȚIA [1])

I. Relațiĭ bisericescĭ

a) *Cu mânăstirea Lepavina*

Dacă din Zagreb (Agram), capitala banatuluĭ de astă-zĭ al Croațieĭ, pornescĭ cu drumul de fier cam în spre miază-nópte,— aceĭașĭ linie care duce la Buda Pesta — după cale de vr'o două césurĭ te poțĭ opri la stația numita Lepavina. In apropiere de aci, drum cam de ḑece minute cu picĭorul, într'o vâlcea pitoréscă și răcorósă, de treĭ părțĭ străjerită de pădurĭ bătrâne, se odihnesce maĭ bine de treĭ vécurĭ mânăstirea pravoslavnică cu acelaș nume. Astă-ḑĭ nu maĭ sălășluesc aci de cât patru călugărĭ, sêrbĭ și după limbă și după simțire, ómenĭ harnicĭ de altminterĭ, dar neturburându-se de alte grijĭ ale sufletuluĭ de cât numaĭ de hrana ḑileĭ de mâĭne, pe care și-o agonisesc brăzdând câmpurile rodnice ale mânăstireĭ ; în alte vremurĭ însă, și maĭ ales în al XVII véc, mânăstirea Lepavina adăpostea între pădurile sale alte soiurĭ de călugărĭ și încă alte grijĭ de cât numaĭ pe acelea ale hraneĭ. Eraŭ pe atuncĭ într'ênsa călugărĭ și archimandrițĭ cu sciință de carte, părtașĭ îndemânaticĭ la luptele sufletelor vremiĭ pentru pravoslavie saŭ catolicism. Și de aceĭa, împrejmuita de pădurĭ bĕtrâne mânăstirea Lepavina ispiti gându-

1) Conferință ținută—firesce, sub o formă maĭ literară—la Ateneul din Bucurescĭ la 26 Ianuarie 1903. Un resumat al eĭ veḑĭ în ḑiarul «Conservatorul» de Joĭ 30 Ianuarie 1903.

rile cele evlaviόse până departe în ţara luĭ Vasile Vodă Lupul, domn al Moldoviĭ. Căcĭ şi astă-ḑĭ închide în mica sa archivă un hrisov mare, pe pergament, cu pecetea în céră atârnată, prin care, la anul 1650, Vasile Lupu, din pietate, se îndatoresce a-ĭ da, şi el şi urmaşiĭ seĭ, câte 5000 de aspri pe fie-care an. Hrisovul e scris slavonesce ; ĭată copia întocmaĭ după dênsul, făcută chĭar de mine în excursia sciinţifică ce am făcut-o acolo în August 1902[1]:

Вѣ имѣ, ѡца, и сн҃а, и ст҃го дх҃а, тр(ѡ)цѫ стаа Єдинносѣщнн'аа́ (sic) и не́ра(з)дѣ'лима́а. сѣ а(з') раб'. в҃л (д')кы моемꙋ. г҃ꙋ б҃ꙋ н҃шемꙋ, и с҃ (с) х(с҃)ꙋ. и троі́че́скы по́кло́ник'. Ӥѡ Василїе вѡевѡ(д'а) бж҃їю мл(с)тїю гп҃(д)рѣ. зе(м)ли мо(лд'ав)скоі́. ѡ(ж) гп҃(д)свмы благопроизволих' нш҃им' бл҃гим'. произ'воленїем'. ч(с҃)тим'. и ст҃лим'.!ср҃(д')цем'. Єж' ѿ вѣсеѫ нш҃еѫ дш҃еѫ и ѿ бг҃а помощїѧ гп҃(дс)вми сѣматрѣюще. и рев'нꙋюще, добрим' дѣлом' і́н'шим' ст҃почив'шим' г(с҃)п(д҃)рїем', прѣж'де на(с) быв'шех е(ж) мл҃(с)тинѣми да́аше, и ꙋкрѣпі́ше ст҃ымі́. мн҃(с)тира́ми. рӑди сп҃сенїе дш҃а і́х' і́ родителем' их' ꙗ́кож' сп҃ситеⷧ' нш҃ь хс҃ гл҃еть. блажени мл҃стивїи. ꙗ́ко тїи помл҃ованіі́ бѫдет'. и прочїе́м ѡ́сим' раздигоше ср(д)ца на́ше ѡ́нѣм' бж҃ств'ним'. дрꙋгаа бо кто дает' и ꙋкрѣплѣет' ст҃ѣи мн҃стир' дш҃а своего мл҃ꙋет'. и ꙋкра́шает'. тѣ(м)же и гп҃(д)свми. Єлико по силѣ наше́. і́ сѣ помощ' бж҃їѧ. сѣ бл҃гословенїем'. четири ст҃ль нашь мо(л)да(в)ских'. кѵ́(р) Ва(р)лаа(м) 'архїеп(с҃)кпь. і́ митрополит' сꙋчав'ских'. и кѵ́(р) 'ана(с)тасїе Єп(с҃)кпь роман'скіі́. и кѵ́(р) Ѳеѡ́фан' Єп(с҃)кпь радѡ(в)ски. и кѵ́(р) Гедеѡн' Єп(с҃)кпь хꙋш'ски. и сѣ хотенїе вѣсе́го наше́го сѣвѣта́. болѣрі́і на́ших' мо(л)да(в')ских' великих' и малих' гп҃(дс)вми посокотіі́хом' и вѣнимахом' ѿ рѣд' ст҃ѣи мн҃(с)тир' гл҃емаа липовен'ска́а вѣ земли Вреганїа́ ꙋ краин'на зем'ли хрѣван'ска́ (sic) гдеж' Є(с) хра(м) вѣведенїе пр(с҃)тѣі́ і ч(с҃)тѣі́ і́ прѣблагослове́н'нѣи вл҃(д)цѫ нш҃еѫ бц҃ѫ дв҃ѣі́ (sic) марїа и сѣ'творихѡм'. гп҃(дс)ми ѡбич'нїи ѡброк' ѿ год' до го(д) по пет' тисѣч' а(с)пріі́ і́ братїам' пѫ'ти приходѣще по пет сто, а(с)при на (с)пен'зꙋ да бѫдет' стѣи мн҃(с)тир' на ꙋкрѣпленїе и ѡци мнихи на питанїе (sic). того́ раді́. вѣсіі́ ѡцы и свещен'ници и мл҃бні́ци мн҃хи є(ж) прѣбы́вает' там' до тоа́ стаа мн҃(с)ти(р) вѣі(ш) (sic) реченн'аа липовен'скѫ. да имае́т ѡны г҃а бг҃а не́прѣстан'но мл҃ти дн҃ь і́ нощь. сѣ б'денїе и сѣ пара́клисе. за ѡ́ставленїе грѣхом' ст҃опочи(в)ши(м) родителем

1) Din pricina greutăţilor tipografice, tóte literile puse 'n original deasupra rîndurilor (suprapuse) le punem aici în rînd ; dar, spre a se şti că ele aŭ fost suprapuse, le aşeḑăm în parantese.

гп҃(дс)вмиизадобрим' здравїе гп҃(дс)вми. и гсп҃(д)жди гп҃(дс)вми. и бг҃8-дарован'ним' чади. гп҃(дс)вми. и написа́ти на(с) вꙿ ст҃їи великїи пом'ѣник' и вꙿ бж҃(с)твнних' жир'тꙿвник' дои'деж'е стоит' ст҃аа мн҃(с)тир. 'ꙗко називати(с) и гп҃(дс)вми новїи к'титор'. тое вꙿсѣ вꙿı(ш)писан'ное (sic) да е(с) ст҃ѣи мн҃(с)тир' ѡброк ѿ го(д) до го(д). непокол'ѣбимı́. николиж'е. на вѣки вѣчнїи. 'а на то есть вѣра нш҃его гп҃(дс)тва. вы(ш)писан'наго (sic) мы Їѡ Басı́лїе воевода́, 'и вѣра прѣвꙿзлюблена(г) сн҃аа (sic) гп҃(дс)вми Їѡ Ѥтефан'на, воевода́ 'и вѣра болѣри наших'. вѣра пн҃а Гика́ великаго двор'ника́ дол'нѣı́ зем'ли. 'и вѣра пн҃а тома́ великаго двор'ника́ вы(ш)шѣи земле. 'и вѣра пн҃а Гаврı́ила гет'ман'на. пар'кала́ба с8чав'ски. и вѣра пн҃а Ко(с)тан'ти(н) небожа(т)ко І Иѡнашко пар'кала́бове хотин'ски. 'и вѣра пн҃а щефан' бо8(л) ı́ и(ф)тимїе боц8л' пар'калабове'немен'ски (sic). и вѣра пн҃а Ко(с)тан'тин' Катакозон'но (sic) паркал'аб' ромаски (sic). и вѣра пн҃а а(н)дроник' великїи по(с)телник' и вѣра Геѡ(р)гїе стефа(н) великїи спꙿтарѣ. и вѣра пн҃а Геѡргїе великаго чаш'ника̀. и вѣра пн҃а ю(р)гакı̀ Катакозон'но (sic) великаго ви(с)тїѩрника̀. и вѣра пн҃а а́ндроник' великаго стол'нı́ка. и вѣра пн҃а а́н'дреѩш' раковицѣ великїи комиса̀. и вѣра вꙿси боѩри нш҃их, мо(л)дав'ских. великимı́ ı́ малимı̀. а по нашим' животѣ, и гп҃(дс)твованїе, к'то бꙿдет' г(с҃)п(д)рꙿ ѿ дѣти наших'. или ѿ нашего ро́да. или пак' бꙿ(д.) кого бг҃ꙿ изберет' г(с҃)пдрь быти 8 нашею земли мо(л)давской тот бы. да непор8ши(л) наш'его 8строенїе и мл҃ование. нꙿ але бы дали ı́м' и 8крѣпил и помл҃овал'. а кто сѣ пок8сит'. сказити'ı́ли разорı́ти. сїѧ нш҃го (sic) 8строенїе и мл҃ованїе. тꙿ да есть непрощен' ѿ г҃а бг҃а, сꙿтвор'шаго нб҃о и зем'ле. и ѿ прѣч(с҃)та е҃гѡ мт҃рь, и ѿ вꙿсѣ стых'. Ѥ(ж) бг҃8 бл҃го8годив'ших' и да ı́мает' ча(с) сꙿ Іоудоѫ и сꙿ трꙿклѧтом' ариѧ. вꙿ безконичнїѧ (sic) вѣки и мꙿки ''амин а на болшеı́ крѣпость и потврꙿжденїе том8 вꙿсем8 вышписан'ном8 вел'ѣли е(с)мы нашем8 вѣр'ном8 ı́ почтен'ном8 болѣрı́н8. пн҃8 то́дераш'ко ѩнови(ч) великѡм8. логофе́ту. писати ı̀ нашею печат' привесı́ти кꙿ сем8 истином8 ли(с)т8 нш҃ем8.

Писа(л) д8митра(ш)ко, 8 ѩсѡ(х) вл҃то ҂з҃рни м(с)ца а(в)г8(ст) вї днꙿı (sic).

Іѡ Басилїе воево(д).

Iată acum traducerea luĭ:

In numele tatăluĭ şi al fiuluĭ şi al sfîntuluĭ duh, una şi nedespărţită sfîntă troiţă. Iată, eŭ rob al vlădichiĭ mele Domnul Dumnedeul nostru Isus Hristos şi

închinător al troiţiĭ, Io Vasilie Voevod, cu mila luĭ Dumnedeŭ Domn al Ţěriĭ Moldovenescĭ; bine-voit-am Domnia mea cu a nóstră bună-voire, cu inima curată şi luminată, din tot sufletul nostru şi cu ajutorul luĭ Dumnedeŭ. Căcĭ, uitându-mě Domnia mea şi rêvnind după faptele cele bune ale altor sfînt-rěposaţĭ Domnĭ, carĭ aŭ fost înainte de noĭ, şi carĭ aŭ dat miluirĭ şi aŭ întărit sfintele mânăstirĭ, pentru mântuirea sufletuluĭ lor şi al părinţilor lor, cum mântuitorul nostru Hristos grăesce: fericiţĭ ceĭ milostivĭ, căcĭ aceştia se vor milui, şi alte de acestea ne-aŭ înălţat inima către cele Dumnedeeştĭ; pentru că cel care dă ceva şi întăresce pentru sfînta mânăstire, sufletul sěŭ şi-l miluesce şi împodobesce. Drept aceĭa, şi Domnia mea, după puterea nóstră şi cu ajutorul luĭ Dumnedeŭ şi cu bine cuvêntarea celor patru sfinţĭ aĭ noştri moldovenescĭ: chir Varlaam, archiepiscop şi mitropolit al Suceaveĭ, şi chir Anastasie, episcop al Romanuluĭ, şi chir Teofan, episcop al Rădăuţuluĭ, şi chir Ghedeon, episcop al Huşilor, şi cu vrerea întreguluĭ sfat al nostru de boĭerĭ aĭ noştri moldovenescĭ marĭ şi micĭ, socotitu ne am şi ne am îngrijit de rîndul *sfinteĭ mânăstirĭ numită de la Lipovina* [1], *din pămîntul Vretanieĭ în ţinutul ţěriĭ Croaţieĭ*, unde 'ĭ hramul intrăriĭ în biscrică a prea sfinteĭ şi curateĭ şi prea blagosloviteĭ stăpâneĭ nóstre născětóre de Dumnedeŭ fecióreĭ Maria, şi am făcut Domnia mea obicĭnuit mertic, din an în an câte 5000 de aspri, ĭar fraţilor carĭ vor veni după el câte 500 aspri de cheltuĭală, — ca să fie sfinteĭ mânăstirĭ de întărire şi părinţilor monahĭ de traiŭ. Drept aceĭa, toţĭ părinţiĭ şi preoţiĭ şi rugătoriĭ monahĭ carĭ vor trăi acolo în acéstă sfîntă *mânăstire Lipovena* maĭ sus disă să aibă a ruga pe Domnul Dumnedeŭ nepristan diua şi nóptea, cu denie şi cu paraclise, pentru ĭertarea pěcatelor sfinţĭ-rěposaţilor părinţĭ aĭ Domnieĭ mele şi pentru buna sănătate a Domnieĭ mele şi a Dómneĭ Domnieĭ mele şi a de Dumnedeŭ dăruiţilor copiĭ aĭ Domnieĭ mele, şi a ne scrie în sfîntul marele pomelnic şi în dumnedeescul jertfelnic câtă vreme va trăi sfînta mânăstire, pentru ca şi Domnia mea să fiŭ numit ctitor noŭ. Tot, aceea ce 'ĭ maĭ sus scris, să fie sfinteĭ mânăstirĭ mertic din an în an, neclătit nicĭ-o-dată, în veciĭ vecilor. Iar la acésta e de faţă credinţa Domnieĭ nóstre maĭ sus scris, Noĭ Io Vasilie Voevod, şi credinţa prea iubitu'uĭ fiŭ al Domnieĭ mele Io Stefan Voevod, şi credinţa boĭerilor noştri: credinţa panuluĭ Ghica, mare dvornic al ţěriĭ de jos, şi credinţa panuluĭ Toma, mare dvornic al ţěriĭ de sus, şi credinţa panuluĭ Gavril hetmanul, pârcălab al Sucéveĭ, şi credinţa panuluĭ Costantin Nebojatco şi Ionaşco, pârcălabĭ aĭ Hotinuluĭ, şi credinţa panuluĭ Ştefan Boul şi Iftimie Boţul, pârcălabĭ aĭ Németuluĭ, şi credinţa panuluĭ Costantin Catacozonno (sic) pârcălab al Romanuluĭ, şi credinţa panuluĭ Andronic, mare postelnic, şi credinţa panuluĭ Gheorghie Ştefan, mare spătar, şi credinţa panuluĭ Gheorghie, mare ceaşnic, şi credinţa panuluĭ Iorgachi Catacozonno (sic), mare vistiernic, şi credinţa panuluĭ Andronic, mare stolnic, şi credinţa panuluĭ Andreiaş Racoviţă, mare comis, şi credinţa tuturor boĭerilor noştri moldovenescĭ marĭ şi micĭ. Iar după viaţa şi Domnia nóstră, cine va fi Domn, din copii noştri saŭ din némul nostru, saŭ şi pe orĭ cine va alege Domnul Dumnedeŭ a fi Domn în ţara nóstră moldovenéscă, acela să nu dărîme întocmirea şi miluirea nóstră, ci să le dea şi să întăréscă şi să miluĭască. Şi cine se va ispiti a surpa saŭ a strica acéstă întocmire şi miluire a nóstră, acela să fie neĭertat de Domnul Dumnedeŭ făcětorul ceruluĭ şi al pămêntuluĭ, şi de pré cinstita maĭca luĭ, şi de toţĭ sfinţiĭ iubitorĭ de Dumnezeŭ,

[1]) Atuncĭ, ca şĭ astă-dĭ, i se maĭ dicea *Lepavina*,

şi să aibă parte cu Iuda şi trăcletul Arie în vécurile şi muncile fără de sfârşit, amin. Iar pentru maĭ bună împuternicire şi întărire a tuturor acelora maĭ sus scrise, poruncit-am credinciosuluĭ şi cinstituluĭ boĭeruluĭ nostru panuluĭ Toderaşco Ianovicĭ, marele logofĕt, a scri şi pecetea nóstră a anina la acéstă adevĕrată a nóstră carte.

Scris-a Dumitraşco în Iaşĭ, în
anul 7158, luna luĭ August în 12 ḑile

Io Vasilie Voevod.

* * *

Când bĕtrâniĭ noştri Domnĭ făceaŭ dăruirĭ mânăstirilor strĕine,—ca s. e. celor de la Lemberg în Polonia, saŭ celor de la sfîntul munte, saŭ din Sêrbia, etc.,—le făceaŭ unor ţĕrĭ cu carĭ ale nóstre eraŭ şi fuseseră în felurite legăturĭ. Când dar Vasile Lupu dăruesce banĭ mânăstireĭ Mileşeva din Sêrbia [1]), face acésta într'o ţară strĕină, nu atât fiind-că ea era *întêmplător* pravoslavnică ca Moldova, ci pentru-că amândouă eraŭ *de vremurĭ* în felurite legăturĭ şi bisericescĭ, şi culturale, şi politice, etc. [2]). Aceléşĭ motive avu el atuncĭ, pe carĭ le avu contimporanul sĕŭ din Muntenia Mateĭ Basarab când dărui banĭ mânăstireĭ Papratie [3]) din Sêrbia saŭ alteĭ mânăstirĭ din Trebinie în Bosnia [4]); fiind-că, şi dacă nu sunt încă cercetate, multe şi felurite aŭ fost, în vécurile dup'atuncĭ, relaţiile ţĕrilor nóstre şi cu Bosnia (nu numaĭ cu Sêrbia proprie), începênd cel puţin de la căsătoria uneĭ nepóte a luĭ Alexandru Basarab, fică a luĭ Sraţimir, ţarul Vidinuluĭ, cu Ştefan Tvrtko al Bosnieĭ [5]).

Acéstă constatare *principială*, care va fi de sigur folositor să rĕmână ca un adevĕr statornic în istoria nóstră şi în cercetările nóstre viitóre, ne silesce să admitem chiar şi numaĭ apriori, că *nu întêmplător* se gândesce Vasile Lupu la mănăstirea Lepavina din Croaţia, numaĭ fiind-că ea ar fi fost pravoslavnică ca ţara luĭ; ci pentru că între Croaţia şi principatele ro-

1) P. I. Safarik: *Památky jihoslov.* p. 113.
2) Cf. Ilie Bărbulescu: *Fonetika cirilske azbuke,* p. 8—10.
3) P. I. Safarik: *Památky jihoslov.* p. 115.
4) O copie după original se află în archiva Academieĭ din Agram, după care am şi eŭ una.
5) Cf. B. P. Hasdeŭ: *Negru-Vodă,* p. CCVIII.

mâne în general, iar Moldova în special, vor fi fost maĭ de demult şi alte relaţiĭ.

Acéstа e ordinea de ideĭ pe care mĭ-a sugerat-o hrisovul nostru de maĭ sus.

Până la acest hrisov către mănăstirea Lepavina, — aflat de mine maĭ întêĭ într'o copie necorectă în Archiva Academieĭ din Agram — nicĭ nu se bănuia măcar în sciinţă, şi maĭ ales la noĭ, despre existenţa vr'unor relaţiĭ vechĭ ale principatelor române cu Croaţia. Eŭ întêĭ le-am afirmat în a mea *Fonetika cirilske azbuke*, u Zagrebu 1899 p. 10, şi în *Cercetărĭ istorico-filologice*, Bucureştĭ 1900 p. 13. Fiind-că, însă, nicĭ măcar acest hrisov nu'l dădusem la ivélă, de aceea, póte, afirmarea mea a fost primită ca o inovaţie falşă şi combătută [1]) pe temeiul tradiţieĭ sciinţeĭ nóstre istorice. Acest hrisov însă sparge într'un loc întunericul care, în acéstă privinţă, învăluia cunóscerea trecutuluĭ nostru. Documentul acesta al luĭ Vasile Lupu şi constatarea principială de maĭ sus — că se făceaŭ donaţiunĭ nu din pricina uneĭ întêmplătóre pravoslaviĭ, ci pentru că existaseră şi existaŭ felurite legăturĭ între noĭ şi ţara unde se făcea donaţia — ; acestea, ḑic, ne pun pe calea unor nouĭ descoperirĭ istorice şi ne impun întrebarea: ce legăturĭ vor maĭ fi fost în vécul al XVII şi maĭ nainte între noĭ şi Croaţia ?

La acéstа să căutăm noĭ acum a rĕspunde, deocamdată trăgênd cel puţin jalónele chestiuniĭ, după materialul ce am putut aduna.

Va trebui însă maĭ întêĭ să dăm câte-va noţiunĭ despre mânăstirea Lepavina şi regiunea Vretanĭa din Croaţia.

In tot vécul de mijloc, în afară de secta Bogomililor, nu există în Croaţia urme de altă biserică de cât cea catolică şi nicĭ altă naţie de cât cea croată,—esceptându-se ca naţie órecarĭ coloniştĭ latinĭ în oraşele marine precum şi unele coloniĭ de nemţĭ şí maghiarĭ. Numaĭ de pe la sfârşitul celuĭ d'al XV véc, de când Turciĭ încep a pustii acéstă ţară, şi maĭ ales de

1) De d. I. Bianu, în *Analele Academieĭ Române*, Seria II, Toma XXIV 1901—1902 pag. 222.

după bătălia de la Mohacĭ (1526), de când unele ţinuturĭ ale eĭ e şi numesc „desertum" în izvórele istorice; numaĭ de pe atuncĭ încep a imigra într'însa *Vlachĭ* veniţĭ din Bosnia, Sîrbia, Turcia etc. Aceştia eraŭ toţĭ pravoslavnicĭ. Istoricii streinĭ în general îĭ socotesc pe toţĭ de Sîrbĭ, împinşĭ fiind la acéstă idee maĭ ales de faptul că şi aḍĭ aceĭ ortodoxĭ se cred pe sine Sîrbĭ, precum şi de acea că şi astă-ḍĭ Croaţiĭ (carĭ sunt catolicĭ) numesc Vlachĭ pe pravoslavniciĭ din ţara lor. Uniĭ dintre aceştĭ Vlachĭ, şi anume din aceĭ veniţĭ din Turcia, întemeiară mânăstirea Lepavina, nu se scie sigur când, dar, pe cât se pare cel maĭ probabil, cam între 1550 şi 1555 [1]. La început, în tot vécul al XVI, acéstă mânăstire, ca tóte cele-l'alte şi ca bisericile pravoslavnice, era sub autoritatea episcopuluĭ catolic din diecesa Agramuluĭ [2], care le punea şi confirma preoţĭ de aĭ lor, Vlahĭ, şi de ritul rĕsăritén. De alt-fel acésta se putea face cu atât maĭ lesne cu cât, în genere, p'atuncĭ nicĭ nu se observa între biserica catolică şi cea rĕsăriténă prea mare deosebire, întru cât şi preoţiĭ catolicĭ purtaŭ barbă şi, şi eĭ, ca ceĭ ortodoxĭ, se îmbrăcaŭ cu haine după un port naţional [3], iar pe de alta, întru cât biserica catolică din diecesa Agramuluĭ se deosebea de cea din diecesele romane, germane şi ungare prin nisce caractere particulare, carĭ eraŭ că şi ea, după ritul rĕsăritén, binecuvênta apa la bobotéză şi avea misalul sĕŭ care se deosebea de cele-l'alte misale romane. [4] Iar pe lângă acestea, acolo se întrebuinţa în biserică maĭ ales glagolitica cu limba eĭ croată, şi prea puţin latina. Totuşĭ deosebire religiósă tot se observa între Vlahĭ şi Catolicĭ, şi de aceia, cu intenţia de a o şterge de tot, biserica catolică întemeie pe la a. 1610 primul episcopat pentru aceştĭ Vlahĭ, adică pentru creştiniĭ bisericeĭ greco-rĕsăritene. Prin acésta se urmărea ca să se dea unuĭ episcop în mână aducerea desăvêrşită la unire cu catolicismul a Vlahilor. Cel d'ântêiŭ episcop al acestora fu Simion *Vratania* saŭ *Vretania*,

1) Radoslav Lopasic: *Karlovac*, u Zagrebu 1879, p. 151.—Cf. Vladimir Krasic: *Manastir Lepavina*, u Novom Sadu, 1889, p. 6.

2) *Monumenta slavorum meridion.* XV, p. 269 şi urm.

3) R. Lopasic: *Karlovac*, p. 150.

4) *Idem*, p. 104.

care era tot-de-odată şi arhimandrit al mânăstiriĭ ortodoxe Marcea de lângă Lepavina. După numele luĭ rĕmase şi eparchieĭ sale, care de alt-fel cuprindea pe Vlahiĭ din tótă Croaţia, numirea de *Vretanĭa*,—cum vedem în hrisovul nostru de la Vasile Lupu. Acest Vretanĭa a şi trecut la Unie, şi căuta să se prefacă că vrea să atragă şi pe ceĭ-l'alţĭ Vlahĭ. Iar după mórtea luĭ, cea ce se întâmplă la 1630, toţĭ ceĭ-l'alţĭ episcopĭ urmaşĭ, sunt mereŭ în luptă, dimpreună cu poporul lor, în contra bisericeĭ catolice care voia să'ĭ catoliseze. In acéstă luptă, maĭ toţĭ episcopiĭ pravoslavnicilor Vlahĭ, pe faţă (spre a nu fi persecutaţĭ de catolicĭ, carĭ, maĭ ales prin autorităţile lumescĭ, avéŭ puterea) se daŭ drept uniţĭ, pe când de fapt eĭ înşişĭ îşĭ îndemnaŭ credincioşiĭ să rĕmână la strămoşésca pravoslavie. Ba chiar, uniĭ din eĭ, maĭ curagioşĭ, nicĭ nu ceréŭ împuternicirea lor de episcopĭ de la Papa ci de la patriarhul sîrbesc din Pecĭ. Acelaşĭ lucru făcéŭ şi călugăriĭ de la Lepavina cu credincioşiĭ de subt influenţa lor, din satele de prin prejur. Graţie unor aşa împrejurărĭ, chiar cam pe la a. 1648 veni în Croaţia o nouĕ emigraţie de călugărĭ şi popor din părţile turcescĭ, iar pe la 1655 vine şi un exarh sîrb ca să'şĭ visiteze pe Vlahiĭ sĕĭ din Croaţia. [1])

Decĭ, cam în timpul când face Vasile Lupu dăruirea din hrisovul sĕŭ, mânăstirea Lepavina, de şi în suflet ortodoxă, pe faţă era şi ea nevoită să se arate înclinată spre catolicism.

Acum să ne întórcem iar la subiect.

(b *Cu Vretanĭa Croaţieĭ*

Dar ce împrejurărĭ atraseră pe Vasile Lupu să se gândéscă tocmaĭ la ea, în Croaţia, pe câtă vreme în Srĭem şi părţile Banatuluĭ avea mânăstirĭ ortodoxe mult maĭ marĭ şi maĭ însemnate, pentru împăcarea sentimentelor sale pravoslavnice?

Am ḑis că'l împinse la acésta nu întâmplătórea-ĭ pravoslavnicie, care de alt-fel nu atât în forma-ĭ slavă cât în cea gre-

1) R. Lopasic : *Karlovac*, p. 153.

céscă îl interesa, [1]) ci şi alte legăturĭ carĭ, încă înainte de dînsul, existaŭ între Ţĕrile române şi Croaţia.

Pe acestea să le vedem.

R. Lopasic în lucrarea-ĭ *Karlovac*, pe care am pomenit-o maĭ sus, ne spune, la p. 154, că pe la a. 1662 unul Miakic fu sfinţit episcop al Vlahilor, deci al ortodoxilor din Croaţia, sub titlul: „episcop al Vretanieĭ" şi că *fu sfinţit de mitropolitul Moldoviĭ* dar confirmat de Papa. Iată chiar textul în limba croată: „Za vladiku *posvecen* je napokon Miakic sa naslovom vladike vratanjskog *po nekom metropolitu u Moldaviji,* na sto je polozio prisegu u ruke nadbiskupa ostrogonskoga i stekao potvrdu u Rimu".

Acéstă ştire, combinată cu hrisovul de maĭ sus, ne maĭ arată ca fórte probabil că şi înainte de 1662 vor fi fost sfinţiţĭ de mitropolitul Moldoveĭ, episcopiĭ Vretanieĭ din Croaţia. Ea ne învederéză, cred, că Vasile Lupu, dând aceĭ 5000 aspri mănăstireĭ Lepavina, căuta să ajutoreze prin acésta episcopatul din Croaţia pe aĭ căruĭ conducĕtorĭ îĭ sfinţea, barim când şi când, mitropolia luĭ moldovenéscă. Şi încă, se maĭ póte că Domnul nostru nu va fi fost nicĭ el cel d'întêĭ subt a căruĭ oblăduire mitropolitul Moldoveĭ consfinţea pe cel al Vretanieĭ din Croaţia, ci că acésta se va maĭ fi întêmplat şi sub alţiĭ înainte de dênsul, înainte de 1650 saŭ de începutul domnieĭ luĭ la 1633. De alt-fel, aşa ceva putea fi în legătură şi cu activitatea pravoslavnică a patriarchieĭ sêrbescĭ de la Pecĭ (Ipek).

Căcĭ, Vlachiĭ (= pravoslavniciĭ) din Croaţia, spre a scăpa de tendinţele de catolisare ale episcopuluĭ catolic din Agram, de obiceĭ se duceaŭ saŭ cereaŭ spre a fi sfinţiţĭ la patriarchul sêrbesc din Pecĭ [2]). Iar aci să nu se uite că, prin acéstă patriarchie, regiunea Vretanieĭ, decĭ Croaţia, putea intra în legăturĭ religióse şi cu principatele române saŭ în special cu Moldova. Şi puteaŭ acésta, pentru că între Pecĭ şi biserica nóstră existaŭ pe atuncĭ mult maĭ vechĭ legăturĭ religióse şi culturale. De alt-

1) Cf. A. D. Xenopol: *Istoria Românilor*, IV, 13 şi urm.
2) R. Lopasic: *Karlovac* p. 153.

fel, chiar titulatura patriarchilor sêrbescĭ de acolo ne arată lucrul acesta, când eĭ îşĭ ḑic: архїепископа пекскаго и патрїарха вьсѣмь срьблием и блъгаром и севѣрн'ныимь странамь и прочїимь = al archiepiscopuluĭ Peciuluĭ şi patriarchuluĭ tuturor Sîrbilor şi Bulgarilor şi *părţilor de miaḑă-nópte şi celor-l'alte*, unde prin cuvintele: „părţile de miaḑă-nópte" se înţelege Bosnia, Herţegovina, Croaţia ortodoxă etc., iar prin „ceĭ-l'alţĭ" e vorba de ţĕrile nóstre [1]. Şi pe lângă acésta, o notă a luĭ Eustratie Logofĕtul la Cronica luĭ Ureche pare chiar a ne arăta legăturile religióse ale Moldoveĭ cu Pecĭul în întâia jumĕtate a véculuĭ al XV. Ne spune Eustratie că: „află-se scris la un letopiseţ sêrbesc de Azarie călugărul, precum în ḑilele acestuĭ Domn, Alexandru Vodă, s'aŭ hirotonisit prea-o-sânţitul mitropolit Chir Teoctist, de Nicodim, din ţéra sêrbéscă, prin ḑilele bun-credincĭosuluĭ cnézuluĭ George despota" [2]).

De alt-fel, cum că, fie prin relaţiĭ directe, fie prin Pecĭ

1) Cf. Ilie Bărbulescu: *Câte-va contribuţiĭ* în acéstă *Revista p. Ist. Archeol. şi Filol.* pe Iunie — Oct. 1902 p. 291 — 293.

2) M. Cogălniceanu: *Letopiseţele* I, ed. 2, p. 148 nota 1. — Acest cnéz era George Brancovicĭ, urmaşul luĭ Ştefan Lazarevicĭ pe tronul sêrbesc (cf. A. Majkov: *Istorija srpskoga naroda*, u Beogradu 1858 p. 116). Şi, pentru înţelegerea acestor relaţiĭ religióse cu Pecĭul, să nu se uite că Ştefan Lazarevicĭ dărui nişte metóşe în Sârbia mănăstirilor Tismana şi Vodiţa din Ţara românéscă (*Archiva Istorică* I, 1, p. 17. Cf. asupra dateĭ acestuĭ doc. Cedomil Mijatovic în *Letopis Matice srpske*, u Novome Sadu, a. 1896 p. 23, precum şi ale mele *Studiĭ* p. 21 Nota 2). Că în acéstă spusă a luĭ Eustratie logofĕtul se înţelege că mitropolitul Teoctist al Moldoveĭ a fost hirotonisit de patriarchul *Pecĭuluĭ* Nicodim, cum a susţinut episcopul Melhisedec în *Cronica Romanuluĭ* I, 57; şi că, decĭ, d. I. Bogdan se înşela, combătându'l în *Vechile Cronice* p. 251, pe motivul că «Nicodim era Episcop al Ohrideĭ», ne dovedesce faptul că, dacă nu chiar subt Alexandru cel bun, dar şi la 1444 şi la 1451 găsim pe Nicodim «patriarh Srbljem i pomoriju». Dar pe lângă acésta, pe o evangelie manuscris sêrbéscă se află următórea însemnare: азь смирени никодимь по милости божїеи патрїархь срьблием и поморїю—вь дни благочьстиваго деспота гюрга и синов его приложих сїю книгу архїепископїи вь лѣто 6954=1446», adică, întocmaĭ ca la Eustratie logofétul, «eŭ smeritul Nicodim, din mila luĭ Dumneḑeŭ Patriarch al Sêrbilor şi părţilor de la mare — în ḑilele evlaviosuluĭ despot George şi ale fiilor luĭ—am dat acéstă carte archiepiscopieĭ la anul 6954=1446» (Il. Ruvarac: *O Katalozima pecskih patriaraha*, în *Glasnik srpskog ucen. druzstva* XXIII p. 242). Aşa dar, chiar în timpul despotuluĭ sêrbesc George Brancovicĭ exista la Pecĭ un patriarch Nicodim, şi decĭ, la 1451, cum ḑice episcopul Melchisedec, el putea hirotonisi şi pe moldovénul Teoctist. Cf. A. D. Xenopol: *Istoria Românilor* II, 239, nota B.

saŭ printr'amândouă, eraŭ bine cunoscute în Moldova întâieĭ jumĕtăţĭ a véculuĭ al XVII relaţiile eclesiastice din Croaţia, se póte vedea, pe lângă cele-l'alte consideraţiĭ aduse, şi din *precisarea* bine cu numele-ĭ *special local Vretanïa* a regiuneĭ în care se afla mânăstirea Lepavina—în documentul nostru citat de la Vasile Lupu. Căcĭ, de alt-fel, titlul *obicĭnuit* al aceleĭ regiunĭ saŭ episcopiĭ nu era acesta ci cel de „Svidnicki“. [1]

Aşa dar, din documentul luĭ Vasile Lupu către mânăstirea Lepavina şi din scirea că episcopul Miakic fu sfinţit de mitropolitul Moldoveĭ, se vede limpede că, cel puţin în al XVII véc, existaŭ relaţiĭ religióse între Moldova[2] şi Croaţia.

II. Relaţiĭ economice.

De alt-fel, nicĭ aceste relaţiĭ religióse nu sunt ceva isolat şi întêmplător, ci şi ele par a-'şĭ avea izvorul în alte relaţiĭ *maĭ vechĭ*, de natură maĭ ales economică, între Croaţia şi ţĕrile nóstre; ele înşi-le pot avea de origine, pe lângă altele, imigrările pravoslavnicilor Vlahĭ în Croaţia.

Am spus încă de maĭ sus că, de pe la sfârşitul véculuĭ al XV şi cu deosebire după bătălia de la Mohacĭ (1526), mulţime de pravoslavnicĭ, numiţĭ de izvóre Vlahĭ, emigréză maĭ ales *din Turcia* în Croaţia. Aicĭ veneaŭ eĭ întins şi la 1611 [3]) atraşĭ de acel „desertum“, pustiŭ, pe care 'l lăsaŭ Turciĭ în prădările lor, pre cât atraşĭ şi de scutirile de dăjdiĭ: „ab omni censu aut praestimonio liberi“, — cum spune un document al unuĭ episcop catolic din Leibach la 1629 [4]). Iar pe acum se aşezaseră deja de demult: „sedes sibi *jam a tanto tempore* fixerunt“ aceştĭ Vlahĭ, carĭ „populus est ad Croatiae fines *ex Turcia* profugus et adhuc sub Patriarchae Constantinopolitani obedientia existens, qui vocantur Vskoki et *Vallachi*.... ex *Turciae* et *Graeciae* par-

---

1) R. Lopasic: *Karlovac*, p. 151.

2) D. Nicolae Densuşianu are un document din care se vede că existaŭ pe atuncĭ aşa relaţiĭ şi cu Ţara românéscă.

3) R. Lopasic, în *Monum. slavor. merid.* XVI, p. 5.

4) Kukuljevic: *Arkiv II, 127.* R. Lopasic în *Monum. slavor mer.* XV, p. 5.

tibus ac regionibus ad Christianos prolapsi... maxima vero pars et potissima illorum in districtu episcopatus Zagrabiensis... sedes sibi jam a tanto tempore fixerunt". Şi nu numaĭ atât, dar eĭ încă sosesc mereŭ din Turcia în Croaţia, chiar pe la 1640. Căcĭ, ne spune în acest an croatul Rafael Levakovic, care spera să fie ales episcop al acestor Vlahĭ (şi de prin Vretania): „sono molte migliaja delli *Valacchi* Schismatici nella diocesi di Zagrabia.... tutti della diocesi di Zagrabia sono mille e cento case delli Valachi. Il Massimo schismatico loro mercenario mi disse, che in tutta la diocesi di Zagrabia, potevano essere al presente incirca *undici millia* case, *oltre quelli, che giornalmente arrivano da Turchia* [1]).

Aşa dar, prin aceştĭ Vlahĭ, carĭ încep să imigreze chĭar din al XV véc, Croaţia intră în şi maĭ directă atingere cu Turcia, — cea-ce va fi atras după sine şi sfinţirea episcopilor Vretanieĭ de către părţile sîrbescĭ (Pecĭ) şi de cele româneşcĭ *ale Turcieĭ*. Fiind-că, maĭ ales în apus, prin sec. XV—XVII, numele de Turcia era de multe orĭ un termen generic prin care se înţelege şi principatele române tributare şi Sîrbia, Macedonia etc. Dovadă despre acésta ne dă — fie arĕtat în trécăt — a luĭ Sebastian Münster „Cosmographie Universelle", editată în traducere francesă la Basel în a. 1552. Aicĭ, la p. 1138, ni se spune că: «Vualachie.... une partie d'icelle est au roy de Hongrie, *l'autre au Turc*», şi că: «la partie de Vualachie qui est tirant vers septentrion, est appellée Moldau».

Iar prin numele *Vlachi* va trebui să înţelegem firesce nu numaĭ pe Sîrbĭ ci şi pe Românĭ; căcĭ tot ast-fel eraŭ numiţĭ de străinĭ şi aceştia din urmă în vécurile imigrărilor lor în Croaţia (sec. XV—XVII). Cunoscut e cum textele sîrbescĭ deosibesc pe Sîrb (= срьблинь) de Vlach (= власхь) chĭar ca naţie. Aşa se vede s. e. deja în hrisovul luĭ Ştefan Nemania, marele jupan al Sîrbilor, şi tot ast-fel într'un tractat al banuluĭ Bosnieĭ Mateĭ

1) Fermendziu, în *Starine* XX, 26. — Cf. Cronica franciscanilor că pe la a. 1629, «inter Valachos (seu Uskokos) Crcatiae, quorum numerus 20.000 exaequabat». (*Starine* XXII, 33).

Ninoslav cu Ragusa din sec. XIII [1]), — ca să nu maĭ pomenim şi de altele [2]) scrise în Croaţia, ca de pildă unul din 1436 de la Cnezul Hanz Frankapan, ban al Dalmaţieĭ şi Croaţieĭ, în care se pomenesce de Croaţĭ, Vlachĭ şi Sîrbĭ, deosebind bine pe Sîrbĭ de Vlachĭ. [3])

De alt-fel Rumeriĭ (Româniĭ) din satul Jeianĭ în Istria povestesc şi adĭ tradiţia că eĭ aŭ venit acolo din Ţara românéscă. Insă cercetarea izvórelor istorice ne arată că eĭ din Ţara românéscă aŭ venit maĭ întêĭ în Croaţia şi apoĭ de aci s'aŭ dus prin Istria şi insulele adriatice (Veglia, etc.), [4]) — în sec. XV saŭ XVI. Iar ca o dovadă în acest sens [5]) póte că nu ne-am înşela luând şi acea ce izvórele ne spun despre croatul Rafael Levakovic, născut şi crescut prin împrejurimile Vretanieĭ din Croaţia. Anume, el, după ce lucră acolo la unirea acelor Vlachĭ cu papistăşia, fu trămis de scaunul Roman în Muntenia la Mateĭ Basarab, spre a pregăti şi aicĭ unirea [6]). Iar Vincovicĭ, episcopul catolic al Agramuluĭ, într'o scrisóre din 1640 ne spune că Levakovicĭ croatul, care este „de Natione et Ecclesia Illyrica" „scie perfect *limba valachă* şi scrierea cirilică", — novit enim perfecte *linguam Valachicam* et scripturam cyrillicam, qua Valachi utuntur" [7]). Şi, că fórte probabil e că aicĭ va fi vorba de limba română, ne arată nu numaĭ mijlócele politiceĭ

1) P. I. Safarik: *Památky Jihoslov.* p. 5. — Cf. şi donaţia din a. 1348, a luĭ Ştefan Duşan (*Arch. Ist.* II, 85), şi alta din 1336 (*Glasnik* din Belgrad. Vol. 41, p. 361).

2) Cf. Miklosich: *Ueber die Wanderungen der Rumunen,* în Denkschrift. XXX, p. 1—16.

3) Lopasic: *Izvjestoj o primorskim Arhivima,* în *Starine* XXVII, p. 221.

4) H. I. Bidermann: *Die Romanen und ihre Verbreitung in Österreich,* Graz 1877, p. 86, 81, 93 că «Rumeri... aus Alt-Croatien hieher übersiedelten», dar că «von den Zejanern wird erzählt, dass sie, um ihre Herkunft befragt, mit grosser Wärme versichert hälten, sie stammten aus Rumänien u. zw. aus dem Karavlachischen Lande». Cf. de acelaşĭ: *Die Serben Ansiedlungen,* etc. Şi Ion Maiorescu: *Itinerar în Istria.* Vedĭ şi C. Jirecek: *Die Wlachen und Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa* şi *Die Romanen.* Firesce că trebue să deosebim acéstă maĭ târdie imigrare de Vlachiĭ saŭ Maurovlachiĭ pe carĭ iĭ găsim pe la Ragusa încă din sec. XIII.

5) Cf. şi altele în Bidermann: *Die Romanen* p. 18.

6) Fermendziu: *Acta Bulgariae ecclesiastica,* p. 47, 50, 61 etc.

7) Kukuljevic: *Arkiv,* IX, p. 297.

de propagandă catolică — între carĭ era şi limba naţională ale acelora către carĭ se adresa, cum am dovedit-o [1]) — aşa că Levakovicĭ trebuĭa să scie românesce, ca trimis la Româniĭ din Muntenia; dar încă şi deosebirea ce se face în alte izvóre între limba valachă (română) şi cea slavă.

Şi anume, Petre Bogdan Baksicĭ, episcop de Galipole, care avea grija şi de catoliciĭ de pe la noĭ, scrie la 1640 — decĭ tot în timpul luĭ Levakovicĭ — despre călugărul catolic Giuvenale Falco de la Câmpu-lung că „scie fórte bine *limba valachă*", „sa *lingua Valaccha* benissimo"; deosebind'o pe acésta de *lingua slava* pe care „li monaci et preti di questi Valacchi leggono et offitiano" [2]).

Decĭ, dacă nu se va putea tăgădui cum că la Levakovicĭ prin lingua valachica nu se înţelegea limba sêrbă [3]), atuncĭ faptul că el va fi sciut românesce, ne arată că printre aceĭ Vlachĭ din Vretanĭa şi regiunile Agramuluĭ — unde era născut — eraŭ şi Românĭ, carĭ cu vremea s'aŭ desnaţionalisat [4]), şi de la carĭ el a putut învĕţa limba maĭ 'nainte de a veni în Muntenia.

De alt-fel, chiar şi vechile nóstre izvóre ne vorbesc de emigrărĭ ale Românilor din principate şi în direcţiunea acelor Vlachĭ

1) Ilie Bărbulescu: *Studi privitóre la Limba şi Istoria Românilor*, s. e. p. 136.

2) Fermendziu: *Acta Bulg.*, p. 99, 96. Cf. alt act că Marcu Bandin «sa *la lingua Valacca* usata in Moldavia, e sa *l'Illirica*» (idem p. 137).

3) In alte izvóre tot de provenienţă eclesiastică, ca de pildă o scrisóre de recomandare a călugărilor misionarĭ franciscanĭ către Mateĭ Basarab la a. 1638, Rafael *Croatul* ne este arătat ca iscusit în limba *ilirică*, adică slavă întrebuinţată la noĭ în biserică. Spune acel act, dat din Roma, că: «vir Raphael *Croatus*, ordinis minorum osservantium sacerdos, cuius integritati de doctrinae nos aliquot libros ad usum ecclesiarum illyricarum, quae ex privilegio huius sanctae sedis in lingua Slavonica antiqua divina peragunt officia recognoscendos et corrigendos iam pridem commisimus etc.» (Fermendziu: *Acta Bulg.* p. 48—49). Cf. *Idem* p. 47 că: «quali libri sono scritti in carattere *Serviano*», decĭ are chiar cuvêntul *Serviano* = *sêrbesc*.

4) Iată ce spune în acest sens un act de provenienţă catolică de prin 1640, în care se vorbesce de chipul cum ar putea fi atraşĭ la unire cu biserica catolică Vlachiĭ (= ortodoxiĭ) din Croaţia: «Sic factum esse perhibetur in Istria quam licet nunc similis inhabitaret natio, attamen succesu temporis opera bonorum Pastorum Catholicorum, ritum Graecum relinquentes, Romanum assupserunt, quem etiam de facto retinerent et *seipsos Croatas potius quam Valachos appellarent*» (Hurmuzaki: *Documente*, IV, partea 1, pag 658).

aĭ documentelor externe. Ast-fel, se pomenesce de emigrarea a vr'o 10000 de familiĭ din Oltenia, carĭ, între 1641—1646, s'aŭ aşeḑat în Banat [1]), şi cine scie dacă nu şi maĭ departe până în Slavonia Croaţieĭ saŭ chiar în Croaţia; căcĭ, cum vĕḑurăm, maĭ ales pe acum se înteţesc aşeḑările Vlachilor acolo.

Fără a maĭ observa că chiar în întâiele timpurĭ (sec. XV şi XVI) când încep emigrările acestor Vlachĭ în Croaţia, eĭ vor fi trebuit *să scie şi să fi aflat încă de maĭ înainte* de ea; fiind-că, cum am arătat, eraŭ atraşĭ acolo prin scutirĭ de dăjdiĭ; dar de atuncĭ, de când emigrările se îndesesc (a. 1526), natural că acele aşeḑărĭ *continue* ale lor acolo făceaŭ ca să se stabiléscă *un maĭ des contact* între noua lor patrie, Croaţia, şi cea veche, Principatele Române. *Efectul* acestor relaţiĭ, acestuĭ contact va fi de sigur şi sfinţirea episcopuluĭ pravoslavnic din Croaţia de către mitropolitul Moldoveĭ şi al Ţĕriĭ Românescĭ, precum şi donaţia luĭ Vasile Lupu către mănăstirea Lepavina.

Apoĭ, fórte probabil că contactul Principatelor române cu Croaţia, prin emigrările aicĭ a acelor Vlachĭ, cel puţin, aŭ avut de efect şi faptul că papalitatea trimete în Muntenia, la Domnul eĭ Mateĭ Basarab, spre a pregăti unirea bisericeĭ nóstre ortodoxe cu Roma, pe *croatul* franciscan şi glagolaş Rafael Levakovicĭ. Iar acesta e acelaşĭ care maĭ înainte lucrase în Croaţia şi în regiunea Vretanieĭ spre a catolisa pe Vlachiĭ de acolo, şi carele era aprópe să devină episcop al Vretanieĭ [2]).

Ḑic că faptul că aceiaşĭ persónă care pregătea unirea în Croaţia, la Vlachiĭ de acolo, fu trimis şi la noĭ, ar arăta existenţa unor relaţiĭ ale nóstre cu Croaţia de atuncĭ; pentru că, dacă se observă politica de propagandă a bisericeĭ catolice, se póte vedea că ea *trimetea misionarĭ de regulă din ţĕrile cu carĭ staŭ în legăturĭ acelea unde se urmărea catolisarea.* Ast-fel, se trimit la noĭ de regulă misionarĭ din Italia, Polonia, Ungaria şi Transilvania, din Bosnia, Raguza saŭ Bulgaria etc. Căcĭ, dibăcia bisericeĭ catolice era tocmaĭ de a fi terenul pregătit prin acele

1) Cf. B. P. Hasdeŭ : *Negru-Vodă* p. LXXXVI.
2) Cf. Kukuljevic : *Arkiv* IX, p. 285—312.

relaţiunĭ (comerciale, etc.) pentru propagandele misionarilor. — Şi acésta e o constatare de care va trebui să ţinem socotélă în cercetările istorieĭ nóstre vechĭ.

Eĭ bine, şi Levakovicĭ, care maĭ peste tot se întitulézǎ Croatul, nu va fi fost trimis întêmplător *el*, numaĭ fiind-că ar fi fost cel maĭ iscusit; căcĭ iscusiţĭ maĭ eraŭ şi alţiĭ mult maĭ aprópe de noĭ pe la 1640, ca de pildă bosniacul Marcu Bandin, care şi ajunge episcop catolic în Moldova, saŭ ca Deodat etc.[1]). De aceia e de bănuit că emigrările Vlachilor (Românilor) de la noĭ în Croaţia întreţineaŭ o atingere şi simpatie, carĭ tocmaĭ corespundeaŭ politiceĭ de propagandă a catolicismuluĭ.

Pe aceste atingerĭ şi relaţiĭ le arată, póte, şi trimiterea *Croatuluĭ* Levakovicĭ în Muntenia.

III. Relaţiĭ culturale.

a) *Cu Croaţia în genere*

Tot efect al relaţiilor principatelor nóstre cu Croaţia trebue să vedem în existenţa risipită a *scriereĭ glagolitice* în unele din vechile nóstre texte române saŭ româno-slave.

De-o-cam dată, în Psaltiria Scheană (text român cirilic din al XVI véc, dar copiat, fórte probabil, după altul din vécul al XV[2]) se află, risipite icĭ-colo, în cuvintele scrise cu cirilica câte o literă glagolitică. Ast-fel e aicĭ: Ⰴомнѹль, Ⰴрачїи, шеⰄерѣ[3]), cu acel Ⰴ glagolitic în loc de д. Apoĭ în Rusia, în biblioteca luĭ P. I. Ştukin, se află un manuscris cirilic cu cuvinte slave şi grecescĭ puse pe note bisericescĭ pentru cântare. Acest text e o copie după un altul maĭ vechĭ, făcută în mânăstirea Putna din Bucovina de călugărul Eustaţie la a. 1511, sub domnia luĭ Bogdan-Vodă; într'însul, de şi e în general scris cu cirilica, se află risipite câte-va rîndurĭ, tot slavonesce, dar cu litere

1) Cf. Ilie Bărbulescu: *Studiĭ privitóre la limba şi Istoria Românilor*, p. 136,
2) Cf. A. Candrea în *Noua Revistă Română* din Iunie şi Iulie 1901.
3) Prof. I. Bianu: *Psaltirea Scheĭană*, p. 444, 325, 323 etc.

glagolitice. De asemenĭ, d. Iacimirskij de la Moskva posedă un manuscris româno-slav necomplet din vécul al XVI, scris în general tot cu cirilica, dar cuprinḑênd şi câte-va scurte bucăţĭ cu litere glagolitice[1]).

Şi, póte că nu voĭu greşi considerând tot ca urme de glagolitică la noĭ existenţa unuĭ Ѡ cu valórea numerică 700 ĭar nu 800, cum ar trebui, într'un document munténo-slav de la Mihaĭ Vitézul. Prin acest act[2]) scris la 4 Iulie a. 7104 (=1596), Mihaĭ Vitézul întăresce maĭ multe ocine de cumpărătóre boĭeruluĭ Stoĭca vtorilogofĕt şi jupaniţeĭ luĭ Dochia cu fii lor. Despre tóte ocinele acestea, peste 30 la numĕr, se arată în document numĕrul stânjenilor ce ele avéŭ, şi *absolut* peste tot e arĕtat stânjenul cumpărat cu câte 30 aspri fie-care. Ast-fel: „40 stj. drept 1200 aspri gata“, „30 stj. drept 900 aspri“, „36 stj. drept 1080 aspri“, „31 stj. drept 930 aspri“, „32 stj. drept 960 aspri“, „8 stj. drept 240 aspri“, „50 stj. drept 1500 aspri“, etc. Numaĭ într'un singur loc se află: „сєжни . Ѡ . за ҂вр. „а(с)при“, adică „Ѡ stânjenĭ drept 2100 aspri“. Cele l'alte casurĭ, în carĭ peste tot e stânjenul socotit cu 30 aspri, ne arată, cred eŭ, că nicĭ aicĭ nu póte fi vorba de un preţ maĭ mare al stânjenuluĭ, ci tot de 30 aspri. De aceea dar, aicĭ Ѡ însémnă 700, şi decĭ e vorba de „*700* stânjenĭ drept 2100 aspri“. Dar, în cirilica de peste tot, numĕrul 700 e representat numaĭ prin Ѱ҃, (cum tot în acest document e de maĭ multe orĭ ; se ex. de două orĭ „сєжни . кд . за ѱк .а(с)при“, adică „24 stj. drept 720 aspri“) pe când în ea Ѡ însémnă numĕrul 800. *Numaĭ în scrierea glagolitică* Ѡ *însémnă numĕrul 700.*

De aceea, dacă nu se va putea tăgădui că în acest document Ѡ însémnă 700, precum şi nicĭ că în a doua parte ar fi scris greşit вр *în loc de* ву҃ = 2400, ceea ce eŭ unul nu cred, atuncĭ avem într'însul tot un rest de glagolitism, o influenţă a scrieriĭ glagolitice la Bucurescĭ — căcĭ aicĭ e scris actul — în anul 1596.

1) A. I. Iacimirskij : *Sestь statej po slavjanskoj i russkoj pisьmenosti,* Moskva 1901, p. 35 şi facsimilele.

2) Se află la *Archiva Statuluĭ,* actele Episcopieĭ Rîmnic, pachet 100 No. 7.

Acestea sunt de o cam-dată textele cunoscute, scrise la noĭ, în carĭ se află şi scriere glagolitică. Şi de sigur că ele nu sunt singurele în carĭ s'ar afla glagolitica la noĭ; fiind-că, biserica papistaşe (care îşĭ înteţi propagandele între Românĭ, maĭ ales din vécul al XIV şi care, pe cât putea, combătea cirilica în care era întrupată pravoslavia pe la noĭ) pe cât mie îmĭ daŭ de înţeles izvórele istorice vechĭ, deosebesce chĭar între Românĭ existenţa scriereĭ cirilice şi a celeĭ glagolitice. In adevĕr, pe cea d'întêĭ o numesce *scriptura cyrillica*, cum vedem în actul maĭ sus pomenit din 1640, al episcopuluĭ Catolic Vinkovicĭ din Agram[1]), saŭ „*carattere Serviano*", cum vedem în alt act de la 1638[2]); pe când, cum mi se pare, atuncĭ când voia să înţelégă amândouă scrierile slave: şi cirilica, dar şi maĭ ales glagolitica, le numia „*caratteri Illirici*". Ast-fel, de pildă, episcopul catolic de la Nona, care era şi peste catoliciĭ de la noĭ, scrie către „alcuni popoli christiani detti Paulini, Bulgari... in Valachia" „lettera.... in lingua Bosna in caratteri latini, et un altra *in caratteri Illirici*" [3]).

De aceia, chĭar a priori putem admite cu siguranţă că scrierea glagolitică la noĭ nu era numaĭ un capriţiŭ întêmplător al unuĭ pisar óre-care, ci că ea represintă o fasă culturală căreĭa îĭ slujiră ca substrat întru cât-va propagandele catolicismuluĭ.

Dar cum stă glagolitica de la noĭ în legătură cu vechile nóstre atingerĭ cu Croaţia?

Până prin sec. XII scrierea glagolitică era destul de mult întrebuinţată — probabil că mult maĭ mult de cât cirilica — şi la Slaviĭ din peninsula balcanică ca la ceĭ din părţile Croaţieĭ. Dovadă sunt textele paleoslave ce ni s'aŭ păstrat: s. e. Codex Assemanicus, Psaltirium şi Euchologium Sinaiticum, Codex Marianus. Dar de după acest timp, pare-se că glagolitica se localiză cu deosebire în părţile croate şi rĕmase în special scrierea

1) Kukuljevic: *Arkiv* IX, p. 297.

2) Fermendziu: *Acta Bulgariae* p. 47.

3) *Idem* p. 5 Cf că papa Urban VIII botéză chĭar *Collegium illyricum* institutul creat de el la Roma la a. 1627 pentru slaviĭ catolicĭ «*Illirycae* linguae gentis»,— în al luĭ Kukuljevic: *Arkiv* II, p. 90. Cf. *Idem* X p. 205.

slavilor *catolicĭ* (croaţĭ) de acolo. La acésta contribui, în afară de alte împrejurărĭ, maĭ ales biserica papistaşe, care combătu cirilica spre a feri pe aĭ sĕĭ de pravoslavie întrupată în scrierea cirilică. Iar pe de altă parte, fórte probabil că din pricină că glagolitica devenise un apanagiŭ al catolicilor, pravoslavnicii înşişĭ se feriră tot maĭ mult de ea, până ce o uitară maĭ de tot.

Drept e că rar — *dar fórte rar* — găsim şi la *Sêrbĭ* câte un text ortodox glagolitic şi maĭ ales cirilic cu amestecătură în el de litere glagolitice (ca 'n a nóstră Psaltire Scheiană) — chĭar după vécul al XII. Aşa sunt de pildă nisce foiţe dintr'un Apostol [1]), saŭ alt manuscris din sec. XIV [2]), saŭ un codex tot cam din acelaşĭ timp, saŭ altul din al XV véc [3]).

Drept e iarăşĭ că şi la *Bulgarĭ* găsim — *dar de asemenĭ fórte rar* — după al XII véc, texte cirilice cu amestecăturĭ de litere glagolitice (ca 'n a nóstră Psaltire Scheiană). Ast-fel e un Apostol din secolul XIV [4]), precum şi alte din al XIV [5]), saŭ XV.

Precum de asemenĭ — *dar iarăşĭ fórte rar* — găsim acésta şi în texte rusescĭ de prin vécul XII până într'al XVI [6]).

Dar în tóte acestea trebue să dăm o deosebită însemnătate faptuluĭ că la Sîrbĭ, Bulgarĭ şi Ruşĭ — întocmaĭ ca la Românĭ — literile glagolitice se întrebuinţéză cu totul rar şi escepţional, de după sec. XII încóce.

E acum întrebarea: să însemne acésta că scrierea glagolitică se întrebuinţa şi după sec. XII ca o *continuare* a celeĭ din'ainte de acest véc, ca o continuare a celeĭ din epoca paleoslavă, saŭ fu ea acum o *nouă importare* prin influenţa croată?

Se scie să sunt douĕ felurĭ de scriere glagolitică: unul glagolitica ascuţită, cu literile colţuróse, şi altul glagolitica rotundă.

---

1) Sreznevskij: *Svedenija i zamĕtki* p. 147.

2) L. Stojanovic: *Katalog rukopisa i starih stampanih knjiga srpske kral. Akademije*, Beograd 1901 p. 14.

3) *Archiv für slavische Philologie*, IX, 308; XVI, 438.

4) L. Stojanovic: *Katalog rukopisa*, etc., pag. 14.

5) *Archiv f. slav. Phil.* XXII; XIX, 310.

6) Karskij: *Ocerkъ slavjanskoj kirilovskoj Paleografii*, Varşava 1901 pag. 219—220.

Intêiul din aceste felurĭ se întrebuința maĭ ales de Croațĭ, iar al douilea de Bulgarĭ și peninsula balcanică. Totușĭ, de cel de al doilea fel se slujeaŭ și Croațiĭ[1]; așa că, chiar dacă în textele ortodoxe de după sec. XV găsim amestecate litere de glagolitică rotundă iar nu ascuțită, acésta nu póte însemna numaĭ de cât că ele nu sunt resultatul uneĭ influențĭ croate[2]. Și nu póte însemna acésta cu atât maĭ mult cu cât, cum vom vedea maĭ jos, glagolitica se întinse din Croația în Boemia și Polonia de prin vécul al XIV. Iar pe lângă acésta, destuĭ de mulțĭ misionarĭ catolicĭ din părțile croate fură trimișĭ, pentru propagandă, în special în țĕrile pravoslavnice de pe la Dunăre, — începênd maĭ ales de prin vécul al XIII: și dominicanĭ și franciscanĭ etc.

Dacă dar felul rotund al glagoliticeĭ de prin textele nóstre cirilice — presupunênd, ceea ce nu e probabil, că ea e peste tot rotundă — nu se póte opune păreriĭ că ea va fi o importație de la Croațĭ; apoĭ, *raritatea* eĭ la Slaviĭ ortodoxĭ de după sec. XII, precum și *coincidența aceleĭ raritățĭ la eĭ cu la Românĭ*, despre carĭ nu s'ar putea susține că *aŭ continuat* de a scrie cu glagolitica; acestea tóte ne arată că nu póte fi vorba — relativ la amestecăturile de litere glagolitice în manuscrisele cirilice — *de cât de o influență croată, de cât de relațiĭ cu Croațiĭ.*

Nu încape dar multă îndoială că glagolitismul *croat* influență asupra Sêrbilor, Bulgarilor, ba și Rușilor, — tot așa precum de prin vécul al XIV, el influență și asupra Cehilor și indirect asupra Polonilor.

Dar la Românĭ?

Firesce, că și cu privire la literile glagolitice amestecate în texte româno-slave saŭ române ca Psaltirea scheĭană s'ar putea pune întrebarea: dacă nu cum-va ele ne-aŭ venit nouă nu direct prin influența croată, ci numaĭ indirect prin influența textelor sêrbescĭ, rusescĭ saŭ bulgare; tot așa cum eŭ am arătat altă dată, că óre-carĭ influențĭ lexicale saŭ fonetice sêrbescĭ ne-aŭ putut veni

1) Vedĭ inscripțiĭ și texte croate cu glagolitica rotundă încă d'inainte de vécul XII, în *Starine* VII, 130—163.

2) Cf. însă *Archiv für slav. Phil.* XXIV, p. 313.

în limba româno-slavă nu direct de la Sêrbĭ, ci indirect prin Bulgarĭ, şi invers de cele bulgare indirect prin Sêrbĭ [1]). Cred, însă, că cu acele litere glagolitice de la noĭ nu s'a putut întêmpla tot ast-fel, fiind-că texte glagolitice, cum am vĕḑut, aŭ fórte puţine şi în mod excepţional chiar şi aceĭ slavĭ; ast-fel că, desigur, nu de la ceva excepţional era să fim influenţaţĭ. Cel maĭ probabil dar, că înşişĭ *texte glagolitice croate* vor fi circulat pe la noĭ, ca şi pe la Slaviĭ ortodoxĭ, aşa că chiar din ele vor fi învĕţat şi aĭ noştrĭ să scrie cu glagolitica cât de puţin.

Dacă acésta e ast-fel, atuncĭ natural că literile glagolitice din vechile nóstre texte sunt mărturiile relaţiilor Croaţilor cu Româniĭ în vécul de mijloc şi după acésta.

b) *Cu Seniul în special*

De alt-fel sunt unele izvóre istorice carĭ, pe cât se pare, ne pot precisa chiar, întru cât-va, anume cu ce altă parte a Croaţieĭ glagolitice maĭ stăteaŭ Româniĭ în legăturĭ în vécurile trecute; ele ne arată că cu însemnatul pe atuncĭ port de la marea Adriatică: *Seniul.*

In adevĕr, Mustafa, pretendentul tronuluĭ turcesc în contra luĭ Mahomed I, de pe timpul Domnuluĭ Munteniеĭ Mircea cel mare, trimite o solie la Veneţia, după ajutor. Intre altele, soliĭ luĭ cer de la senatul veneţian, cum acesta spune într'o hotărîre a sa din a. 1415: „quod intendunt ire *Segnam, ut deinde* ire *possint* versus Valachiam, ad presentiam Mirse Voivode... et quod nobis placeat eos recommendare per literas nostras domino Segne“; adică eĭ cer de la Veneţienĭ scrisorĭ de recomandare către Domnul Seniuluĭ, unde vor să se ducă, pentru ca *apoĭ să pótă* merge în ţara românéscă la Mircea-Vodă.

Seniul, ca şi Croaţia din care el făcea parte, se afla sub stăpânirea regeluĭ Ungarieĭ, „dominus Segne est suppositus do-

1) Cf. a mea: *Fonetika cirilske azbuke* p. 10.

mino regi Hungariae", cum spune şi acelaşĭ raport al senatuluĭ Veneţian.

Nota acésta ne arată că pe atuncĭ Senĭul era un punct principal prin care trebuia să se tréćă, spre a se ajunge maĭ lesne şi maĭ sigur în Ţara românéscă: ut deinde *possint* ire Valachiam.

Iar din Senĭ se putea merge în Ţara românéscă şi pe uscat şi pe mare.

In adevĕr, într'o cronică a Osmanilor, scrisă italienesce cam după a. 1444, ni se arată drumul pe uscat, iarăşĭ cu Senĭ ca punct principal. Aicĭ se spune că, după lupta de la Varna (1444) Turciĭ năvălesc „et la parte de Dalmacia, *Chirbaria* et nei contadi de Segnia corsse fim (?) in Freul, passando per lo paisse de lo imperador, Omgaria, Valachia" [1]), adică năvălesc în Dalmaţia, *Croaţia* şi regiunile Senĭuluĭ până în Friul, trecênd prin Ţara Impĕratuluĭ, Ungaria, Ţara românéscă. Şi aicĭ să nu se uĭte că acesta era drumul pe uscat pe care veneaŭ cu mărfurile lor la noĭ negustoriĭ Raguzanĭ şi în sec. XIV şi XV [2]). Şi iarăşĭ, e acelaşĭ drum pe uscat, prin care ne spune Mauro Orbini că Bogomiliĭ, pornind din Italia şi trecênd prin Friul, Bosnia, Tracia, aŭ ajuns la Dunăre [3]).

Dar Senĭul, vestit maĭ ales ca oraş comercial marin, comunica cu ţĕrile de pe la Dunăre şi peninsula balcanică, de sigur că chiar şi de-a dreptul pe mare. Căcĭ, fără îndoială că corăbiile porneaŭ de pe aicĭ, de-a lungul cóstelor Dalmaţieĭ spre a se duce în Marea Négră. Un vechiŭ letopiseţ croat, scris cu litere glagolitice, după ce spune că Veneţieniĭ aŭ cumpărat Zadar

1) N. Iorga: *Acte şi fragm.* III, p. 12.

2) Miklosich: *Monum. Serbica,* p. 146, 410. Cf. ale mele «*Cercetărĭ*» p. 12 şi «*Studiĭ*» p. 77.

3) Vedĭ pasagiul în ale mele *Studiĭ* p. 194. Cf. Cronica luĭ Nicolae Costin că «ţéra Italieĭ este drept spre apus, cum se prinde de aicĭ de la noĭ, nicĭ aşa departe de ţéra nóstră, că de la Beligradul de la Dunăre, mergênd 30 ḑile, cum merg negustorĭ, ajung la Veneţia, care este pe locul Italieĭ» (Cogălnicénu: *Letopiseţele* 1872, I p. 59). In nisce scrisorĭ din vécul al XVI se vede de asemenĭ că din Ţara românéscă se mergea la Veneţia pe mare şi pe uscat: drumul cel maĭ scurt era prin Saraĭevo la Raguza şi apoĭ de aci pe mare (Cf. N. Iorga: *Contribuţiĭ la Istoria Munteniei* p. 72, 73, 75, 77, 81). Vezĭ şi C. Iirecek: *Handelsstrasse* etc,

(= Zara) din Dalmaţia de la Vladislav, fiul regeluĭ Ungarieĭ, arată maĭ departe, că după acésta, şi anume după a. 1494: „pokle car pribrodi crno more na ovu stranu„ [1]), adică: „Impĕratul (turcesc) veni *pe Marea Négră încóce*", în Dalmaţia.

Ş'apoĭ, nu se scie da·ă nu făceaŭ negoţ pe mare în spre Senĭ — pe câtă vreme *pare* că făceaŭ în spre Italia — chĭar Românii din principate prin vécul al XV. Natural că acésta e de o cam-dată o presupunere cam hasardată, din pricina lipseĭ de izvóre maĭ precise; e totuşĭ ceva asupra căruia nu strică să atragem atenţia. In adevĕr, în Moldova se aflaŭ negustorĭ Genovedĭ în vécul al XV. Uniĭ din eĭ ar fi fost o dată pe nedrept spoliaţĭ de lucrurile şi averile lor pe timpul luĭ Ştefan cel mare. Atuncĭ, „officium et officiales mercantie civitates Ianue" hotărăsce, spre a se despăgubi aceĭ supuşĭ aĭ lor nedreptăţiţĭ, că „concedere licentiam capiendi in solutum bona dicti domini Stephani et *subditorum suorum*, *et hoc* tam *in mari*, quam in terra" [2]), adică să se confisce bunurile luĭ Ştefan cel mare *şi ale supuşilor luĭ* pe unde le vor prinde: *şi pe mare* şi pe uscat. Acésta ar însemna că negustorĭ supuşĭ Moldovenĭ mergeaŭ să negustorésca *şi pe mare* [3]), *póte* chĭar maĭ departe, până în apele italiene ale Genueĭ, pe lângă cóstele Dalmaţieĭ, în Senĭ şi maĭ departe în Italia, — cum am vĕdut pe soliĭ luĭ Mustafa, pretendentul tronuluĭ turcesc. Şi, *póte* că tot un aşa comerţ pe apă — orĭ numaĭ pe Dunăre saŭ alte rîurĭ ? [4]) — îl vor fi făcut şi Românii din Muntenia în vécul al XV. Căcĭ, Ion Corvin de Huniade ca representant al luĭ Vladislav, „rege al Ungarieĭ, *Dalmaţieĭ*, *Croaţieĭ* etc.", într'o întărire a vechilor donaţiĭ ale mânăstirilor nós-

1) Kukuljevic: *Arkiv IV*, 43.

2) N. Iorga: *Acte şi fragm.* III, p. 18; cf. şi p. 22, 28, 30, 31, 32.

3) Cf. N. Iorga: *Studiĭ istorice asupra Chilieĭ şi Cetăţiĭ albe*, p. 43—44.

4) Cf. mărfurile Braşovenilor expediate la Dunăre s. e. în sec. XIV (s. e. în Hurmuzaki-Densuşianu, I, 2, p. 145). Cf. de asemenĭ Genovedĭ la Vidin, când el fu recucerit de la regele Ludovic al Ungarieĭ de către Vladislav Basarab la anul 1370. (Mauro Orbini: *Il regno degli Slavi*, p. 471). Vedĭ la 1469 un proces pentru nisce p'per între un sas, un italian şi patru grecĭ în Muntenia. (Hasdeŭ în *Columna luĭ Traian* pe 1874, p. 127). La 1574 Strikovski spune că în Basarabia şi sud-estul Moldoveĭ eraŭ Italienĭ (*Arch. Ist.* II, p. 5, etc.). etc.

tre Tismana şi Vodiţa din a. 1444, pare a declara acest lucru. Aicĭ, adresându-se tuturor slujbaşilor ţĕriĭ sale, le spune ca să lase în pace de orĭ-ce vamă pe călugăriĭ egumenuluĭ Gherasim, adică al mânăstirilor acelea: всаки да се вароуе ѡт Герасимови калоугери. и ѡт негова чловѣка ѡт негова блага, и ѡт въсакогъ негова добитка, и што носи што возıи да моу е вѣра и по водѣ и по соухоу и всоудѣ слободно да ходе[1], — adică: orĭ-care să se păzéscă de (să lase în pace pe) călugăriĭ luĭ Gherasim şi de omul luĭ şi de averea luĭ şi de orĭ-ce venit al luĭ, şi (cu) ce duce, (cu) ce transportă să aĭbă dreptul a merge slobod pretutindenea şi *pe apă* şi pe uscat[2]).

De alt-fel un document croat din a. 1611 ne spune că şi atuncĭ locuitoriĭ din Senĭ mergéŭ neguţătorind în Turcia, de unde aducéŭ în oraşul lor mărfurĭ, pe carĭ apoĭ le vindeaŭ [3]).

Ast-fel dar, nu numaĭ cu părţile dinspre Agram ale Croaţieĭ, ci şi cu acele ale Senĭuluĭ, fură când-va în relaţiunĭ principatele române. Iar Seniul era un centru catolic cu o episcopie de care depindea şi o parte din Croaţia de mĭaḑă-ḑi [4]). Şi, maĭ ales prin activitatea călugărilor benedictinĭ şi franciscanĭ, — din tre carĭ mulţĭ predică şi în ţĕrile române în vécul de mijloc — literatura croată glagolitică ajunsese la renume, din vécul al XIV până în al XVI maĭ ales. Deja în 1494 există în Senĭ tipografie glagolitică, în care an *se tipări* acolo un „Misal". Şi, tot pe acolo *se tipări* la 1496 un „Spovid" glagolitic [5]), precum şi alte cărţĭ în vécul al XVI [6]), ca să nu maĭ vorbesc de mulţime de ma-

1) Originalul e la Archiva Statuluĭ. Veḑi-l şi tipărit de Ced. Mijatovic în *Letopis Matice srpske* pe 1896, cartea 187, pag. 29.

2) De alt-fel Sibieniĭ şi Braşoveniĭ merg neguţătorind pe Dunăre şi în Adriatica pe la Zara şi în alte părţĭ ale Dalmaţieĭ, deja în sec. XIV; precum, de prin acele părţĭ treceaŭ negustorĭ prin Sibiŭ şi Banat în Ţara Românéscă, (cf. Hurmuzaki-Densuşianu I, 2, p. 152, 156, 157, 284). Ş'apoĭ cunoscute sunt şi relaţiile nóstre comerciale cu Braşovul şi Sibiul în vécurile XIV, XV, XVI etc. Veḑĭ I. Bogdan: *Documente şi Regeste privitoare la relaţiile Ţăriĭ Românescĭ cu Braşovul şi Ungaria în secol. XV şi XVI* Bucurescĭ 1902.

3) R. Lopasic în *Monumenta slavorum meridion.* XVI, p. 3/2.

4) R. Lopasic: *Karlovac.* p. 139. 150. — Cf. Kukuljevic: *Acta croatica.*

5) *Archiv für slav. Phil.* XIX, 215, — *Starine* XXIII.

6) Dr. Ivan Broz: *Crtice iz hrvatske Knjizevnosti*, Zagreb 1888, p.112 şi urm. Veḑĭ şi Dr. G. Surmin: *Povjest Knjizevnosti hrvatske i srpske*, Zagreb 1898 p. 56.

nuscrise tot glagolitice, scrise prin acele regiunĭ ale Croaţieĭ în vécul XV, XVI.

Renumele Seniuluĭ, oraş comercial maritim, se dusese până în Boemia. Carol IV, regele eĭ şi aţîţătorul spirituluĭ naţional slav la Cehĭ, aduse dintr'însul benedictinĭ glagolaşĭ (în sec. XIV) la mănăstirea Emaus din Praga, spre a întemeĭa aicĭ prin eĭ o literatură slavă glagolitică. Din Boemia se întinse glagolitismul apoĭ în Polonia [1]).

In special din Senĭ a putut fi adusă glagolitica—pe care o găsim şi în Psaltirea Scheĭană etc.— în principatele române,— fie prin misionariĭ dominicanĭ şi franciscanĭ [2]), fie, póte, şi prin alte relaţiĭ comerciale saŭ culturale.

De aceia, repet, fără multă îndoĭală, glagolitismul—chiar şi numaĭ în óre-carĭ litere amestecate prin textele cirilice la noĭ — arată relaţiĭ mult înainte de donaţia ce Vasile Lupu face mănăstireĭ Lepavina din acéstă ţară.

IV. Alte relaţiĭ economice

a) *Mercenarĭ Croaţĭ în óstea moldovenéscă*

Relaţiĭ aşa ḑicênd economice între Croaţia şi Moldova se vĕd şi în existenţa mercenarilor Croaţĭ în óstea moldovenéscă a luĭ Ştefan cel mare. Căcĭ, ne spune un raport veneţian cuprins în Cronica luĭ Sanuto Marino, că (după ce Sultanul turcesc Baĭazet II năvălind, pustiise Moldova, căreia îĭ şi cuceri Chilia, Cetatea Albă şi tot ţărmul maritim al Basarabieĭ, la 1484) Ştefan cel mare, repeḑindu-se asupra aceleĭ óste turcescĭ, o mare parte din ea fu nimicită de óstea moldovenéscă în care se aflaŭ şi Ungurĭ şi *Croaţĭ*. Ḑice actul: „Ma poco da poi se intese esso Signor Turcho havia auto una rotta di molta di la soa

---

1) Broz: *Crtice*, 77. — Cf. L. Leger: *Le monde slave* II, p, 230 şi urm.

2) Franciscanĭ şi Dominicanĭ, întreţinătorĭ aĭ cultureĭ catolice şi umaniste, sunt în Senĭ şi în sec. XVI şi XVII. Cf. *Monum. Slavorum meridional.* XVI, p. 19, 23.

gente da Hongari et *Croati* adunati insieme con le zenti dil Valacho li in Valachia, per il che esso Signor di novo faria exercito per andar im persona contro questi“ [1]).

Şi, e interesant a observa că, şi maĭ târḑiŭ, în secolile al XVI—XVII, Croaţiĭ se bucuraŭ de o mare consideraţie, ca ostaşĭ, în Franţa, Germania, Ungaria—prin bărbăţia şi iscusinţa lor maĭ ales în cavalerie. Apoĭ, e tot atât de interesant a se sci că, ceĭ maĭ mulţĭ din aceştĭ ostaşĭ mercenarĭ Croaţĭ eraŭ—desigur şi în sec. XV cum îĭ vedem maĭ târḑiŭ — dintre nobilĭ, decĭ ómenĭ cu óre-care cultură, după ideile vremiĭ, şi carĭ, şi în ţara unde slujeaŭ, păstraŭ caracterul lor naţional, vorbind şi scriind limba croată, avênd grade dintre aĭ lor, chĭar stégul ţěriĭ lor croate, şi considerând de fapt drept căpetenie supremă a lor nu pe şeful care'ĭ comanda în ţara unde slujeaŭ, ci pe cnézul saŭ banul din Croaţia de pe unde eraŭ. Din ţara unde se găséŭ, eĭ staŭ în legăturĭ cu banul saŭ cneziĭ lor naţionalĭ din Croaţia, „cu representantul principal al ideiĭ croate“, cum se exprimă R. Lopasic relativ la banul Croat Petre Zrinski şi mercenariĭ Croaţĭ de la curtea Saxonă [2]).

Decĭ, constatarea ostaşilor Croaţĭ la noĭ ne învederéză tot de-o-dată existenţa relaţiilor continue între Moldova luĭ Ştefan şi Croaţia.

De alt-fel activitatea militară a Croaţieĭ era urmărită cu interes în Ţara romînească şi admirată chiar în persóna vestituluĭ croat Petre Zrinski,— şi în a doua jumătate a véculuĭ al XVII. Acésta nĭ-o spune Gremonville, ministrul plenipotenţiar al luĭ Ludovic XIV la Curtea din Viena. El scrie regeluĭ sěŭ la 23 Noembre 1664:

„Depuis huit hours, il est arrivé icy *un Walach* [3]) sous prétexte de demander quelques prisonniers qui auoient esté faits pendant la guerre, mais en effet pour se plaindre de la paix qu'on a faite sans les en auertir, dans le temps que les prin-

1) *Doc. Hurmuzachi*, VIII, 27.

2) R. Lopasic: *Spomenici o hrvatskih gardeh na dvorovih u Drazdjanih i Potsdamu*, în *Starine* XXVII, 168.

3) [De sigur *Walach* însemnéză aci curier].—(N.R.)

cipaux Seigneurs de cette prouince pratiquoient une alliance avec l'Empereur. J'ay eû occasion de le voir, m'aiant témoigné lapprehension qu'il a, que leur affaire ne soit découuerte par les Turcs qui extermineroient tous ceux qui y ont eû part, il m'a fait connoître la disposition qu'il y auroit encore a cette mesme resolution *et qui m'a obbligé de luy persuader de voir à son retour le Comte Serin, m'en aiant parlé avec tant d'estime et de la réputation qu'il s'est acquise en leur pais*" [1]).

b) *Bărbaţĭ Croaţĭ fruntaşĭ şi influenţĭ*

Nu numaĭ atât, dar, ca mărturie a vechilor nóstre legăturĭ cu Croaţia, avem chĭar persóne Croaţĭ, carĭ aŭ fost în cele maĭ înalte dregătoriĭ ale statuluĭ şi înrudiţĭ în ţară până şi cu strălucita familie a Basarabilor Craiovescĭ.

Ast-fel, la a. 1507 găsim în divanul ţĕreĭ, sub Mihnea Vodă, pe un *Harvat* (Хaрвaт) spatarul, rudă a Craiovescilor şi ziditorul mânăstireĭ Motruluĭ[2]). Apoĭ, în divanul luĭ Négoe Basarab, la 1518, se află *Harvat* logofĕt, póte acelaşĭ de maĭ sus [3]). Intr'un doc. de la Radu Vodă al Munteniеĭ, din a. 1536, se vorbesce de *Harvat* logofĕtul[4]). Iar într'altul de la acelaşĭ, din 15 Iunie 1543, ni se spune nu numaĭ de *Harvat* logofĕt ci şi de satul *Harvateştiĭ* în Oltenia[5]). La 1577, în divanul luĭ Alexandru Vodă, fiul luĭ Mircea, găsim pe *Harvat* stolnic, carele, în aceiaşĭ dregătorie, se maĭ află şi în acel al luĭ Mihnea Vodă din 1581[6]), 1588[7]), ca şi în divanurile

1) Dr. V. Bogisic: *Acta conjurationem Petri a Zrinio, etc., illustrantia*, în *Monum. Slavor. Merid.* vol. XIX, p 9. Serin e Zrinski saŭ Zrini.

2) Ionnescu-Gion: *Bo'eriĭ Cra'ovescĭ*, în *Revista p. Istorie, Archeol. şi Filol.* pe Aprilie-Maĭ 1902, p. 76.

3) Doc. munténo-slav, *la Archiva statuluĭ*, actele episcopieĭ Rîmnic, pachet 52 No. 8.

4) La *Archiva Statuluĭ*, mănăstirea Radu-Vodă, pachet 13 No. 1.

5) Doc. l'am vĕdut la d. Gion.

6) La *Archiva Statuluĭ*, Episcopia Rîmnic, pachet 100 No. 3 şi 4.

7) *Sbornik Minist.*, Sofia, IX, p. 361, 363, 364.

din 1579, 1582 [1]). Unul din soliĭ lui Mihaĭ Vitézul e, în scrisórea-ĭ latinéscă din 1601, Martinus *Horvath* [2]), după pronunţarea unguréscă.

Intre a. 1619—1620 domni în Moldova Gaşpar Graţiani, despre care Miron Costin ne spune că ar fi fost Italian [3]), iar Barret că era *Croat* [4]). Şi e fórte posibil să-nu fi fost Italian ci Croat; căcĭ pe atuncĭ marele renume şi marea influenţă a cultureĭ italiane făcea pe mulţĭ să'şĭ italianiseze numele saŭ să'şĭ ia vr'unul italian, — maĭ ales Croaţiĭ; iar afară de acésta, atuncĭ ca şi deseorĭ astă-ḑĭ, Croaţiĭ de pe la marea Adriatică eraŭ consideraţĭ drept Italienĭ, cum s'a întâmplat s. e. şi cu renumitul pictor Klovio din vécul XVI. Acest Klovio, pe care izvórele îl şi numesc *Crovata* = Croatul, se născuse în Croaţia, pe ţărmurile Adriaticeĭ aprópe de Senĭ, cu numele de familie croat Glovicic saŭ Glovon etc., pe care apoĭ l'a italianisat în Klovio [5]).

Apoĭ, la anul 1644 găsim în Craĭova pe un negustor catolic, carele, pe lângă alţiĭ carĭ se iscălesc cu cirilice, el îşĭ scrie numele cu litere latine *Iuan Haruatin* [6]).

Şi vor maĭ fi desigur încă şi alţiĭ.

Dar, Croaţiĭ se numesc pe sine în limba lor *Hrvat*, adică cu un *r* vocalic, fórte asemenea cu *âr* redus s. e. din cuvintele nóstre ca c^ârpă, h^ârtie, t^ârg, etc.; iar Unguriĭ, carĭ n'aŭ în limba lor un aşa *r* vocalic, le ḑic, după vocalismul lor, *Horvat*.

Prin cuvîntul *Hrvat* saŭ *Horvat* se înţelege dar *Croat*, cuvînt în orĭ-ce cas de origine croată, iar nu maghiară. De aceia, pe câtă vreme acest nume însémnă chiar o naţie deosebită de cea maghĭară, de sigur că el nu arată, în casurile numeróse menţionate la noĭ, pe un Ungur, ci pe un Croat. Dar pe lângă acésta

---

1) Doc. munténo-slav, la *Archiva statuluĭ*, actele mănăstireĭ Valea, pachet 8 No. 2. — Cf. Horvat, póte transcris greşit, la Al. Ştefulescu: *Dobromir, mare ban al Craĭoviĭ*, în revista «Amicul poporuluĭ» din Têrgu Jiŭ de la 15 Ian. 1902 pag. 220.

2) Papiu Ilarian: *Tesaur de monum. istor.* II, 262.

3) Cogălnicénu: *Letopiseţe* II, 268.

4) Papiu Ilarian: *Tesaur* II, 23.

5) Kukuljevic: *Arkiv* II, 129—168.

6) Fermendziu: *Acta Bulg.* p. 149.

ceea ce ne întăresce și maĭ mult că aceștĭ *Harvat* eraŭ Croațĭ, e modul cum numele lor e scris în documentele nóstre: H*ar*vat, adică cu *ar* ortografic în loc de *r* vocalic din pronunțare (H*r*vat). Căcĭ pe *r* vocalic îl represintă prin *ar* numaĭ Croațiĭ catolicĭ fie din Croația, fie din Bosnia saŭ Raguza, — cum vĕḑurăm și pe acel H*ar*vatin, negustorul din Craĭova la 1644. Iar acésta era la eĭ, pare-se, o ortografie italiană. Așa dar, numaĭ în textele catolice — ĭar în cele ortodoxe, când ele imitaŭ pe cele d'întêiŭ, — se află acel *ar* în loc de *r* vocalic; pe când cele ortodoxe aŭ ρ saŭ ρь, ερ, ьρ, ca representanțĭ aĭ aceluĭ *r* vocalic.

Decĭ numaĭ Croațiĭ, fie când scriŭ italienesce, fie când scriŭ în croata aŭ: H*ar*uacia, H*ar*vati s. e. într'un letopiseț din vécul al XIV; saŭ în altul croat glagolitic (dintre a. 1511—1525): h*ar*vaski, G*ar*gura, V*ar*bnika, — pronunțate h*r*vaski, G*r*gura, V*r*bnika; saŭ într'altul scris italienesce în sec. XVI: H*ar*uatia, signori H*ar*vati, H*ar*uat etc. [1]).

Nu de la un Ungur dar ar fi putut învĕța aĭ noștri d'a scri H*ar*vat [2]), ci numaĭ de la un Croat; căcĭ numaĭ acesta ne putea aduce o așa ortografie în representarea luĭ *r* vocalic.

De aceia, atât *însemnarea* numeluĭ *Harvat cât și ortografia* luĭ ne slujesc drept mărturie a unor vechĭ relațiĭ între Croațĭ și Principatele române.

*

In desvoltările de până aci ne-am mărginit la teritoriul Croațieĭ propriŭ ḑise, după concepția istorică de astă-ḑĭ. Firesce însă că, după situația politică și după realitatea istorică și națională a vécurilor de carĭ vorbim, trebuia să cuprindem în cercetarea nóstră încă Slavonia și Dalmația, ba chiar pe Raguza și o parte din granițele flotante ale Bosnieĭ, pe unde în cercul slav stăpâni în mare parte tot spiritul croat și catolic. Vom face și acésta

1) Kukuljevic: *Arkiv* IV, 49, 45, 47, 54, 55, 61, 65, etc.

2) Cum crede d. I. Bianu în *Analele Academieĭ Române*, Seria II, Tomul XXIV, 1901—1902, pag. 222.

cu alt prilej. De astă dată totuşĭ, maĭ ales pentru că ni se dă óre-carĭ lămurirĭ şi fapte interesante pentru cunóscerea influenţeĭ unor persóne Croate la noĭ, nu cred că ne-am abate prea mult de la cercul ce ni l'am tras, vorbind de un document româno-slav intern, rĕmas până acum neutilizat de istoricïĭ noştri. La Academia română, sub semnătura $\frac{29}{XVII}$ se află un act, pe pergament, prin care la 26 Septembre 1631 Leon Vodă, Domnul Munteniei, întăresce unuĭa satul Pléşovul din judeţul Olt. Acest sat, spune actul, fusese de baştină al luĭ Radu logofĕtul şi frate-sĕŭ Dumitru vornicul şi Dragomir comisul, încă din a. 7036 (= 1528). Dar apoĭ, în ḑilele luĭ Mihnea Vodă, rĕposatul Domn Mihaĭ Vodă, pe când era încă boer stolnic, a cumpĕrat acest sat de la urmaşiĭ luĭ Radu logofĕtul etc., carĭ i l'aŭ vîndut pe banĭ gata. Iar apoĭ, când Mihaĭ se făcu Domn, dete satul Pléşovul de zestre ficeĭ sale Florica şi gineruluĭ sĕŭ Preda slugerul. Maĭ târḑiŭ, însă, în ḑilele luĭ Alexandru Vodă, fiul luĭ Iliaş, la a. 7137 (= 1629), Preda slugerul şi fiul sĕŭ Mihaĭ căḑură in mare datorie, şi, ḑice documentul scris slavonesce pe care de acum înainte îl daŭ şi în traducere:

„şi Preda slujerul a pus satul Pléşovul zălog luĭ Iovan *Lătinul* din Bosna-Săraĭ drept 600 de ughĭ şi cu zapis de la mânile lor şi cu ḑi ca să'ĭ plătéscă baniĭ. Dar când veni ḑiua, (şi) Preda slujerul nicĭ de cum nu putu să dea baniĭ, ci se părîră de faţă din'aintea luĭ Alexandru Vodă, care *băgă în temniţă pe Preda slujerul.* Dar după acésta, căḑut-a Preda slujerul cu rugăciune şi cu boïerĭ către Iovan *Lătinul* şi 'ĭ[-a rugat] a le schimba (amâna) ḑiua. Şi, el ïară n'a putut plăti. Iar când aŭ fost acum în ḑilele Domnieĭ mele încă, Iovan *Lătinul*, tatăl luĭ Mateĭ, a apucat fórte tare pe Preda slujerul şi fiul acestuĭa Mihaĭ postelnicul pentru banĭ, şi toţĭ aŭ venit de faţă din'aintea Domnieĭ mele în marele divan; şi, eĭ iară n'aŭ putut plăti. Atuncĭ aŭ dat Preda slujerul şi Mihaĭ postelnicul satul Pléşovul să fie moşie luĭ Iovan *Lătinul* şi fiuluĭ luĭ Mateĭ, pentru aceĭ 600 de galbenĭ, eĭ de a lor bună voie, fără de nicĭ o siluire. Şi, le-aŭ făcut şi zapis de mâna lor, şi le-aŭ dat şi cărţĭ: cartea bătrână a Raduluĭ Voevod, feciorul luĭ Radul Vodă, ce Radul logofĕt şi frate-sĕŭ Du-

8

mitru dvornicul şi Dragomir comisul aŭ avut de moştenire peste satul Pléşovul, şi cartea Raduluĭ Voevod, feciorul luĭ Mihnea Vodă; şi aŭ lăsat şi zapis de la mânile lor, toţĭ, la mâna luĭ Iovan *Lătinul*, cum ca să-ĭ fie luĭ (s. lor) satul Pléşovul stătător şi moşie în vecĭ. Iar apoĭ, Iovan *Lătinul* şi cu fiul sĕŭ Mateĭ, eĭ, *ca nisce ómenĭ străinĭ şi negustorĭ din altă ţară, n'aŭ putut ţine satul Pléşovul, ci l'aŭ făcut vindĕtor;* şi s'aŭ învoit cu cinstitul dregător al Domnieĭ mele jupân Necula vistier de 'ĭ-aŭ vîndut luĭ satul Pléşovul drept ughĭ 478 gata; şi aŭ luat o sémă din banĭ 100 ughĭ în mâna lor, încă pe când era în viaţă Iovan *Lătinul*. Şi, cărţile boĭerilor: acea bĕtrână de demult şi cartea Raduluĭ Vodă, feciorul luĭ Mihnea Vodă, cele rĕmase peste satul Pléşovul, le-a fost pus Iovan *Lătinul* zălog în Sofia la Pavel Lătinul, fiul Raduluĭ din Dubrovnic (?), ĭară pentru nisce banĭ; şi a fost trămis Iovan *Lătinul* pe fiu-sĕŭ Mateĭ, ca să aducă aceste cărţĭ din Sofia. Iar zapisul luĭ Preda slujerul şi Mihaĭ postelnicul şi cărţile Domnieĭ mele peste satul Pléşovul rĕmas-aŭ aicĭ la Iovan *Lătinul*. Dar când a fost acum în ḑilele Domnieĭ mele, pe vremea când aŭ venit pribegiĭ de peste plaiŭ cu óste şi cu bătaie asupra Domnieĭ mele, Pătru visternicul, ginerele luĭ Preda slujerul, a găsit pe Iovan *Lătinul* în Caracal şi l'a tăiat şi 'ĭ-a luat zapisul socru-sĕŭ Preda slujerul şi cartea Domnieĭ mele ce a fost făcută peste satul Pléşovul şi a trecut ĭară peste plaiŭ. Iar după mórtea luĭ Iovan *Lătinul*, fiu-sĕŭ Mateĭ de la Bosna-Săraĭŭ a adus cartea boĭerilor: cea domnéscă bĕtrână din vremea de demult şi cartea rĕmasă a Raduluĭ Voevod, fiul luĭ Mihnea Vodă, ce a avut Preda slujerul pe satul Pléşovul de la Pavel Lătinul din Sofia, şi le-a arĕtat din'aintea Domnieĭ mele în marele divan; şi aŭ mărturisit în divan toţĭ boĭeriĭ Domnieĭ mele: jupan Hriza vel dvornic şi Papa vel logofĕt şi Ivaşco dvornic şi Dumitraşco vel vistier şi Mihovel spatar şi Grigorie comis şi Buzinca vel comis şi Muşat vtorivistier, cum că Preda slujerul şi fiu-sĕŭ Mihaĭ postelnicul sunt datorĭ luĭ Iovan *Lătinul* şi fiuluĭ luĭ Mateĭ 600 ughĭ. Atuncĭ Domnia mea încă am dat satul Pléşovul să fie la mâna luĭ Mateĭ, fiul luĭ Iovan *Lătinul*, ca să-l ţie ca pe ale luĭ drepte bucate, precum a fost dat şi de Preda slujerul ca să'ĭ fie luĭ moşie;

şi făcut-am Domnia mea luĭ Mateĭ *Lătinul* încă pentru a doua óră peste satul Pléşovul carte de moşie ohabnică. Dar apoĭ, venit-a Mateĭ în divan din'aintea Domnieĭ mele şi a tuturor boĭerilor marĭ şi micĭ aĭ Domnieĭ mele, şi a mărturisit Mateĭ cumcă a fost vîndut satul Pléşovul luĭ jupan Necula vistierul — dimpreună cu tatăl sĕŭ Iovan *Lătinul*, încă pe când acesta era în viaţă, — pe acel preţ care e scris maĭ sus 478 ughĭ, tot satul cu tot hotarul şi cu toţĭ vecinіĭ şi cu tot venitul; şi (că) a luat Mateĭ toţĭ baniĭ deplin în mâna luĭ etc".

Ast-fel ne spune acest important act pe care cred necesar a-l da şi în originalu-ĭ slav:

та(ж) єс(т) по(с)тави(л) преда сл8(ж) село плѣшов8(л) зало(г) на ïюωва(н) льти́н8л ѿ бо(с)на сьраю за 8(г). χ. и сь(с) запи(с) ѿ р8ками и(χ) и сь(с) д н̃ ь ꙗко(ж) да плати(т) новцїи та(ж) аще прïиде(т) д н̃ ь. а преда сл8(ж) о(н) никàко(ж) нѣс(т) могль да дава(т) но(в)цїи. нѫ сьпрѣшисе за лиц8 прѣ(д) алеѯа(н)др8 воєво(д). и вьложи(л) єс(т) по предà сл8(ж). вь те(м)ниц8. пото(м)же прѐда сл8(ж) о(н) єс(т) па(д)н8(л) сь(с) м л̓е нïе. и сь(с) болѣри на ïюωва(н) льти́н8(л). тере и(χ) єс(т) попрѣсели(т) днь и па(к) нѣс(т) могль плати́тї. та(ж) кьда єс(т) би(л) сьда вь днïи г(дс)вми. а юωва(н) льтин8(л). ѡ̓ц8 матею(в) о(н) єс(т) 8фати(л) по преда сл8(ж) и́ по с н̃ ь єго̀ михаю пос(т) ве(л)ма крѣпко ра(дï) но(в)ци и прише(л) єс(т) вьси(χ) за лиц8 пре(д) г(дс)вми 8 великïи дива(н) и паки(ж) нѣ(ст) мог'ль плати (sic). та(ж) єс(т) да(л) преда сл8(ж) и михаю пос(т) село плѣшов8л да єс(т) дѣ(дï)н8 ïюωвано(в) льтин8(л) и чедо(м)си матею(в) ра(дï) те(χ) сïи (sic). χ. за жи(л)тïи ωни за ни(χ)но(м) добр'оволѣ бе(з) ние(д)на сило(с)тïю. и сьтвори(л) и(χ) єс(т) и запи(с) ѿ р8ка и(м) и́ да(л) и́(χ) єс(т) и кни(г) та стара кни(г) ра(д)ѵ(л) воєво(д). с н̃ ь ра(д)ѵ(л) воєво(д) что єс(т) би(л) има(л) за дѣдïн8 ра(д)ѵ(л) лω(г) и бра(т) єго д8митр8 дво(р) и драгоми(р) ко(м) на(д) село плѣшов8(л) и кни(г) ра(д)ѵ(л) воєво(д) с н̃ ь ми(χ)не(в) воєво(д). та заω(с)та(л) и запи(с) ѿ р8(к) и(м) вьсѣ(χ) на р8(к) юωвано(в) (sic) льтин8(л) ꙗко(ж) да є(ст) и(м) сѐло плѣшов8(л) стоате(л) и дѣ(дï)н8 вь вѣки. Ꙗ пото(м) Ïюωва(н) льтин8(л) и сь(с) с н̃ ь єго матею онïи ꙗко(ж) нѣкоє людие т8(ж)ди и к8(п)ци ѿ др8га земли нѣ(ст) мог'ль др'ьжатï село плѣшов8(л) ан8 га єс(т) сьтв'ори(л) продате(л). и 8та(к)ми(л) сѣ с8(т) сь(с) почтенно(м) правите(л) г(дс)вми ж8па(н) нек8ла вис(т) тере ю єс(т) прода(л) село плѣшов8(л) за 8(г) ѵ о̃ н готови и оѵзе(л) єс(т) є(д)на разло(г) за но(в)цïи 8(г). р. въ р8(к) и(м) ёщте(ж) докле єс(т)

би(л) їюwва(н) лътин8(л) жи(в). та(ж) кни(г) бол'ѣрw(м) та стара. за wда(в)но. и кни(г) ра(д)ѵ(л) воево(да). с н̃ ь ми(х)не(в) воево(д). та є заw(с)та(л) на(д) село пл'ѣшов8(л). а їюwва(н) лътин8(л). w(н) и(х) єс(т) би(л) постàви(л) зáлw(г). нà паве(л).лътин8(л) 8 софїѧ. с н̃ ь ра(д)ѵлw(в) ѿ добро(м)венйтик (sic! = Dubrovnic?) па(к) ра(дї) нѣкоє но(в)цй. и билї с8(т) посла(л) Їюwва(н) лътин8(л). по с н̃ ь єго матєю. да донеси(т) те(х) кнї́ги ѿ софїѧ̃. à записа(л) преде(в) сл8(ж). и михаю(в) по(ст) и кни(г) г(дс)вми. на(д) село пл'ѣшов8(л). wне с8(т) w(с)та(л) w(в)де. на Їwва(н) (sic) лътин8(л). а кьда єс(т) би(л) сьда вь д н̃ їи г(дс)вми. по вр'ѣ(м) кьда єс(т) прише(л) привѣцїи ѿ пре(з) плане(н). сь(с) вои(с)к8. и сь(с) бранїю на(д) г(дс)вми. а пътр8 ви(ст). зет преде(в) сл8(ж). w(н) єс(т) wбр'ѣта(л) по Їюwва(н) лътїин8(л) 8 каракa(л). тере га єс(т) пос'ѣка(л). и възима(л) єс(т) ѿ него запис8(л) тъ(с)то(м) си преде(в) сл8(ж) и кни(г) г(дс)вми, что єс(т) би(л) сът'ворїлá. на(д) сèло пл'ѣшов8(л) и мин8(л) єс(т) па(к) пре(з) плане(н). а по съм'рьти Їюwвано(в) лътин8(л). а с н̃ ь éго мàтєю ѿ на бо(с)на сьраю. w(н) єс(т) донеси(л) кни(г) бол'ѣро(м) та гп(дс)ска. стара зà wда(в)на вр'ѣме. и кни(г) ра(д)ѵ(л) воево(д) с н̃ ь ми(х)не(в) воево(да) заw(с)та(л) что єс(т) има(л) преда сл8(ж) по сèло пл'ѣшов8(л) ѿ на(д) паве(л) лътин8(л) ѿ софїѧ тере и(м) єс(т) покàза(л) пр'ѣ(д) г(дс)вми 8 великїи дива(н) и све(д)те(л)ст'вова(л) 8 дива(н) вьси(х) бол'ѣрїи г(дс)воми ж8па(н) хриза ве(л) дво(р) и папа ве(л)ло(г) и Їва(ш)ко дво(р). и д8митра(ш)ко ве(л)вис(т) и михове(л) спа(т) и григорїє кw(м) и б8зи(н)ка ве(л)ко(м) и м8ша(т) вторїиви(ст) како єс(т) преда сл8(ж) и́ с н̃ ь èго михаю по(ст) д8(ж)ни Їюwвано(в) лътин8(л) и чедомси матєю. 8(г). X. вь то(м) г(дс)вми є̃ще(ж) сь(м) да(л) сèло пл'ѣшов8(л) да єс т) на р8(к) матєю(в) с н̃ ь Їюwвано(в) лътин8(л) да га дрьжи(т) ра(дї) негове праве комате. како єс(т) би(л) да(л) и ѿ преда сл8(ж) ıако(ж) да єс(т) єм8 дѣ(дї)н8 и́ сът'вори(л) ю с(м)ь г(дс)вми матєю(в) лътин8(л) и в'тораго кра(т) кни(г) на(д) село пл'ѣшов8(л) за дѣ(дї)н8 wба(в)никь (sic) а пото(м) матєю о(н) єс(т) прише(л) пр'ѣ(д) г(дс)вми 8 дива(н) и 8 пр'ѣ(д) вьси(х)ми (sic) бол'ѣри г(дс)вми велици и мали тере єс(т) све(д)те(л)ствова(л) матєю како єс(т) би(л) прода(л) село пл'ѣшов8(л) ж8па(н) нек8ле(в) ви(ст) к8(п)но(ж) сь(с) бащом си Їюwва(н) лътин8(л). є̃ще докле с8(т) о(н) жи(в) за то(г) цѣ(н) є(ж) єс(т) ви(ш)пи(с) 8(г). ѵ о̃ и вь(с) село сь(с) вьсо(м) хотаро(м) и сь(с) вьси(х) ве(ч)нїи и сь(с) вь(с) ходоко(м). и възима(л) єс(т) матєю вьси(х) но(в)цїи за пльнь вь р8(к) єго etc.

După numele *Iovan*, care e slavonesc sub acéstă formă, pre cum şi după expresia *Lătinul*, care se scie că însemna *catolicul*,

se vede limpede că în acest hrisov e vorba de un *slav* catolic, adică de un *Croat* din Bosnia, care făcea negoţ prin părţile Olteniei, întocmaĭ ca acel maĭ sus pomenit Ivan *Harvatin* la Craĭova în 1644. Dar tot din acest document se maĭ vede cât de mare influenţă avea acest negustor Croat, prin averea sa; căcĭ el izbutise să bage în închisóre chiar pe un ginere de Domn saŭ cel puţin de mare boïer, pe Preda, bărbatul Florichiĭ, fica luĭ Mihaĭ Vitézul, — şi acésta într'un timp când antipatia în contra concurenţiĭ străinilor se manifesta tot maĭ cu tărie în Muntenia ca şi în Moldova. De marea influenţă a acestuĭ negustor Croat (pe care o înţelegem şi maĭ bine neuitând nicĭ de aceĭ boïerĭ *Harvat* din divanul ţĕriĭ) ne putem da socotélă maĭ dréptă, dacă ne aducem aminte de un document din 1525 al luĭ Ştefan Vodă cel tînăr al Moldoveĭ, despre care cred că nu suntem îndreptăţiţĭ a'l socoti falş [1]). Acest Domn insistă a îndepărta pe străiniĭ Armenĭ, Jidovĭ, Grecĭ, Leşĭ, Ruşĭ, Ungurĭ şi Bulgarĭ de la cumpĕrare de ocinĭ cu óre-care vădită antipatie către eĭ. Şi, tot ast-fel, influenţa mare a *Croatuluĭ Iovan* se vede dacă comparăm izbânda luĭ faţă de Preda, ginerele luĭ Mihaĭ Vitézul, cu hrisovul prin care la 1361 Leon Vodă din Ţara românéscă se ridică, în adevĕr în special contra Grecilor, dar şi în potriva celor-l'alţĭ străinĭ *veniţĭ* în ţară; căcĭ şi în acest hrisov se spune că „Greciĭ ce vor avea moşiĭ aic(ĭ) în ţéră şi dobitoc şi'ĭ va fi făméïa şi casa întralt(ă) ţéră, de se va scrie în cétel(e) ţerăĭ şi va trage nevoe cu ţéra, eĭ să lăcuïasc(ă) aic(ĭ) în ţéră, ïar cariĭ nu se vor scrie, eĭ să fie lepsiţĭ de ţéră şi să li (se) ïa moşiile şi bucatel(e) pre séma domnéscă“ [2]).

Ba din documentul nostru, comparat cu acesta din urmă al luĭ Leon Vodă, se vede că croatul Iovan Lătinul nu era cu de-

---

1) *Arch. Ist.* I, 1, p. 57. [Actul cu siguranţă este falş. N. R.] Cf. A. D. Xenopol: *Ist Românilor* III. 620 nota 3. Doc. nostru slav cu privire la Iovan Lătinul ne arată că în adevĕr străiniĭ n'aveaŭ formal dreptul d'a ţine ocinĭ în ţară. Acelaşĭ lucru se póte vedea în doc. din 1407 de la Alexandru cel bun (*Arch. Ist.* I, 1, p. 132). Cf. şi alungarea evreilor din Moldova la a. 1579 (*Idem* I, 1, p. 172).

2) La *Academia Română* $\frac{31}{XVII}$

săvêrşire aşeḑat şi asimilat în Ţara românéscă, ci îşĭ avea obicĭnuita-ĭ aşeḑare tot în patria sa originară; fiind-că, alt-fel, póte nu 'ĭ-ar fi fost nepermis d'a ţine pe séma sa moşia Pléşovul luată de la Preda slujerul.

Ast-fel dar, trăĭaŭ la noĭ, şi se bucuraŭ de multă trecere, nu numaĭ *boĭerĭ* Croaţĭ, ca aceĭ Harvat din divanurile véculuĭ al XVI, ci şi *neguston*, atât în acest véc cât şi într'al XVII. Acestea sunt evident efectele relaţiilor economice între noĭ şi Croaţia, relaţiĭ între carĭ un loc important ocupă emigrările Vlachilor acolo precum şi ale mercenarilor saŭ negustorilor Croaţĭ la noĭ, carĭ cu vremea se aşeḑaŭ pe aicĭ.

* * *

In resumat dar, şi spre a îmbrăţişa cu o singură privire sintetică cele ce până aicĭ am desvoltat, trebue să recunóscem că ţĕrile nóstre, Moldova şi Muntenia, din vécul al XV până într'al XVII, aŭ stat cu Croaţia în legăturĭ religióse, culturalĭ şi economice.

Acésta se vede:

a) Din documentul prin care la 1650 Vasile Lupu, Domnul Moldoveĭ, dăruesce mănăstireĭ Lepavina din Croaţia 5000 de aspri pe fie-care an;

b) Din mărturia că une-orĭ episcopiĭ Vlachilor (pravoslavniciĭ) din regiunea mănăstireĭ Lepavina a Croaţieĭ eraŭ sfinţiţĭ de mitropolitul Moldoveĭ, — cel puţin în vécul al XVII;

c) Din existenţa scrieriĭ croate glagolitice în unele din textele nóstre cirilice române şi româno-slave, — de prin vécul al XV şi XVI cel puţin;

d) Din constatarea că, nu numaĭ Moldova era în legăturĭ cu regiunea Croaţieĭ de pe la mănăstirea Lepavina (Vretania), dar şi Ţara Românéscă se afla în atingerĭ cu Senĭul, port la Adriatica, în părţile de mĭaḑă-ḑi ale Croaţieĭ, — cel puţin în vécul al XV;

e) Din constatarea emigrărilor de Vlachĭ (decĭ şi Românĭ) din Turcia (decĭ şi din principatele Române), în aceleaşĭ regiunĭ

ale mănăstirii Lepavina, ba și în alte părți ale Croației, — de prin vécul al XV până într'al XVII;

f) Din constatarea existenții unuĭ destul de însemnat număr de mercenarĭ Croațĭ în óstea luĭ Ștefan cel mare, — din vécul al XV; și în sfîrșit

g) Din constatarea unor boĭerĭ marĭ și influențĭ croațĭ, și a unuĭ Domn croat în principatele nóstre, — în vécul al XVI și XVII cel puțin.

Iată de ce am afirmat existența relațiilor nóstre cu Croațiĭ, în *Fonetika cirilske azbuke* și apoĭ în *Cercetări istorico-filologice.*

De alt-fel constatarea existențeĭ acestor relațiunĭ e un punct important, de care va trebui să ținem socotélă pentru cunóscerea și înțelegerea vieții sociale și a ideilor carĭ se mișcaŭ în principatele nóstre în așa numita periódă a slavonismuluĭ.

* * *

Dar acum, pentru că documentul de danie a luĭ Vasile Lupu către mănăstirea Lepavina, (carele ne-a slujit ca punct de plecare în studiul de până acum), și prin studierea limbeĭ sale ne póte da unele lămurirĭ la cunóscerea — dintr'un alt punct de vedere — a aceleĭașĭ epocĭ; de aceea să'l analisăm puțin și filologicesce. Acésta cu atât maĭ mult cu cât el e de pe la sfârșitul periódeĭ slavonismuluĭ, când se credea la noĭ că limba slavă nu maĭ era cunoscută[1]).

In raport cu limba textelor paleoslave el ne presintă următórele caractere și particularitățĭ:

a) Morfologie. Are unele flexiunĭ casuale întocmaĭ ca și textele paleoslave: gen. sg. вь ѡ͠ца и с͠тго д͠ха; saŭ instrumental sg. н͠шим' б͠лгим' произ'воленїем'. ч(͠с)тим и҃ с͠тлим' ср(д)цем'; locativ sg. вь земли; gen. pl. болѣри наших' мѡ(л)давских' великих' и малих' etc. Acésta se află, ca vechĭu rest, și astă-ḑĭ în limba bulgară.

1) Cf. ale mele *Cercetări istorico-filologice* p. 27—98.

b) Cel maĭ mult însă n'are aceste flexiunĭ casuale, ci în locul lor e aşa numitul *cás general* chĭar fără preposiţie,—ceea ce nu există în limba textelor paleoslave şi nicĭ în a orĭ-căreĭ alte limbĭ slave de cât *numaĭ în limba textelor bulgare de după vécul al XII:* ради с҃псеніє în l. d. plsl. с҃псенија genet. sg., saŭ д҃ша своєго м҃л҃ѹєт' în loc d. plsl. acusat. sg. дшѫ, şi сь помощ' în l. d. plsl. сь помощиѭ (cum într'o formă sîrbéscă are în м҃лстїю în l. d. plsl. милостиѭ), saŭ вь земли вретанїа ѹ краин'на земли хръван'ска în l. d. plsl. въ земли вретанїѩ въ краинѣ (saŭ краинахъ) земли (saŭ землѩ) хръван'сцѣи (saŭ хръванскъıѩ) etc.

c) Saŭ combină flexiunile cu casul general, ceia ce iară nu se află în limba textelor paleoslave şi nicĭ în alte limbĭ slave de cât *numaĭ în cea bulgară de după vécul XII:* за добрим' здравїє, cu un instrumental singular добрим' şi un cas general (nomin. şi ac. sg.) здравїє; saŭ вѣра п҃на Андроник' cu un genet. sg. п҃на şi nominativ Андроник'; şi по нашим' животѣ и гп(дс)твованїє, cu un locativ sg. нашим животѣ şi un cas general (nom. sg.) Гп(дс)твованїє etc.

d) Ca *fonetică şi ortografie* nu are nicĭ o ordine în întrebuinţarea luĭ ъ şi ь, ci le amestecă pe amêndouĕ, saŭ nu le scrie, saŭ le înlocuesce prin semnul ' , — ceea ce (fără să se observe nicĭ o regulă) nu se póte constata pentru limba textelor paleoslave (şi nicĭ pentru a celor rusescĭ) de cât cu totul rar la sfîrşitul cuvintelor. Aşa раб în l. d. plsl. рабъ, поклоник, în l. d. plsl. поклоникъ, их' în l. d. plsl. ихъ, кто şi к'то în l. d. plsl. къто, въсеѫ, сто în l. d. plsl. съто, pers. 3 sg. г҃лєть alăturĭ de бьдет, şi бъдет în l. d. plsl. г҃лєтъ.

e) Are ѫ la locul sĕŭ din plslava пѫти, съ Іоудоѫ etc.

f) Dar şi îl înlocuesce pe ѫ prin ю saŭ ѹ, ceea ce nu se află în textele paleoslave de cât cu totul excepţional şi ca o influenţă sêrbéscă posterióră: божїю м҃л(с)тїю în l. d. plslv. божиѭ милостиѭ.

g) Saŭ amestecă pe ѫ cu ѧ, punênd unul în locul altuia, ceea ce nu se află în limba textelor paleoslave şi nicĭ în cea a vechilor texte rusescĭ; *dar se află în a celor bulgare de după vécul XI saŭ XII*, precum şi cu totul rar, ca o influenţă bulgară, în textele ruse şi sêrbescĭ cam de prin vécul al XV: помощиѧ în l. d. plsl. помощиѭ, съ помощ' б҃жїѧ în l. d. plsl.

сѫ помощиѭ божиѭ, ѿ вѫсеѫ нш҃еѫ дш҃ѫ în l. d. plsl. отъ вьсеѩ нашеѩ доүшѧ etc.

h) Are ѣ în loc de ѧ, ceea nu se află în limba textelor paleoslave şi nicĭ rusescĭ (de cât rar la Maloruşĭ), dar se găsesce din belşug în textele bulgare de după vécul al XI saŭ XII: имѣ în l. d. plsl. имѧ, рѣд' în l. d. plsl. рѧдъ etc.

i) Are е în l. d. ѧ, ceia ce nu se află în limba textelor paleoslave şi nicĭ în a celor rusescĭ (de cât cu totul excepţional la Maloruşĭ), dar *se află din belşug la Bulgarĭ de după vécul al XI saŭ XII şi la Sêrbĭ:* pers. 3 plur. aorist даше и ѹкрѣпише în l. d. plsl. — шѧ, пет' în l. d. plsl. пѧть.

j) Are ѣ în l. d. е şi invers, ceia ce nu se află în limba textelor paleoslave, dar este în óre-care mĕsură în vechile texte rusescĭ, şi din belşug în cele bulgare şi sêrbe: сѣ = ĭată, привесити în l. d. привѣсити.

k) Are е în l. d. ѫ, ceea ce nu se află în limba textelor paleoslave, nicĭ la Ruşĭ saŭ Sêrbĭ, ci *numaĭ la Bulgarĭ de după vécul al XI saŭ XII*: 3 plur. бѫдет' în l. d. plsl. бѫдѫтъ.

l) Are ъ în l. d. ѫ, ceia ce nu se află în limba textelor paleoslave, nicĭ ruse, nicĭ sêrbescĭ, ci *numaĭ în cele bulgare de după vécul XI saŭ XII*: 3 pl. бъдет în l. d. plsl. бѫдѫтъ, 3 sg. бъдет în l. d. plsl. бѫдетъ, бъд în l. d. plsl. бѫди.

m) Are ѣ în l. d. ѫ, cea ce nu se află în limba textelor paleoslave nicĭ ruse saŭ sîrbescĭ, dar este la Bulgarĭ de după vécul al XI saŭ XII: particip. сѣщина în l. d. plsl. сѫщи, тисѣч' în l. d. plsl. тъісѫща (cf. rus тысячь).

n) Amestecă pe ы cu и, ceia ce nu e în limba textelor paleoslave şi nicĭ în a celor ruse (de cât ceva la Maloruşĭ), dar se află din belşug la Bulgarĭ de după vécul XI saŭ XII şi la Sêrbĭ: быти, nom. pl. ѿцы şi отци, тисѣч' l. d. plsl. тъісѫща.

o) Are а în l. d. ѧ ceia ce nu se află în limba textelor paleoslave, dar e o caracteristică în a textelor ruse, de şi nu lipsesce nicĭ la Bulgarĭ de după sec. XII (Cf. чади în Evangelie luĭ Safarik, din sec. XV, în *Starine* XIX, 205. Veḑĭ şi Lavrovъ: Obzorъ, p. 19).

p) Are ю în l. d. ѭ, ceia ce nu se află în limba textelor

paleoslave, dar e ca o caracteristică a textelor rusescĭ, cu tóte că nu lipsesce nicĭ la Bulgarĭ de după sec. XII: patricip съматрѣющє и ревнѹющє în l. d. plsl. съматрѣѭщє и рьвноуѭщє.

r) *Curate rusisme* par a fi *numaĭ*: ѡж҃ = fiind-că, în l. d. ѥжє plsl., bulgar, serb; saŭ construcţia negativă тот' бы да нєпорѹши л҃; saŭ însemnarea preposiţieĭ до în до тоа ст҃аа мн҃с ти р҃ (прѣбывает).

s) *Curat sêrbism* e lipsa luĭ х final în ѿ всѣ стых în l. d. plsl. вьсѣхъ; după cum tot sêrbism póte fi х de prisos în митрополит сѹчавских [1]) alăturĭ de митрополит романски şi паркалаба сѹчавски.

t) *Greşelĭ de limbă nu se află* de cât póte în нашєю din propoziţia нашєю пєчат' привєсити; cu tóte că şi aicĭ va trebui să se cerceteze dacă limba bulgară n'are un rest de aşa acusativ, când scim că deja în plsl. instrumental singular are şi o formă identică cu acusativul, la a-declinaţie [2]).

In разорити сїа нш҃ьго ѹстроєнїє nu e greşală nicĭ în сїа, căcĭ aicĭ ѧ=є, nicĭ la ь din нш҃ьго în l. d. plsl., bulgar, sêrb şi rus în general нашєго. Nu e greşală, fiind-că, pe de o parte limba bulgară de după vécul al XII presintă fenomenul acesta de întunecare a vocalelor limpeḑĭ (cf. s. e. с рьдостиѫ în l. d. general plsl., bulgar, rus, sêrb радость în evangelia luĭ Grigorovic din sec. XII [3]), iar pe de alta, ca ortografie, găsim pe ь=є chĭar în vechia literatură sêrbă [4]) şi raguzană încă din vécul XIII şi XIV, (cf. în texte raguzane срьбрьних, свьтѹ, свьмѹ [5]) în l. d. plsl., rus, sêrb, bulgar în general срєбрьних, свєтѹ, свємѹ.

1) Cf. explicarea acestuĭ fenomen în a mea *Fonetika cirilske azbuke* p. 130.

2) Deşi greşelĭ, *provenite din necunóscerea paleoslaveĭ pe care rîvneaŭ scriitoriĭ să o scrie*, se găsesc destule chiar la Slavĭ în textele lor. O serie am înşirat eŭ în *Cercetărĭ* p. 92—93. Acum pot să maĭ adaug Codexul luĭ Ivancic, scris în Dalmaţia cu glagolitica în sec. XIV saŭ XV (*Starine* XXIII, 55), saŭ o «Jitie» a S-tuluĭ Sava, text ruso-slav din sec. XIII, în care găsim greşit s. e. памѧть и похвала прѣблажєною ѿцоу нашєю и наставникоу словѣньскоу ѩзыкоу кѵрила. (*Archiv für slav. Phil.* XVIII, 113).

3) Cf. Lavrov, *Obzor*, p. 47—48.

4) Cf. a mea *Fonetika cirilske azbuke*, p. 76.

5) M. Resetar: *Die ragusan. Urk.*, în Archiv für slav. Phil.

In 8 нашею землн молдав'скон, нашею în l. d. plsl., rus, bulgar, sêrb нашен nu e greşélă, ci pur şi simplu influenţa pronunţăriĭ limbiĭ române cu un *ŭ* jumĕtăţit, asupra cuvîntuluĭ acesta slav. — *eĭ*, — *oĭ* — *iĭ* etc. final literar de aḑĭ se pronunţa ca — *eĭŭ*, — *oĭŭ*, — *iĭŭ* adică cu un *ŭ* jumĕtăţit, în vécul al XVI şi XVII, — cum şi aḑĭ se maĭ pronunţă prin unele regiunĭ din regat şi Transilvania. Acéstă pronunţare e natural să fi influenţat pe Românĭ şi la cuvintele slave. De aceĭa găsim în acest document нашею (pronunţat naşe*ĭŭ*) în loc de slav нашей (pron. naş*eĭ*); precum tot de aceea se află nom. sg. прѣвїн бою (pron. bo*iŭ*) în loc de бой (pron. boĭ) într'un doc. munténo-slav din a. 1546 [1]), formă pe care 'mĭ aduc aminte sĕ maĭ fi întâlnit'o unde-va în cronicele româno-slave tipărite de d. Bogdan. Şi, ĭară, găsim nom. sg. анеѱїю în l. d. obicĭnuit анеѱїй — tot după influenţa limbiĭ române — în formula: Iѡ ра(д)у(л) воево(да) и г(с)п(д'нѣ вьсое земле оу(г)гр'рѡв'лахїнское анеѱїю пр(ѣ)добра(г)... Iѡ бжсѫрабѫ воево(да) [2]).

Şi, ast-fel de exemple, ca efect al *influenţiĭ* limbeĭ române asupra pronunţăriĭ slave, se maĭ găsesc şi în alte texte dintre vécul al XV—XVII [3]). *Ele* dar *nu sunt greşelĭ* în limba textelor româno-slave, şi nicĭ nu arată necunóscerea limbeĭ slave de aĭ noştri. Acésta tot aşa precum nicĭ feluritele italienisme în textele raguzane din vécul XV saŭ XVI nu arată greşelĭ saŭ necunóscerea *limbeĭ lor croate*, de Croaţiĭ carĭ le scriaŭ, ci numaĭ sunt efectul *influenţiĭ* ce avea limba italiană asupra celeĭ Croate [4]); şi tot aşa precum s. e. la poetul sloven Vodnic din sec. XVI, care scrie în limba sa slovenă, diferitele germanisme

1) *Archiva Istorică* I, p. 49 Cf. ю = *ĭŭ* în исправникѹл краюѡвен = Craĭŭoveĭ din doc. munténo-slav intern, a. 1626, de la Alexandru Vodă (la *Archiva stat.*, mănăstirea Délu, pachet 1, No, 7), şi în doc. de maĭ sus (la p. 116): Iюѡван=Iŭovan, alăturĭ de Iѡван.

2) Doc. la *Arhiva Statuluĭ*, actele Mitropolieĭ Bucurescĭ, pachet 96 No. 12.

3) Cf. ale mele *Studiĭ* p. 82 şi *Cercetărĭ* p. 78.

4) Cf. despre acésta ale mele *Cercetărĭ* p. 78.

sintactice, morfologice şi lexicale din scrierile sale [1]) nu arătaŭ că el nu scia limba sa slovenă, ci numaĭ influența limbeĭ germane asupra celeĭ slovene.

In resumat dar, hrisovul nostru din 1650 către mănăstirea Lepavina *nu e scris în limba rusă, cum greşit se crede că se scria în Moldova, şi nicĭ în cea paleoslavă, ci în acea bulgară de după vécul al XII.* Tóte caracterele dintr'însul, pe carĭ le-am înşirat maĭ sus, precum şi altele secundare de carĭ n'am maĭ pomenit, *se regăsesc în textele limbiĭ bulgare* de după acest timp, precum ele *se regăsesc şi în textele româno-slave din vécul al XIV până în al XVII.* Noĭ le-am arătat pe tóte, completând pe Miletic, în *Cercetărĭ* de la p. 41 — 56 ; altele se maĭ pot găsi în textele cercetate de Lavrovъ în : *Obzor* ; precum şi tóte se pot lămuri încă prin cercetările luĭ Miletic : *Staroto sklonenie vъ dnesnitê bъlgarski narêcija*, în *Sbornik Minist.* vol. II.

Şi tot ast-fel, dacă în fondul bulgar al limbiĭ hrisovuluĭ nostru către mănăstirea Lepavina se găsesc înglobate elemente paleoslave, rusescĭ şi sêrbe — ca acelea pe carĭ le-am arĕtat — acésta nu însémnă că limba luĭ e greşită, adică necunoscută de cel care l'a scris; căcĭ ast-fel de amestecurĭ se află şi în limba sêrbo-slavă, bulgaro-slavă şi ruso-slavă a vremiĭ, — cum am arĕtat în *Cercetărĭ* de la p. 91--92, şi în *Fonetika ćiriliske azbuke* p. 6—11.

Aceste amestecurĭ arată *numaĭ* că tendința scriitorilor d'atuncĭ era la noĭ ca la bulgarĭ, ruşĭ, sêrbĭ — *d'a scri cât maĭ*

1) Vedĭ-le la Fr. Vidic : *Valentin Vodnik, der erste slovenische Dichter*, în Archiv. für slav. Phil. XXIV. 98, 96—97, 100—102. Căcĭ, dovadă de însemnătatea ce limba germană o are deja de pe atuncĭ la Slovenĭ póte sluji şi al luĭ Truber Catechism din a. 1567 scris în limba germană şi slovenă (*idem* p. 155) ; acésta ca să nu maĭ vorbesc de întrebuințarea limbeĭ germane în afacerile publice din Istria mult maĭ înainte de vécul al XVI (Kukuljevic: *Arkiv za povjestn. jugoslav.* II, p. 233, 260, 266, 267.— *Starine* VI, 173, 192, 210, 328, etc.), precum şi ca să nu maĭ spun de scrierea gotică întrebuințată la Croațiĭ din Dalmația în sec. XV s. e. în «O colecție de cântece bisericescĭ» (*Arch. für slav. Phil.* XXIV, 218) saŭ în o «Viață a sfinteĭ Catarina saŭ în un Zaconic bisericesc (*Starine* I, 217, 224). Cf. însă *Convorbirĭ literare* de la 1 Fevr. 1902 p. 186. Cele de maĭ sus dovedesc că şi la Slavĭ s'a scris cu «caractere gotice» ; cât pentru scrierea cu «caracterele latine», vedĭ ale mele *Studiĭ*.

mult după limba paleoslavă a luĭ Ciril şi Metodiŭ. Dar cum *pe acéstă limbă eĭ n'o maĭ sciaŭ de cât fórte rĕŭ,* amestecaŭ într'însa forme şi cuvinte *din limbile slave viĭ pe carĭ le sciaŭ* fie prin literatură fie din practică. Tendinţa acésta d'a se scri după limba paleoslavă a luĭ Ciril şi Metodiŭ, precum şi necunóscerea ce fel era acéstă limbă, se vede fórte limpede în scrierea „*Despre ortografie*" a sêrbuluĭ Constantin Filosoful din vécul al XV. In adevĕr, el maĭ întĕĭ ne împărtăşesce că uniĭ socoteaŭ că limba sêrbéscă, alţiĭ că cea bulgăréscă saŭ slovénă era limba în care aŭ scris cărţile sfinte Ciril şi Metodiŭ: ѻви ꙗко срѣбьскымь ѥзыкомь подобаеть тако рещи, инымѣ же ꙗко блѣгарскымь или инымь нѣсоуть сїа тако. вѣ начелѣ бо хотещеи издати вѣ словѣньскыи езыкь; după acésta ne spune că: ни срьбьскыимь высокыимь гласомь и тѣскныимь. тѣмьже проразсоудивьше добрїи они и дивнїи моужїе и избравьше тѣньчаншїи и краснѣишїи роушькыи ѥзыкь. кь нїемоужпомошть вѣдасть се блѣгарьскыи и срьбьскыи и босньскыи и словѣньсвыи и чешкаго честь и хрѣватьскыи ѥзыкь, вѣ еже вѣмѣстити божьствнаа писанїа [1]), — adică: nu în limba sêrbéscă cu tonu'ĭ înalt şi îndesat, ci cugetând aceĭ bărbăţĭ bunĭ şi minunaţĭ (adică Ciril şi Metodiŭ) şi alegênd limba ruséscă maĭ subţire şi maĭ frumósă, *aŭ adăogat la ea, ca ajutor, limba sêrbă, bosniacă, slovénă şi o parte din ceha şi limba croată,* în care să alcătuiască cărţile dumneḑeescĭ.

Iată dar carĭ eraŭ ideile timpuluĭ acela despre felul limbiĭ paleoslave pe care se căsnéŭ să o scrie. Acésta ne arată că elementele sêrbe, ruse, paleoslave din hrisovul nostru nu eraŭ intrate într'însul din pricina necunóscereĭ limbeĭ slave de către logofĕtul Dumitraşcu, ci fiind-că nicĭ el — *ca slaviĭ înşişĭ* — nu scia limba paleoslavă pe care rîvnea să o scrie, şi amesteca din tóte, creḑênd că aşa e adevĕrata paleoslavă [2]).

Dar dacă logofĕtul Dumitraşcu nu scia paleoslava luĭ Ciril şi Metodiŭ — cum *n'o sciaŭ nicĭ slaviĭ înşişĭ după atuncĭ* — îşĭ cunoscea însă fórte bine limba pe care el, şi toţĭ din timpul sĕŭ la noĭ, o credeaŭ paleoslavă: limba cu fondu'ĭ principal

---

1) *Starine* I, 14.
2) Cf. maĭ sus pag. 122.

mediobulgar şi casul general. Pe acésta o cunoscea fórte bine, fiind-că, *din punctul de vedere al acesteia*, hrisovu'ĭ către mănăstirea Lepavina e scris cu desăvêrşire corect.

De aceia hrisovul acesta ne slujesce ca o nouă dovadă că pe la 1650 limba slavă era destul de bine cunoscută în Moldova, de ceĭ carĭ o ştiaŭ, şi că, dacă ea era eliminată pe atuncĭ din biserică şi din afacerile publice ale ţĕriĭ, altul era motivul [1]) acesteĭ eliminărĭ, dar în nicĭ un cas nu era necunóscerea eĭ.

Ilie Bărbulescu

1) Vedĭ motivul în ale mele *Studiĭ*, la capitolul: *Ideia latină la Românĭ în curentul român şi antislav*, şi maĭ ales la p. 182—185.

ORIGINALITATE!

Rien n'appartient à rien, tout appartient à tous.
Il faut être ignorant comme un maître d'école
Pour se flatter de dire une seule parole
Que personne ici-bas n'ait pu dire avant vous.
C'est imiter quelqu'un que de planter des choux.
Alfred de Musset, *Namouna.*

O istorióră povestesce cum 'i s'a arătat în vis, unuĭ fericit muritor, judecata din urmă... a cărţilor. Supremul judecător, în nemărginita luĭ înţelepcĭune şi cu neasemuitul luĭ duh de dreptate, dete poruncă, în clipa solemnă în care se începu darea dreptăţiĭ la acéstă a doua venire,— dete poruncă tutulor volumelor, fasciculelor, broşurilor, etc. din tóte limbile, ca să întórcă tot ce-aŭ luat, cu voĭe orĭ fără voĭe, în cursul vremurilor de la alte producţiĭ anterióre lor... Şi unde s'a pornit o făşiĭală de-ţĭ lua auḑul, nu alt-ceva! Volume întregĭ—in-folio, n 4°, în 8° şi de tot felul — se văraŭ în câte-un volumaş orĭ o broşură. Foĭ răsleţe, din tot felul de lucrărĭ, alergaŭ în drépta şi'n stânga: una se aşeḑa în volumul luĭ X, alta într'al luĭ Y, şi aşa maĭ departe: fie-care de unde pĭerise. «Sisteme întregĭ îşĭ schimbaŭ luc«sósa locuinţă din cărţile frumos legate ale noilor filosofĭ în cărţĭ «bătrâne şi aprópe nedescifrabile. Era o larmă, un suspin şi un plân«set general»[1]). Opere întregĭ, — activitatea de la început până la sfârşit a câte unuĭ scriitor care făcuse multă gălăgie, — pĭerĭaŭ ca fumul, într'o clipă. Vĕ închipuiţĭ cât de nenorocіţĭ eraŭ uniĭ colecţionatorĭ de documente, caiĭ le'ngrămădiseră aşa: clae peste grămadă în sumedenie de volume, — fără comentariĭ, fără scóterea unuĭ lucru noŭ orĭ interesant din ele: Le rămânea dór coperta şi pe ea dór numele lor şi al tipografuluĭ, singurile părţĭ originale din atâtea nenorocite in-folio, în 4°, etc..

---

1) *Vatra*, An. I, p. 778, «Abecedarul la judecata din urmă», trad. după *Saphir*.

Aŭ fost lucrărĭ din care aŭ rĕmas dór: X spune; X ḑice; decĭ; prin urmare; X ḑicea...; vitézul domnitor ḑise; etc., adică într'un cuvînt verbul «a ḑice» şi «a spune» conjugate la nebunie şi trădate dór pentru câte o conjucţie.

Şi când te gândescĭ că însuşĭ Molière rĕmăsese supt ca un ţir! Iar bĭeţiĭ Plautus, Terentius, Lucretius şi alţiĭ la carĭ alergaŭ multe din filele volumelor luĭ Poquelin, eraŭ siliţĭ să le înlăture, căcĭ şi eĭ le luaseră de la alţiĭ...

...Şi când s'a isprăvit de rânduit totul, şi s'a făcut linişte, judecătorul n'a maĭ găsit în faţa luĭ, înfruntând privirile dreptăţiĭ, de cât un singur volum, care, în tot timpul zarveĭ, privise liniscit dintr'un colţ la fuga generală, trăgând tabac pe nas,—rĕmăsese... *abecedarul.*

Cu tótă pledoaria luĭ A. de Musset în cestia verzeĭ şi cu tótă povestea luĭ Saphir, puţinĭ vor fi ceĭ convinşĭ că originalitate nu există, că totul e o continuă repetare şi moştenire.

Va fi interesant însă de constatat cât de puţin s'a respectat proprietatea literară la ceĭ vechĭ şi la uniĭ modernĭ, — nu într'o nenumĕrată înşirare de probe, ci dór printr'o scurtă alegere de asemenea exemple al căror rĕsunet ajuns-a până în literatura nóstră.

Iată o primă exemplificare de asemenea avere publică literară.

Horatius imitase într'unele părţĭ ale odeĭ sale «Ad. Thaliachum» pe Alkeos[1]). In vécul al XVI regescul poet al Franţeĭ, celebrul Ronsard termina un sonet dedicat ĭubiteĭ sale Hélène de Surgères ḑicêndu-ĭ:

Vivez, si m'en croyez, n'attendez à demain :
Cueillez dès aujourd'hui les roses de la vie[2]).

aprópe cum ḑisese şi curténul luĭ August cu atâtea vécurĭ maĭ înainte :

Quid sit futurum cras, fuge quaerere, et
Quem Fors dierum cumque dabit, lucro
Appone; . . . .

când îndemna ast-fel pe toţĭ să se facă discipulĭ aĭ luĭ Aristipp, şi precum era să ḑică, în vremea Romantismuluĭ, autorul *Meditaţiilor poetice,* A. de Lamartine:

Profitons donc du jour; vivons donc, si c'est vivre,
Sans nous inquiéter de la nuit qui va suivre.

---

1) **Horatius,** *Carminum liber I,* Carmen VIII.
2) **Ronsard,** *Sonnets pour Hélène,* livre II, *Sonnet* XLII; tome I, p. 340, édit. Blanchemain.

La nature, à nos yeux voilant la vérité,
Dans nos sentiers du moins plaça la volupté
Sous mille aspects divers sa main nous la présente.
Cueillons-la: tout notre être est dans l'heure présente[1]).

Dar în tóte versurile astea se resumă o filosofiie întrégă. Nu e numaĭ ĭubirea voluptățiĭ divinisată de urmașiĭ luĭ Epicur: în ele se resfrâng tóte învĕțămintele filosofieĭ cyrenaice: ĭubirea viețiĭ ce țĭ ese 'nainte, — a clipeĭ de *acum*, cum ḑice un poet român:

Fiĭ fericit și fiĭ acum!
Acum e ultimul cuvînt[2])

saŭ inimitabilul Leconte de Lisle în traducerea liberă a odeĭ luĭ Horatius:

Cueille ton jour fleuri sans croire au lendemain[3]).

O filosofie întrégă? Asta devine un bun al tutulor—șĭ aŭ ḑis poețiĭ și 'ĭ-aŭ cântat preceptele de a-lungul vécurilor, de atuncĭ de când trăĭa Mecena și până astă-ḑĭ...

Va fi maĭ greŭ de explicat — pentru poețĭ — cum o singură idee, o simplă înșirare de comparațiĭ, — nu sintetizarea uneĭ întregĭ filosofiĭ — a putut călĕtori atâta vreme, făcênd atâtea popasurĭ, fără ca vre-unul din iluștriĭ hangiĭ să nu fi băgat de sémă că distinsa călĕtóre nu e nicĭ sclava — proprietatea — nicĭ fiica lor.

Se scie că Lafontaine îșĭ începe epitaful pentru Molière cu versurile:

Sous ce tombeau gisent Plaute et Térence,
Et cependant le seul Molière y gît.

Nu o încercare, însă, de arătare a isvórelor de care s'a slujit Molière în culegerea subiectelor comediilor sale am vroi să facem aci, —maĭ ales că n'ar intra în cadrul cercetăriĭ nóstre. Vom indica însă *pasagiĭ* carĭ vin fórte de dĕparte, se odihnesc la el și apoĭ, pe o altă potecă, vin și în poesia nóstră.

Intr'adevĕr când în *Le misantrope* (Acte II, scène IV) Eliante începe să'țĭ arate cum

1) Réflexion.
2) Duiliŭ Zamfirescu, *Imnurĭ păgâne*, „Acum". Cf. de acelaș *Alte orizonturĭ*, «Alt cântec»:

Că atâta are omul: ce e aḑĭ este al luĭ.
Ce-o fi mâineĭ e tot-de-a-una marginea mormîntuluĭ.

3) Leconte de Lisle, *Poèmes antiques*, Etudes latines, III, „Thaliarque".

..... un amant dont l'ardeur est extrême
Aime jusqu'aux défauts des personnes qu'il aime.

aşa în cât:

Ils comptent les défauts pour des perfections,
Et savent y donner des favorables noms.
La pâle est au jasmin en blancheur comparable;
La noire à faire peur, une brune adorable;
La maigre a de la taille et de la liberté;
La grasse est dans son port plein de majesté; etc.

Moliére nu face de cât a traduce versurile luĭ Lucretius:

. . . .
nam faciunt homines plerumque cupidine caeci
et tribuunt ea quae non his commoda vere.
. . . .
nigra melichrus est, inmunda et fetida acosmos,
caesia Palladium, nervosa et lignea dorcas,
parvula, pumilio, chariton mia, tota merul sal,
magna atque inmanis cataplexis plenaque honoris[1]). etc.

cum făcuse maĭ 'nainte de el şi Ovidius în «Arta Iubiriĭ», când ḑicea:

Nominibus mollire licet mala. Fusca vocetur
Nigrior Illyrica cui pice sanguis erit.
Si paeta est, Veneri similis; si flava, Minervae.
Sit gracilis macie que mala viva sua est.
Dic habilem quaecumque brevis; quae turgida, plenam;
Et lateat vitium proximitate boni[2]).

—versurĭ carĭ sémănă ca două picăturĭ de apă cu ale luĭ Lucretius, ale căruĭ versurĭ, şi ele, par a fi luate după un text grecesc, după cum se vede din enumĕrarea atâtor cuvinte grecescĭ, pe carĭ uniĭ editoriĭ le citéză anume cu ortografia elină (μελίχροος în loc de *melichrus*, ἄκοσμος în loc de *acosmos*, Παλλάδιον în loc de *Palladium*, etc.[3]).

Martha în studiul sĕŭ asupra luĭ Lucretius observă:

«Du reste sans rien affirmer, nous sommes tenté de croire que cette fine «satire a été empruntée a quelque poëte grec aujourd'hui perdu. Une si déli«cate observation morale, le tour aisé et la vivacité des traits rappellent le «langage de la *Comédie nouvelle.* Les mots grecs qui émailte le texte latin:

Nigra μελίχροος est: Immunda et Fœtida ἄκοσμος.....

1) **Lucretius,** *De rerum natura,* l. IV, v. 1153—1170.

2) **Ovidius,** *Ars amandi,* l. II, v. 657—662.

3) Intâmplător, însă, noĭ am avut la îndemână ediţia luĭ Lachmann, în care cuvintele aŭ forma latină.

«peuvent être regardés comme des vestiges ou des debris de quelque poëme «attique»[1]). La finele acestuĭ studiŭ, Martha accentuază şi maĭ mult imitarea ce s'a făcut după un autor grec. Intr'o notă privitóre la citarea de către el a punctelor ce amintĭaŭ le langage de la *Comédie nouvelle*» adaogă: «Cependant les vers de Lucrèce ne sont pas «empruntés à une comédie. A y regarder de près, les mots grecs que Lu- «crèce a semés dans ce morceau semblent plutôt appartenir à un poëme écrit «en vers hexamètres ou en distiques. Peut-être avait-il sous les yeux une «épigramme délicate comme on en trouve dans les *Anthologies*»[2]). Şi într'o notă imediat următóre raportându-se la ideile conţinute în aceste versurĭ reproduce, între altele, un pasagiu din Platon, care fără îndoială e textul cel maĭ vechiŭ, din cele existente, privitóre la acest *Euphémisme de la tendresse*, reprodus după Lucretius de atâţĭ poeţĭ ĭar de acesta de la Platon saŭ de la un poet elin, care va fi luat ideea de la marele filosof. Iată nota: «On pourrait faire l'histoire de «cette idée: «Ne dites vous pas du nez camus qu'il est joli, de l'aquilin, «que c'est le nez royal? et quel autre qu'un amant aurait comparé la pâleur «à la couleur du miel?» Platon, *Republ.*, liv. V. Horace qui paraît se rap- «peler les vers de Lucrèce, voudrait qu'on s'abusât de même dans l'amitié «et qu'on donnât un nom honnête aux défauts de ses amis. Il récommande «ces euphémismes qui partent d'un bon cœur et qui rendent plus doux et «plus aimable le commerce de la vie. *Satires*, I, 3, 48. — Ovide, en rusé «corrupteur, enseigne comment on peut faire son profit de ces mensonges «pour obtenir des faveurs, *Ars. am.* 660. Le simple Lafontaine, qui ne voit «pas même le mal, écrit bonnement et sans façon: «Pour peu que j'aime, «je ne vois dans les défauts des personnes non plus qu'une taupe qui aurait «cent pieds de terre sur elle. *Lettres*»[3]).

Şi ca «să facem istoricul acesteĭ ideĭ», după cum spune Martha, va trebui să adăogăm şi următórele frumóse versurĭ românescĭ:

Dar!.. tot ce altor oamenĭ le pare un defect
In ochiĭ meĭ lucesce plăcut, vioiŭ, perfect.
De-ĭ mică, nu e mică ci ast-fel nimerită
Cât póte să încapă în inima-mĭ răpită.
E'naltă? Văd pe Iuno cu mersul măĭestos
Chemându mĭ adorarea prin chipul eĭ frumos.
E gingaşă? în minte-mĭ ea-ĭ gingaş comparată
Cu trestia mlădie de zefirĭ legănată.
E brună? vĕlul nopţiĭ, pe fruntea sa întins,

1) **Constant Martha**, *Le poëme de Lucrèce*, pp. 208—209.
2) Ibidem, p. 383.
3) Ibidem, pp. 383—384.

Ascunde 'nflăcărarea amoruluĭ nestins.
E blondă? Cóma'ĭ lungă în vînt fîlfîitóre
Maestru se'mpletesce cu radele din sóre.
E simplă? un ce taĭnic mĕ face sĕ doresc
Natura-ĭ adormită în braţe-mĭ s'o trezesc.
E vie? mĕ înviézǎ: istéţă? îmĭ promite
Un drag şi scump tezaur de dile 'nveselite [1]).

Versurĭ de Alecsandri! Dar dacă din tot şirul de poeţĭ, pe carĭ ĭ-am citat, avea vre-unul dreptul de a scrie aceste versurĭ, acesta era Alecsandri! Deschideţĭ volumul din care sînt estrase versurile şi veţĭ vedea pe... Ovidiŭ, înconjurat de curtizane, spunându-şĭ cu înfocare, în mijlocul orgieĭ, — îmbătat de vin, de amor şi de necazurĭ,— spunêndu-şĭ ideile scumpe luĭ, pe care le cunósceţĭ din a doua carte a lucrăriĭ luĭ ĭubite: *Ars amandi.* Când Alecsandri a scris în stihurĭ românescĭ aceste «gentillesses de la langue amoureuse» n'a făcut de cât a ne represinta maĭ clar pe Ovidiŭ propagându-şĭ ideile din opera ce era să'ĭ aducă nenorocirile, exilul, pĭeirea,— cum reese din pĭesa nemuritoruluĭ Alecsandri; — el le putea pune în gura luĭ Ovidius, — lăsându-l pe acesta să se descurce faţă de Lucretius, de Platon şi de toţĭ antecesoriĭ sĕĭ.

Ĭată dar ideĭ care devenite proprietate a tuturor nu maĭ sînt ale nimănuĭ; ba une orĭ nicĭ nu li se póte găsi, cu siguranţă, primul rânduitor al lor în formă literară.

E curios, însă, că exemplele de felul acesta, adusese credinţa, la ceĭ maĭ mulţĭ din autoriĭ românĭ de la finele véculuĭ al XVIII şi până după întâĭa jumĕtate a celuĭ al XIX, că o proprietate literară nu există. Şi ca dovadă că nu era la mijloc o copiere, un furtişag o împăunare cu penele altuĭa — e faptul că aceştĭ traducĕtorĭ saŭ imitatorĭ spun — în cea maĭ mare parte — că traduc şi imitéză, uniĭ indicând şi limba în care fusese scrisă opera de către autorul eĭ, fără a-ĭ pomeni însă numele acestuĭa, nesocotindu-l de nicĭ un folos pentru connaţionaliĭ lor, cărora — într'o mare majoritate — acel nume propriŭ nu le-ar fi spus, nu le-ar fi reamintit nimic.

Aşa se face că, de pildă, Vornicul Alecu Beldiman intitulézǎ o traducere a tragedieĭ *Oreste* de Voltaire cu pretenţiosul titlu de: *Tragodia luĭ Orest, de pré învĕţatul şi cu înfocată dragoste spre procopsirea neamuluĭ românesc, marele postelnic Alecu Beldiman, acum ântâia oară tălmăcită din limba franţuzéscă în cea românéscă.*

După cum se vede, nicăerĭ nu apare Voltaire în acest lung şi gro-

1) **Alecsandri,** *Ovidiŭ,* Act. IV, scena V, p. 125 (1890, Ed. Socecŭ).

zav titlu. In schimb traducĕtorul — care, póte ca o falĕ, menţionézĕ limba din care a tradus — se înalţă singur în al şéptelea cer[1])

Dar dovada cea maĭ strălucită o dă un poet de valóre, cel care, împreună cu Alexandru Hasdeŭ, a fost în prima jumătate a véculuĭ trecut representantul literaturiĭ românescĭ în Basarabia — Costachi Stamati. In introducerea volumuluĭ sĕŭ întitulat «*Musa Românéscă. Compunerĭ originale şi imitaţiĭ din autoriĭ Europeĭ de Caval Const. Stamati*», el spune, cu fórte multă sfială, că a esitat vreme multă a'şĭ da la lumină producerile sale, carĭ n'aŭ avut un punct de sprijin în literatura naţională, necultivată în timpul Fanarioţilor, aşa că — ḑice el — «nu se vor găsi între scrierile mele multe compunerĭ ori«ginale ale fantesieĭ mele, ce eŭ am imitat maĭ mult pe autoriĭ Eu«ropeĭ, şi am cules din eĭ câte ceva ce mĭ-a părut maĭ aprópe de «simţirile Românilor şi maĭ conform cu gustul compatrioţilor meĭ»[2]). Şi el continuă arătând că şi alţiĭ scriitorĭ, şi anume din ceĭ maĭ vestiţĭ în tótă lumea, aŭ fost imitatorĭ: Virgilius a imitat «Iliada», Tasso pe Ariosto, Milton pe Tasso, Voltaire şi Racine pe Euripides, Sofocles şi Shakespeare, Byron pe Gœthe, şi aşa maĭ departe. Şi din noŭ îşĭ scuză imitaţiile sale.

E deci lămurit: Stamati a imitat, — o spune singur. Dar pe cine? Asta nu o spune, căcĭ nu ĭ se pare de nicĭ un folos. Numaĭ incidental pomenesce pe câte un autor ce ĭ-a servit drept model, cum face de pildă când arată, la p. 205 a volumuluĭ citat, că el Stamati ĭar nu vornicul Dimachi, cum s'a creḑut de uniĭ, este autorul pe românesce, al poesieĭ «Lauda luĭ Dumneḑeŭ», tradusă după poetul rus Derjavin. In colo cine ar bănui că Stamati e un admirator al Romantismuluĭ francez, în special, şi că a cunoscut nu numaĭ pe conducĕtoriĭ luĭ, pe Victor Hugo şi Lamartine[3]), din cari a tradus numeróse bucăţĭ, dar chĭar şi pe cel maĭ delicat poet al aceste pleĭade, pe Alfred de Vigny.

1) **G. I. Ionnescu-Gion**, Vornicul Alecu Beldiman, «*Revista Nouă*», An. al II-a, No. 3, pp. 81–87; şi *Portrete Istorice*, 1894, pp. 9—24 (aceĭaş biografie) pentru alte traducerĭ ale vorniculuĭ Beldiman.

2) **Ç. Stamati**, *Musa Românéscă*, Iaşĭ, 1868, Precuvêntare, p. IV.

3) Aşa putem cita din Lamartine şi anume din *Premières méditations poétiques*: «L'Isolement» tradusă sub titlul «Nemernicul» la pp. 314-316 din vol. cit., «Souvenir» sub titlul «Aducere aminte» (pp. 307—310), „Le Lac" sub numele de „Timpul trecut" (pp. 311—313). Din *Secondes méditations poétiques* a tradus „Sapho"—«Safo» (p. 166—173), «Le Pappilon»—«Ce este fluturul»; «Le Crucifix»—«Cruceliţa soţieĭ mele» (pp. 195-197), cu o reducere de 4 strofe. Tot din Lamartine maĭ putem cita «Hymne de l'enfant à son réveil» din *Harmonies*, tradus sub titlul de «Rugăcĭunea copiluluĭ» (pp. 289—291). Traducĕnd din V. Hugo «Pour les pauvres» — «Pentru săracĭ» îĭ pune un motto din Sf. Ioan Gură de Aur (p. 292); ĭar pe «Le Sylphe» din *Odes et Ballades* îl întitulézĕ «Zburătorul la zăbre» (pp. 301–304); etc.

Se scie că strălucitul poet care a scris *Le Cor* şi *Les Destinées* —şi pe care Brunetière îl socóte une orĭ superior luĭ V. Hugo [1])— a fost puţin cunoscut, tocmaĭ din causa abstracţiuniĭ şi delicateţiĭ poemelor sale. Alfred de Vigny era un om care nu-şĭ deschidea repede inima cititoruluĭ, după cum în vĭéţa de tóte dilele nu admitea pe nimenĭ în intimitatea luĭ. Alexandre Dumas povestesce, în *Memoriile* sale, că nicĭ unul dintre prietenĭĭ maĭ apropiaţĭ aĭ poetuluĭ — nicĭ Hugo, nicĭ Dumas, nicĭ altul, n'aŭ surprins vre-o dată pe Alfred de Vigny la masă [2]).

I se părea acestuĭ prea delicat poet că trebue a scuti privirea altora de atâtea grosolane trebuinţe pe care ni le impune Firea,—şi necesitatea de a se hrăni era pusă de el în rândul acestor nedelicate înfăţişărĭ.

Alfred de Vigny ura sărăcia nu pentru că e o lipsă, ci fiind-că e murdară. El ar fi binecuvîntat miseria — o spune singur — dacă ea l'ar fi silit să trăĭască într'o gólă casă de pétră, cu un pat de lemn tare, cu scaune de pétră şi ĭ-ar fi dat o bucăţică de pâĭne, după care să pótă bea apă limpede dintr'o cupă de lemn; dar prefera cimitirul în locul uneĭ odăiţe,—în care lipsa ar fi adăpostit o familie întrégă, — avênd într'un colţ un pat acoperit cu o trénţă murdară, într'altul nisce légĕne de răchită ale unor bĭeţĭ copilaşĭ, ĭar la vremea prânzuluĭ fómea l'ar fi silit a-şĭ ferbe supa la gura sobeĭ!

Un ast-fel de poet, pe care puţinĭ l'aŭ putut aprecia, chĭar în ţara luĭ, a fost cunoscut luĭ Costachi Stamati. Românul basarabĭan Stamati a imitat pe delicatul Frances De Vigny într'un chip care dovedesce un gust maĭ mult de cât fin pe acele vremurĭ şi la un vecin al asprelor regiunĭ rusescĭ. Intr'adevĕr la pp. 306—307 ale citateĭ lucrărĭ a poetuluĭ român se găsesce următórea frumósă poemă nuanţată de o fină ironie, în cât póte fi socotită drept una din cele maĭ de frunte satire din literatura nóstră — originală saŭ imitată:

Scăldătórea uneĭ cucoane Romînce

Şi o Ţigancă fecĭoară, egipteneascǎ prăsilă,
Ingenuchĭată îĭ ţine o oglindă de cristal;
Şi altă fecĭoară, Greacă, pe cap părul îĭ anină,
Ţesut în subţirĭ cosiţe, ca de horbote voal.

Şi o fecĭoară Francesă învelesce cu sfială
Trupul eĭ cel ca zăpada în prosop cusut cu fir.
Şi o Romàncă fecĭoară picĭoarele eĭ le spală
Cu lapte în vas de marmur, numit grecesce porfir;

---

1) F. Brunetière, *L'Évolution de la poésie lyrique en France*, t. I, p. 326; t. II, Alfred de Vigny, pp. 1-38.

2) A. Dumas, *Mémoires*, t. V. ch. 133 *Cf. şi alte notiţe interesante* la Brunetière, op. cit., t. II, p. 8.

Apoi tinere neveste în limpede scăldătoare
Presărând frunză de roză, varsă şi spirturĭ de florĭ
In care intrând cucoana, se scaldă cu desfătare
Şi privind a sale graţiĭ le zîmbesce une-orĭ.

Apoĭ din feredeŭ ese, sprijinită de curtence,
In crevat trufaş se culcă sub şalurile subţirĭ,
Şi jupâneasa bătrână începe trupul să-ĭ frece
Cu spirturĭ de dânsa stórse din crinĭ şi din trandafirĭ;

Iar ca radele lumineĭ să nu-ĭ facă supĕrare
Fetele slobod perdele de un atlas argintit.
Şi lângă ea pun în glastre bucheturĭ mirositoare
Dar cucoana când adórme,—la un Consul a gândit! 1)
1834

Acésta nu este, însă, de cât traducerea şi parodiarea, până la un punct, a eleganteĭ poeme a luĭ Alfred de Vigny «Le bain d'une dame romaine»[2]), cu óre-care adaosurĭ ale luĭ Stamati şi cu unele nuanţe din «Le bain, fragment d'un poème de Suzanne» tot de A. de Vigny [3]).

E lămurit dar că acest poet ales, înzestrat cu un spirit distins, Costachi Stamati[4]), n'a încercat nicĭ odată să ascundă faptul că el a tradus şi imitat pe alţĭ scriitorĭ.

Şi lucrul nicĭ n'ar fi fost posibil: Dacă pe A. de Vigny îl cunosceaŭ fórte puţinĭ, apoĭ V. Hugo şi Lamartine eraŭ cât se póte de cunoscuţĭ ĭubitorilor de literatură de la noĭ. Cel puţin celebrul «Lac» al luĭ Lamartine, orĭ «Le Sylphe» al luĭ V. Hugo—pe care era să-l

1) **C. Stamati**, *Musa Românéscă*, Iaşĭ, 1868, pp. 306—307.

2) **A. de Vigny**, *Poésies complètes*, Paris, 1837, Antiquité homerique, «Le bain d'une dame romaine». Iată şi aceste versurĭ francese:

Le bain d'une dame romaine

Une esclave d'Egypte, au teint luisant et noir,
Lui présente, à genoux, l'acier pur du miroir;
Pour nouer ses cheveux, une vierge de Grèce
Dans le compas d'Isis unit leur double tresse;
Sa tunique est livrée aux femmes de Milet,
Et ses pieds sont lavés dans un vase de lait.
Dans l'ovale d'un marbre aux veines purpurines
L'eau rose la reçoit; puis les filles latines,
Sur ses bras indolents versant des doux parfums
Voilent d'un jours trop vif les rayons importuns
Et sous les plis épais de la robe onctueuse
La lumière descend molle et voluptueuse:
Quelques-unes, brisant des couronnes des fleurs,
D'une *hâtive main* dispersent leurs couleurs,
Et, les jetant en pluie aux eaux de la fontaine,
De débris embaumés couvrent leur souveraine,
Qui, de ses doigts distrait touchant le lyre d'or
Pense au jeune consul, et, rêveuse, s'endort.
Le 20 mai 1817.

3) Vol. cit., Antiquité biblique.

4) **B. P. Hasdeŭ**, Costachi Stamati, «*Revista Nouă*», Anul I, no. 6, pp. 210-215.

traducă peste puţină vreme şi C. Negruzzi, împreună cu cele-l-alte *Balade*—trebue să fi fost cunoscute de tinerimea hrănită de cultura francesă.

Dacă, însă, unii din autorii citaţi pomenesc numai limba din cari aŭ tradus—ca Beldiman—iar alţii spun că aŭ imitat—fără a numi pe cine, cum face Stamati, sînt alţii cari socotesc nefolositor a mai face vre-o însemnare de acest gen. De pildă: In 1814, mai întâiŭ şi la 1838 a doua óră, se tipăresc *Filosofice şi politice prin Fabule învĕţături morale întocmite de Parochul Becicherecului mic şi al şcoalelor preparande din Aradul-vechiŭ Catehet* D Ţichindeal. Nicăeri nu se pomenesce despre autorul saŭ mai bine ḑis despre rânduitorul acestor *Fabule* esopiane, Dositei Obradovici [2]), pe care Ţichindeal l-a imitat în mai tot volumul sĕŭ. Şi nu e de presupus, nici un moment, că Ţichindeal ar fi avut intenţia să ascundă faptul de a fi imitat pe un Sêrb,—el care era în luptă necontenită cu aceştia şi în potriva cărora aŭ fost îndreptate unele din *învĕţăturile* fabulelor, atunci când îndémnă pe Români să nu'şi uite naţia lor.

Dar sînt unele casuri neexplicabile până la un punct, dat fiind şi timpul când s'aŭ petrecut. Rĕposatul A. Grama, din Blaj, într'un studiŭ (de alt'fel cam violent în unele părţi) a dovedit că Eminescu a imitat de aprópe în «Sonetul la Veneţia» pe Aug. von Platen[3]), iar în «Povestea Codrului» pe Heine[4]). D. V. D. Păun, într'un studiŭ de literatură comparată, vorbind despre diferiţi imitatori de versuri din literatura nóstră, arată că «în *Satira I* şi în *Rugăciunea unui*

1) **V. A. Urechiă**, *Opere complete*, Conferinţe şi discursuri, seria B, tom. I (studiul din 1865); şi în *Rĕspunsul lui V. A. Urechiă la discursul de recepţiune al d-lui I. Vulcan, „Analele Academiei Române"*, seria II, t. XIV, 1893 pp. 106 şi urmĕtórele din extrasul intitulat *D. Cichindél*, discurs de recepţiune de **I. Vulcan**, unde cestia e discutată şi la pp. 56—65. Cf. şi **Th. D. Speranţiă**, *Fabula în genere şi fabuliştii români în specie*, p. 154. Extras din *„Analele Academiei Române"*, seria II, t. XIV, 1892.

2) *Sonette aus Venedig* (14).—In volumul *Literatură populară* (1902), editorul acestei publicaţiuni postume a lui Eminescu, d. I. Chendi, spune că acest sonet a fost imitat de Eminescu după Gaetano Cerry,—lucru însemnat probabil de însuşi Eminescu în manuscriptele actualmente aflătóre la Academie. In ori-ce cas, însă, o inspiraţie din Platen există, mai ales că însuşi Eminescu reproduce în unele însemnări manuscripte de ale sale, versuri din acest vestit cântăreţ al Veneţiei. Ceva mai mult, la alcătuirea sonetului sĕŭ, Eminescu trebue să fi avut în vedere şi óre-care traducţiune francesă a sonetelor lui Platen, căci—după cum scim de la d. Păun, există o ast-fel de traducţiune în care se găsesce anume chiar frasa de la Eminescu:

Nu învie morţii; e'n zadar copile!

neexistentă la model, la Platen.

3) Der Hirtenknabe».

Dac, el [Eminescu] imită, călcându-l idee cu idee un imn vedic», «pe când în *La Stéua* ne dă o traducere după Keller» [1]).

Eminescu n'a imitat însă numai poeţi germani saŭ opere venite dintr'o asemenea parte. El a cunoscut şi imitat şi opere francese şi anume acésta de la o anumită dată. Intr'adevăr cititorul următórelor versuri ale luĭ Bourget va recunóşte in ele isvorul de inspiraţie al poesieĭ luĭ Eminescu, în 5 variante, întitulată «Maĭ am un singur dor» [2]). Iată versurile francese:

Lorsque la mort, posant ses doigts blancs sur mon front,
Fera que pour toujours mes yeux se fermeront
A la beauté vivante,
Choisissez-moi, vous tous à qui je serai cher,
Une tombe au soleil, sur le bord de la mer
Infinie et mouvante.

Les jours aû prodiguant le rire et les sanglots
Le vent labourera l'azur sombre des flots,
J'écouterai gronder leur masse exaspérée,
Et je me souviendrai des fureurs d'autrefois.
Lorsque dans tout mon cœur retentissait la voix
Des fortes passions qui montaient leur marée. [3])

Acest isvor de inspiraţie, alăturĭ de traducţia francesă a sonetelor luĭ Platen evident inspirătóre a sonetuluĭ sĕŭ la Veneţia [4])—şi de traducerea pĭeseĭ luĭ Augier, *Le joueur de flûte*, sub titlul *Laïs* (1888) [5]), ne pun pe urma uneĭ influenţe francese asupra luĭ Eminescu, datând cam de pe la 1883, când se publică maĭ întâiŭ primele două poesiĭ de maĭ sus [6])

Dacă, acum, ne gândim la epoca fórte apropiată de noĭ în care s'aŭ produs şi aŭ apărut versurile luĭ Eminescu, fórte uşor vom observa că era un timp în care concepţiile luĭ A. Beldiman, Ţichindél, etc., despre proprietatea literară, dispăruseră de mult.

---

1) **V. D. Păun**, *Ficţiune, Imagine şi Comparaţiune*, 1896, p. 47. A se vedĭ alte isvóre de inspiraţiune - anume din literatura germană — în prefaţa la volumul luĭ Eminescu, *Literatură Populară*, pp XV—XIX.

2) Patru în *Poesiĭ* şi una în *Poesiĭ postume* (1902)

3) Paul Bourget, *Poésies*, Au bord de la M r (1872 1873). «Épilogue». — S'ar putea urmări ideea,—maĭ depărtată de a luĭ Bourget, de care Eminescu s'a apropiat pe cât ĭ-a fost în putinţă —ideea unuĭ fel de testament poetic, privitor la însăşĭ persoana autoruluĭ «adiateĭ», în «Lucie» de Alfred de Musset (*Poésies Nouvelles*, 1836—1852) şi în „Coquetterie posthume" de Théophile Gautier (*Émaux et Camées*).

4) Vedĭ nota 2 din pag. precedentă.

5) «*Convorbirĭ Literare*», an. XXIX, 1895, No. 10 şi 11. Data traducereĭ la **N. Petraşcu**, *M. Eminescu*, 1892, pp. 26—27.

6) «*Conv. Literare*», an. XVII, 1 Ianuariŭ 1884, p. 367 (Sonetul) şi XVII, 1 Febr. 1884, p. 420 («De-oiŭ adormi curând...»).

Nu e de credut dar ca Eminescu să se fi condus de asemenea ideĭ în alcătuirea şi darea la lumină a lucrărilor sale, dar nicĭ să fi vrut a ascunde locurile de unde s'a inspirat şi autoriĭ ce-ĭ a imitat, maĭ ales că ĭată ce dice d. Maiorescu în «Prefaţa la ediţia d'întâiŭ a *Poesiilor* luĭ Eminescu» : «Publicarea se face în lipsa poetuluĭ din ţară. El a fost tot-d'auna prea impersonal şi prea nepăsător de sórta lucrărilor sale, pentru a fi putut fi înduplecat să se îngrijĭască însuşĭ, de o asemenea culegere, cu toată stăruinţa amicilor săĭ literarĭ» [1]), ĭar în «Poetul Eminescu» vorbind despre felul cum acesta se interesa de orĭ-ce poesie ar fi făcut, dice: «Nicĭ odată nu s'ar fi gândit măcar să o publice (poesia): publicarea îĭ era indiferentă, unul saŭ altul din noĭ trebuia săĭ ia manuscrisul din mână şi să'l dea la «*Convorbirĭ*» [2]).

Nu e posibil dar ca un om să fie aşa de nepăsător de propriile sale producţiĭ şi în acelaş timp să caute a copia din tóte părţile spre maĭ marea sa laudă. In cele maĭ multe casurĭ e probabil că el producea din scânteerea minţiĭ luĭ nisce versurĭ înstrunate în formă românéscă, numaĭ pentru a 'şĭ mulţumi firea luĭ poetică—indiferent dacă ideile eraŭ tóte ale luĭ saŭ şi împrumutate. Atuncĭ se 'nţelege că nu 'şĭ nota în mod riguros toate punctele de plecare ale inspiraţieĭ. O asemenea fóe purtătóre de versurĭ luată de la poet şi dată la tipar, eşĭa la lumină fără de indicaţiile carĭ ar fi fost necesare. Dacă, însă, în mss. dăruite de d. Maiorescu Academieĭ Române, se găsesc atarĭ indicărĭ de isvóre ale poetuluĭ, lucrul s'ar putea explica printr'o notare posterióră publicăriĭ versurilor, pe care poetul ar fi făcut-o ca să 'şĭ însemne pentru sine şi póte maĭ târziŭ şi pentru cititorĭ—locurile de inspiraţie ale museĭ sale.

Ar maĭ putea interveni şi o altă explicare pentru unele casurĭ: Mintea poetuluĭ era păstrătoare a o mulţime de frase poetice, ideĭ, bucăţĭ de versurĭ, — citite de prin operile diferiţilor autorĭ pe cari Eminescu îĭ cunoscuse în lecturile sale. După un timp óre-care el reproducea, în formă românéscă, acele ideĭ, versurĭ, fragmente, fără a'şĭ da séma de acésta, lipsindu-ĭ din elementele memorieĭ aşa disa *recunóscere*—lucru întâmplat de alt-fel şi altor poeţĭ orĭ scriitorĭ [3]) şi decĭ fórte cu putinţă şi la Eminescu.

E de dorit, ca în mod cu totul obiectiv—fără acusărĭ de plagiat şi fără de apěrărĭ—să se publice ediţiunĭ critice ale operelor

---

1) **T. Maiorescu** în *Poesiĭ* de M. Eminescu (Ediţia Soceců)

2) Ibidem, p. XIII (la ediţia a IV-a) şi *Critice*, II, Eminescu şi poesiile luĭ, p. 303.

3) **Ribot**, *Les maladies de la mémoire*, Felix Alcan, XIII-ième édition, pp. 400 sqq.

tutulor fruntaşilor literaturiĭ nóstre. In ele se va vedea limpede mediul literar în care trăĭa poetul, romancierul, nuvelistul, dramaturgul—de care va fi vorba,—adică se vor zări lecturile luĭ favorite, şi se va putea urmări firul conducĕtor al vieţiĭ luĭ către o direcţie saŭ alta, către diferiţĭ autorĭ saŭ d'ferite literaturĭ şi se va pricepe influenţa momentuluĭ—pe care a suferit-o saŭ nu un scriitor.

Meritele originale ale scriitoruluĭ supus uneĭ asemenea criticĭ nu vor putea fi nicĭ mărite nicĭ micşorate: Ele vor fi exact cele pe care le-a posedat într'adevĕr autorul. El va câştiga, însă, prin acésta mult, de óre-ce va fi lipsit de acusaţiunile de multe orĭ supĕrătóre şi supărăcĭóse ce le aruncă, cititorul care va găsi în operele luĭ X orĭ luĭ Y modelul uneĭ poesiĭ, nuvele, etc., a nuvelistuluĭ orĭ poetuluĭ român de care ar fi vorba,—acusaţiunĭ ce nu 'şĭ maĭ aŭ loc şi carĭ nu maĭ indispun pe cititor din momentul ce a fost prevenit de notele uneĭ ediţiunĭ critice. Originalitatea sigură, a două-treĭ strofe chĭar, face maĭ mult de cât cea presupusă pentru întregĭ volume, dar care se póte risipi într'o clipă, târând după ea în desconsiderarea adusă autoruluĭ şi părţile valoróse şi propriĭ luĭ.

N. I. APOSTOLESCU.

STUDII GOTICE

I.

ETNOLOGIA REGIUNILOR DACO-SCHITE LA VENIREA GOȚILOR.

Importanța ce se dă de o vreme încóce cercetărilor relative la raporturile istorieĭ Goților cu cea a Slavilor, mĭ-a sugerat încă de acum câțĭ-va anĭ idea că ar fi bine, să urmărim şi noĭ Românii aceste cercetărĭ, cu atât maĭ vârtos că şi istoria nóstră la rândul eĭ, nu este lipsită de raporturĭ însemnate cu zisele două popoare. Căcĭ, dacă adevĕrat este că ne-am bucurat de o continuitate de existență istorică pe pământul fósteĭ Daciĭ, de la cucerirea şi ocuparea eĭ prin străbuniĭ noştri Romanĭ şi coloniile ce aŭ însoțit legiunile lor victorioase şi până la consolidarea stătulețelor românescĭ,—se poate óre ca némul Goților, care s'a adăpostit aprópe secole întregĭ în regiunile carpatine, să nu fi avut relațiunĭ maĭ apropiate cu némul din care ne tragem ? Aŭ nu aŭ petrecut eĭ întâĭ sub numele de Vizigoțĭ în partea de rĕsărit a Dacieĭ, apoĭ de la 238 înainte ca Ostrogoțĭ, în centrul Dacieĭ şi în urmă, după ivaziunea Hunilor, sub numele de Gepizĭ, la nordul eĭ, de unde aŭ cuprins maĭ târziŭ şi ținuturile dintre rîurile Tisa, Criş, şi Timeş ! Saŭ, dacă am voi să ținem orbiş la presupunerile de până acum şi să admitem că din aceste relațiunĭ nu ne-aŭ rămas nicĭ o urmă, se póte óre ca să nu ne fi transmis măcar câte ceva pe cale indirectă, prin Slavĭ, ale căror destine s'aŭ încrucişat în tot timpul exisiențeĭ istorice a Goților de atâtea orĭ cu cele ale acestuĭ mare popor şi aŭ fost de atâtea orĭ identice cu destinele nóstre ! Óre să nu avem noĭ Româniĭ din tóte aceste contracturĭ alte reminiscențe de cât tezaurul de la Petrósa şi încolo nimic ? Se póte

ca să nu fi rĕmas în obiceiurile, graiul şi portul Românuluĭ nimic, absolut nimic, din acea epocă a traiuluĭ comun cu Goţiĭ, în cât să fim avisaţĭ a resolvi, de pildă, chestiunea creştinăriĭ coloniştilor romanĭ din Dacia Traiană şi Aureliană, numaĭ pe tezele indicate pâna acum, când ştim că un bărbat ca Vulfilas rezida pe la a doua jumătate a secoluluĭ al patrulea în Nicopolul de astă-zĭ şi practica opera creştinăriĭ cu cuvântul şi cu sabia chiar între cele douĕ Daciĭ locuite de strămoşiĭ noştri! Dar conciul de pe capul femeilor române din valea Haţeguluĭ, ce este el alta, de cât podóba femeilor gote, acea coafură de valchiră, care plăcea atât de mult mândrelor locuitóre ale Romeĭ, când aŭ zărit'o pentru prima óră la prizonierele teutone, târâte în spectacolele de intrare triumfală ale invingătorilor? Nu trebuiaŭ aceste córne şi aripĭ aşezate în părul chipeşelor femeĭ gote să placă şi maĭ mult femeilor coloniştilor romanĭ, ce cunoştéŭ şi admiraŭ aceste obiecte de împodobire, fiind-că se găséŭ de un secol în contact cu ceĭ ce le avéŭ în portul lor? Saŭ ce lucru extra-ordinar ar fi, dacă doina Românuluĭ, acest cuvânt atât de discutat, s'ar explica pur şi simplu din terminiĭ crimeo-goticĭ *doms*, *domjan* carĭ aŭ dat şi nascere cuvântuluĭ slav *duma* (cântec de jale), în loc să alergăm să'ĭ căutăm originea pe la Litvanĭ şi maĭ ştiŭ eŭ pe unde! De aceea nu'mĭ pare câtuşĭ de puţin rĕŭ de timpul ce l'am sacrificat la studiarea limbeĭ şi istorieĭ Goţilor, şi am fost fericit să găsesc în d-l. profesor Teodor Braun din Petersburg un amic, care mĭ-a înlesnit modestele mele cercetărĭ individuale prin date şi indicaţiunĭ forte precióse. Unele din ele le am comunicat într'un mic studiu al meŭ, apărut acum doĭ anĭ în *Noua Revistă Română* sub titlul «Resturĭ de Goţĭ şi Românĭ în Crimea». Ce am putut afla şi constata de atuncea încóce, se va comunica aci. Inainte de a mĕ hazarda însă la deducerĭ propriĭ, să mi să permită a începe cu cele aflate de alţiĭ.

D-l. Braun, care a comunicat o parte din ultimele sale cercetărĭ asupra relaţiunilor istorice vechĭ dintre Goţĭ şi Slavĭ Academieĭ Imperiale de Sciinţe din St. Petersburg, plécă de la tema care preocupase înaintea sa pe cunoscuţiĭ savanţĭ Kunik şi Tomsen şi fusese apoĭ urmărită de câţĭ-va învăţaţĭ ruşĭ, ca Pogodin, Budilowicz, Wasilewski şi Ilowajskij, tot în scopul de a stabili nexul istoric între popórele Rusieĭ de Nord şi cele ale vechiĭ Scandinaviĭ şi a elucida aşa numita chestie a origineĭ normane. Aceste cercetărĭ asidue aŭ fost împinse în urmă de învăţatul profesor Weselowski pe un teren de natură şi maĭ specială, prin faptul că el a adus în discuţie sagele scandinave, comparându-le cu cântu-

rile eroice ruse, aşa numitele beline, şi a deschis ast-fel un horizont noŭ de cercetărĭ pe tema raporturilor goto-slave. De aci stăruinţele d-luĭ Braun de a persista în acest punct de plecare şi, trebue să o declar imediat, că cercetările sale, pe cât sunt de delicate şi dificile, pe atât rezultatele comunicate se prezintă interesante. Să le luăm pe rând şi să căutăm pe unde se póte, a ne substitui punctul nostru de vedere ca Românĭ.

Ştim încă de la Tacit, apoĭ din indicaţiunile geografice ale luĭ Ptolomeŭ şi cele ale luĭ Pliniu, că poporul gotic, înainte de a se risipi peste Europa sub nume de ginţĭ speciale, cum d. ex. Burgunzĭ, Rugĭ, Herulĭ, Schirĭ, Gepizĭ, Vandalĭ, locuia regiunile de pe ambele malurĭ şi pe la gura fluviuluĭ Vistula, unde s'a stabilit după coborârea din Scandinavia. Miezul întreguluĭ popor îl formaŭ massele maĭ compacte cunoscute sub numele general de Goţĭ, saŭ maĭ corect Guţĭ, adică Gutenes, cum îĭ numesc ceĭ vechĭ. Acesta le şi era adevĕratul nume, judecênd chiar după inscripţia ce o avem în inelul din tezaurul de la Petrósa «*Gutanio vi hailag*» ce însémnă atât ca «*gotica comóră sacră*» şi are decĭ în adjectivul *gutanio* un **u** caracteristic numeluĭ ce'l purta acest popor. El primeşte de la istoriografĭ numele bifurcat de Vizigoţĭ şi Ostrogoţĭ din moment ce părăseşte regiunile Vistuleĭ şi, coborîndu-se spre Marea Neagră, o parte ocupă regiunile Moldoveĭ de astă-zĭ, a Bucovineĭ şi a Podolieĭ şi constitutue decĭ grupul Vizigoţilor, iar cea-l'altă parte se aşéză dincolo de fluviul Nistru, formând grupul Ostrogoţilor. Dacă ne oprim însă asupra acesteĭ respândirĭ a Goţilor, călcăm pe teritoriul Schitieĭ vechĭ, a căreĭ întindere atât de discutată e bine să o precizăm în interesul dislocaţiunilor ce s'aŭ produs de poporul gotic în decursul vécurilor următóre. Ca linie de demarcare, d-l. Braun adoptă hotarele schitice, cum se găsesc fixate într'un text al luĭ Herodot. Acesta consideră ca teritoriu schitic, în direcţiunea de vest, tot ce se cuprinde între munţĭ şi Dunărea de jos, în direcţiunea de sud, tot ce se cuprinde între Marea Négră şi Marea de Azov, iar Donul îl ia ca limită în partea despre rĕsărit, traseul întindereĭ spre nord rĕmânênd determinat prin râurile Nistru şi Bug. Ce limbĭ anume vorbéŭ popórele în acéstă Schitie, care ocupă, cum vedem, un pătrar din întréga Europă, nu ştim, deşi Herodot şi în urma luĭ şi Strabo, se silesc a înşira la popóre cu numele cele maĭ variate, de către carĭ ar fi fost locuit acest mare dreptunghiŭ geografic. Un lucru s'ar putea totuşĭ admite, adică, că partea de nord-vest a Schitieĭ a fost ocupată deja prin secolul al patrulea, de Slavĭ, căcĭ numirile slave ale rîurilor Nistru, Bug şi Nipru

nu datéză de cât din acest secol, iar până atuncĭ ni se tot vor besce de Tiras, Hiponis şi Boristenes. Tocmaĭ în acest timp însă, când Slaviĭ par a se găsi deja stabiliţĭ în aceste regiunĭ, se cobor şi Goţiĭ de la sediurile lor nordice şi se aşéză, cum am aratat, dincóce şi dincolo de Nistru, cu tendinţa de a se lăţi în curând peste întréga Schitie, saŭ, vorbind în sensul nostru, peste Dacia centrală. Slaviĭ, să notăm bine acésta, nu se daŭ înapoĭ, ci persistă în locurile ocupate şi par a se supune împrejurărilor, împăcându-se bine-rĕŭ, cum pot, cu invadatoriĭ, bucurându-se cu alte cuvinte de o coexistenţă relativ suportabilă, în tocmaĭ precum trebue să fi fost şi aceea a coloniilor traiane dispersate pe aceléşĭ teritoriĭ. Coexistenţa Slavilor, ba chiar prioritatea lor de locuitorĭ în aceste regiunĭ se arată din slavizarea numirilor oro-hidrografice, care am demonstrat'o, amintind chestia cu cele treĭ rîurĭ, lucru care se póte proba şi prin o mulţime de alte exemple.

In acelaşĭ timp însă se ivesc în vecinătate, şi anume pe pământul Galiţieĭ actuale, un popor asemenea germanic, cu care atât Slaviĭ, cât şi coloniile traiane aŭ a se atinge în diferite rândurĭ. Aceştia sunt Bastarniĭ, interesanţĭ deja prin faptul, că aŭ dat probabil numele munţilor noştriĭ, nume ce'l pórtă şi astă-zĭ. Căcĭ, examinat bine, terminul *Carpat*, ce apare şi el pentru prima óră pe la finea secoluluĭ al doilea, nu este slav, dar corespunde admirabil cu cuvântul vechiŭ-nordic *Harfatha*, care, negăsindu-se în graiul gotic, nu pare a fi eşit de cât din limba teutonică vorbită de Bastarnĭ. Raporturile acestor din urmă cu veciniĭ lor Goţĭ, descendenţĭ de aceiaşĭ viţă germanică nu se ştiŭ, de şi vecinătatea era destul de pronunţată, ştiut fiind că Bastarniĭ s'aŭ întins cu posesiunile lor până în Bucovina de astă-zĭ şi existând şi o sumă de momente istorice ce ni'ĭ arată ca popor bine organizat. Aprópe tot atât de puţin ştim despre relaţiunile Goţilor cu ceĭ-l'alţĭ vecinĭ de la nord, cu Alaniĭ, carĭ eraŭ şi eĭ de origine germanică. În acéstă privinţă nu avem de cât óre-carĭ date în aşa numita *listă a provinciilor romane* de la 297, document precios pentru istoria nóstră, pe care l'a comunicat profesorul Mommsen Academieĭ din Berlin în sesiunea din 1862.

Se maĭ găséŭ apoĭ pe acest timp încă alte două popóre în proxima vecinătate a Dacieĭ, şi anume Iazygiĭ la nord şi Britolagiĭ la delta Dunăriĭ, adică în Moesia de jos, unde trebuiaŭ să se stabiléscă la 271, odată cu legiunile romane retrase, şi coloniile Dacieĭ Traiane, saŭ, să zicem, o parte însemnată din ele. Cum aŭ ajuns acest din urmă popor de ném keltic în părţile acestea, e greŭ de explicat, afară dacă am vroi să ne gândim că aceştĭ Britolagĭ ar fi una

din cetele cuceritóre ale expansivuluĭ Brenus, ce s'aŭ coborât pe la 279, înainte de Christos, din regiunile alpestre în jos, până spre Ellada, lăsând pe icĭ pe colo câte o fracţiune keltică, cum eraŭ de pildă cele rĕmase prin Carpaţĭ, despre carĭ vom avea a ne ocupa maĭ târziŭ. Acéstă populaţiune keltică în Moesia de jos se grupa în jurul oraşuluĭ Noviodunum (Isakcea de astăzĭ), pe locurile, care îşĭ alese în urmă, la 369, împĕratul Valens ca centru de operaţiunĭ în expediţia sa decisivă contra Vizigoţilor şi unde avu vestita sa întâlnire cu regele lor Athanarich.

Profesorul Braun ţine să preciseze tóte aceste, precum ţine în acelaşĭ timp a fixa exact întinderea Dacieĭ, cum era pe atuncĭ după indicaţiunile date de Ptolomeŭ pe baza recentelor cucerirĭ ale Romanilor. De remarcat este însă că Braun corectéză indicaţiunile luĭ Ptolomeŭ în privinţa unora din hotarele aşa ziseĭ Daciĭ Romane. Corecturile sunt interesante pentru noĭ, căcĭ aşa se zice, de pildă, despre hotarul de apus, că nu s'ar fi întins până tocmaĭ la mijlocul Tiseĭ. Din contră, hotarul de la rĕsărit ar fi fost Prutul, saŭ maĭ bine zis Hotinul, iar nicĭ de cum Siretul, pe când limita de la amiază-zi rĕmâne Dunărea, iar cea de la miază-nópte este reprezentată prin linia ce légă gura râuluĭ Bug cu cea a Nistruluĭ. Ast-fel, contrataiarea configuraţiuneĭ vechiĭ Schitiĭ, după cum ne o limitéză Herodot, cu cea a Dacieĭ, după indicaţiunile luĭ Ptolomeŭ şi rectificările date de Braun, devine clară, şi mişcările poporuluĭ gotic de la prima aşezare a sa în regiunile daco-schitice se pot urmări în chipul cel maĭ exact. Inainte de a continua însă cu urmărirea acestor mişcărĭ, să ne oprim un moment la nişte date etnologice, ce le întâlnim în cale şi peste carĭ nu putem trece fiind-că sunt pentru noĭ Româniĭ de o extremă importanţă.

Compărând charta luĭ Ptolomeŭ cu charta, saŭ maĭ bine zis, faimósa tabulă a luĭ Peutinger, Braun găseşte în acésta din urmă oraşele Buridava şi Potula (Potelul de astă zĭ), pe când la Ptolomeŭ ele nu sunt arătate, de şi Ptolomeŭ nu omite a pomeni în alt loc de Potulatenses şi Buridavenses ca de nişte locuitorĭ ce s'ar fi găsind în ţinuturile dintre Castra Traiani (Drăgăşaniĭ de astăzĭ) şi Drubetis (Turnu-Severinuluĭ actual). Tot aşa nu se pomesce la Ptolomeŭ de oraşul Predava, a căruĭ nume Braun îl consideră ca pur dacic. De aci decurge pentru noĭ motivul de a părăsi credinţa că numele trecătóreĭ nóstre Predél ar avea vr'o legătură óre-care cu cuvântul slavonesc, ce ne indică idea de despărţitóre, saŭ, cum pretindéŭ uniĭ, cu cuvântul identic latinesc ce ar fi însemnând atât cât parte de moşie [1]).

1) Vezĭ Dicţionarul Societăţiĭ Române Geografice (Cătuna Predél).

Athanarich, regele Vizigoţilor, fugind de năvala Hunilor, părăsesce ţinuturile de la Dunărea de jos şi se retrage prin valea Oltuluĭ spre obârşiile acestuĭ rîŭ, în Carpaţĭ, unde cetele Hunilor călărĭ nu'l pot urma. Aci rĕzboinicii săĭ se adăpostesc o vreme destul de îndelungată în munţiĭ de pe lângă trecătórea numită astă-zĭ Turnul-Roşu, pe carĭ Ptolomeŭ îĭ numesce *Caucaland*. Acest cuvânt ne fiind de cât goticul *Hauhaland*, (cit. Chocha) ceea ce este în germana de azĭ *Hochland*, ne dă fără îndoială isvorul, de unde aŭ purces apoĭ denumirile de comitate ale Transilvanieĭ actuale Nagy-Kikölö şi Kis-*Küköllö* [2]), precum şi numele râuluĭ Kokel, care pe lângă acéstă denumire de origine goto-germanică maĭ pórtă şi alta slavo-română, paralelă, de Târnova, şi în fine, numele localităţiĭ *Kokelburg*, cunoscută în gura locuitorilor românĭ din ţinutul Oşorheiuluĭ ca Cetatea de Baltă. Tot din acéstă rădăcină gotică am putea de asemenea să derivăm mulţimea de numirĭ orografice şi hydrografice, ce le avem în regiunile muntóse ale Românieĭ sub rubrica *Coca* şi *Cuca*. Pe lângă rîuleţul Cuca ce rĕsare din muntele Păpuşa (jud. Muscel) şi maĭ multe délurĭ cu acéstă nume, dicţionarul Societăţeĭ Geografice ne dă la pag. 536 între diferite délurĭ, moşiĭ şi cătune cu acest nume şi indicaţiunea cumcă, sub acéstă numire ar fi figurând şi alte localităţĭ, cuprinse între munţiĭ Bodineştĭ, Sărăţelul-Berciĭ şi Rîul Slănic precum şi în jurul munteluĭ Istriţa din judeţul Buzĕŭ. La acelaşĭ loc găsim şi următórea observaţiune: Acestea par a fi teritoriul Caucaland, ocupat de puternicul trib al Goţilor, *Cauci*. Este ceva adevĕrat aci, căcĭ o inscripţie aflată în Germania, pomenesce de un exvoto făcut de către un soldat al legiuneĭ I. Minervia «*Ad Alutam secus montis Caucasi*» (Tocilescu, Dacia înainte de Romanĭ, p. 72).

Inscripţie fiind din epoca luĭ Traian şi legiunea I Minervia luând parte la rĕzboiul al doilea dacic, nu încape nicĭ o îndoială că e vorba de rîul Olt. D-l Braun ne maĭ relatéză din partea sa că a vĕzut un letopis rusesc vechiŭ, descoperit de istoricul Barsov, în care asemenea se pomenesce de óre-carĭ munţĭ *caucasinici*, şi avem ast-fel decĭ confirmărĭ neîndoilenice că Carpaţiĭ din spre obârşia Oltuluĭ aŭ primit, în epoca venireĭ Goţilor, numirea specială de *Caucaland*. Dacă locuitoriĭ din acele regiunĭ, pe carĭ Ptolomeŭ îĭ numeşte Caucoenses, aŭ fost în adevĕr un trib gotic, cum se pretinde în nota dicţionaruluĭ nostru, acesta e un lucru discutabil. La nord de aceştĭ Caucoenses, locuiaŭ însă, după cum ne spun odată cu Braun

2) In limba maghiară nu există cuvinte cu asemenea rădăcină.

încă şi alţĭ istoriografĭ, un popor cu numele curios de *Costobocĭ*, despre carĭ ne pomenesce şi istoricul nostru, d-l. Hasdeŭ şi anume în comunicatul săŭ făcut Academieĭ Române la 1901, sub-titlul «Cine sunt Albaneziĭ». D-l. Hasdăŭ îl consideră pe acest popor ca trib dacic, care a fost silit de către Romanĭ să se mute din ţinuturile sale vechĭ în Moesia şi împins apoĭ până spre cósta Grecieĭ, dând ast-fel naştere Albanezilor de azĭ. Unul din regiĭ acestuĭ popor apare semnalat într'o inscripţie romană sub numele de «Sabitus rex Ostabocensis Dacus». Despre un al doilea rege al Costobocilor cu numele Piepor aflăm, după cum ne zice d-l. Braun, cum că a fost biruit şi în urmă dus la Roma cu tótă familia sa, unde a trăit ca potentat mediatizat, în tocmaĭ ca regele Vandalilor Gelimer, pe socotéla generosităţiĭ politiceĭ romane de pe atuncĭ. O altă inscripţie descoperită la Roma pomenesce despre acest rege autentic încă următórele: D. M. ZIAI TIATI FIL, UXORI PIEPORI REGIS COESSTOBOCENSIS NATOPORUS ETDRILGISA AVIAE CARISS. B. M. FECER. (Cil. VI. I. p. 406. No. 1801). Asemenea şi d-l. prof. Tocilescu, în interesantele sale descoperirĭ la Tropaeul roman de la Adam Klissi, a găsit o inscripţiune referitóre la un locuitor din Tropaeum, despre care se zice: «*Interfectus a Castabocis*». D-sa fixéză data acestuĭ monument pe la 179 după Christ.

Acest popor al Costobocilor l-am amintit aci nu numaĭ pentru cuvântul că este, cum am zice, apropiat istorieĭ Dacieĭ, dar şi din alt motiv. Impreună adică cu aceştĭ Costobocĭ, Ptolomeŭ ne maĭ numeşte, tot ca locuitorĭ aĭ Carpaţilor dar maĭ spre rĕsărit, — decĭ cam prin nordul Bucovineĭ, unde ziceam că ar fi hotarul spre ţinuturile Bastarnilor, — pe *Saboci*. Acéstă indicaţiune ne implică în adevĕr presupunerea că avem a face aci cu douĕ populaţiunĭ ce figuréză sub denumirea comună de *Boci* grec, *Bokoi*. Nu ştiŭ acum dacă nu e lucru îndrăsneţ, ce încércă d-l. *Braun*, conchizând, că în acéstă rădăcină de numire s'ar fi ascunzând originea numeluĭ *Bucovina*, adică ţara locuită de aceste douĕ populaţiunĭ citate sub numele de Sabocĭ şi Costobocĭ. Deducţiunea rĕmâne cu tóte acestea destul de interesantă, maĭ ales că derivarea cuvântuluĭ Bucovina de la slavonescul *buk*, fag (got. boka) nu prea are înţeles, ştiut fiind că fagul ca arbore, apare numaĭ ca urmaş al pădurilor de brazĭ distruse, şi în Carpaţiĭ Bucovineĭ trebue să fi fost pe acele vremurĭ fagul şi carpĕnul o adevărată raritate. In favórea terminuluĭ *Costoboc*, fiind că nu avem în adevĕr nicĭ un indiciŭ precis pentru momentul continuităţiĭ istorice, s'ar putea aduce existenţa unor numirĭ geografice inte-

resante din Bucovina, cum sunt d. ex. pârîul *Bocoş* (numit şi Bucovăţ), satul *Bucşoaia* şi codrul *Bucoieştĭ* (saŭ Bucura). Acesta din urmă a dat apoĭ naştere numeluĭ de comună *Bucureştĭ* [1]). De notat ar fi apoĭ şi câte-va nume de familie, cum e *Boca* şi *Bocancea.* Dicţionarul Societăţeĭ Geografice ne vorbesce la rândul sĕŭ de Délul Bocanliilor situat lângă Şarul Dorneĭ şi de un alt dél cu numele *Bocanul,* care se află lângă satul *Costeşti* (jud. Sucéva). Să nu uităm însă că localităţĭ corespondente ca: *Costişa*, *Costîna* şi *Costeştĭ* are chĭar Bucovina, lucru ce s'ar putea pune de altmintrelea fórte bine în comptul rĕspândireĭ varietăţilor numeluĭ de botez Constantin. Tot aşa de bine am putea însă să ne gândim şi la alţĭ termenĭ curioşĭ din limba nóstră, cum e cuvântul *bocăncĭ*, indicând nişte cisme de pele grósă, greóie la înfăţişare şi cu ţinte peste întréga talpă. Apoĭ avem şi vorba populară *«ai făcut'o bócănă»*, în care expresiunĭ se oglindeşte în cât-va idea de uriaş, monstruos. Terminiĭ aceştia ar putea să ne servéscă ca un fel de reminiscenţă rĕmasă pe urma unuĭ ném de ómenĭ de mărime extraordinară, cum eraŭ tipurile teutonice de pe vremurĭ şi cum vor fi fost póte aceĭ locuitorĭ Costobocĭ şi Samobocĭ scufundaţĭ în trecutul mitic al ţăriĭ nóstre.

(Va urma)

Dr. EM. GRIGOROVITZA.

1) Numele *Bucureştĭ* în apropierea rîuleţuluĭ istoric al *Moldoveĭ*— era pentru mulţĭ o enigmă din cele maĭ curióse.

O NOUA ORIENTARE A STUDIILOR ISTORICE ÎN GERMANIA.

Studiele istorice sunt urmărite în Germania cu cel maĭ viŭ interes şi pregătite după un plan metodic, cum nu sunt studiate în nicĭ o altă ţară din lume [1]. Faptul acesta se datoresce în mare parte şi geniuluĭ naţiuneĭ germane, ce se caracterizéză printr'o perseverenţă şi continuitate de muncă extraordinară, precum şi organizăreĭ învĕţămêntuluĭ public în acéstă ţară.

In deosebĭ de un veac şi maĭ bine, isvórele istorice aŭ fost date la lumină cu un aparat sciinţific demn de admirat şi maĭ ales de imitat. Ast-fel, printre colecţiile cele maĭ importante de isvóre, merită să fie amintite pentru epoca grécă-romană:

Corpus inscriptionum Graecarum, 4 vol. in fol. începută la 1825, sub direcţiunea luĭ August Boeckh. Acéstă colecţie a fost completată de Kirchoff, la 1873 cu alte 4 volume în fol. sub titlul: *Corpus inscriptionum Atticarum*, şi continuată de Röhl, la 1882 sub numele: *Inscriptiones Graecae antiquissimae praeter Atticas in Attica repertas,* precum şi un alt volum in fol: *Graeciae Septentrionalis*, apărut la 1892.

1) Ch. Langlois et Ch. Segnobos, *Introduction aux Études historiques*, Paris, 1898 p. 105.

2) Cf. Ernst Bernheim *Lehrbuch der historischen Methode,* Leipzig 1 vol. 8°, 1894 p. 191 sq.

De asemenea, pentru latinitate avem vestita operă în XV volume, in folio : *Corpus inscriptionum Latinarum,* începută la 1863 de Theodor Mommsen, Henzen şi Rossi.

Cât despre vécul de mijloc şi cel modern, trebue să amintim cele 22 volume din colecţia de isvóre: „*Quellen Sammlungen*", publicată de comisia istorică de pe lângă Academia din München, comisiune înfiinţată la 1858 din îndemnul regeluĭ Maximilian al II-lea al Bavarieĭ, precum şi faimósa colecţie: *Monumenta Germaniae,*[1]) în 31 de volume in folio, începută la 1826 sub direcţia istoriculuĭ Pertz.

In aceste două din urmă colecţiĭ se oglindesce aprópe întréga viaţă istorică a poporuluĭ german.

Publicarea acestor isvóre, precum şi interpretarea lor a inaugurat în Germania adevĕrate focare intelectuale, unde s'aŭ format corporaţiunĭ întregĭ de istoricĭ, metodicĭ şi criticĭ.

„Grâce [2]) à ces grandes corporationes savantes et enseignantes, ḑice d. Gabriel Monod, purent s'établirent de fortes traditions scientifiques, de habitudes universelles de méthode et de critique; par la force même des choses et sans entente préetablie, l'exploration des divers domaines de l'histoire suivit une marche régulière et systematique, et fut facilitée par le travail en commun si aisé à établir entre les professeurs d'une université secondés par leurs élèves".

Invĕţaţiĭ germanĭ aŭ format în urmă adevĕrate corporaţiunĭ bine organizate şi disciplinate, care după expresia unuĭ alt istoric de frunte, Fustel de Coulanges [3]), semăna unuĭ corp de armată bine întocmit, în care: „On y distingue les chefs et les soldats. On y sait obéir, on y sait être disciple. Tout nouveau venu se met à la suite d'un maître, travaille avec lui, pour lui reste longtemps anonyme comme le soldat; plus tard il deviendra capitaine et vingt têtes travailleront pour lui. Avec de telles mœurs scientifiques, on comprend la puissance de la science allemande. Elle procède comme les armées de la même

1) Asupra origineĭ acesteĭ colecţiĭ, veḑĭ Bernheim, o. c. pp. 188 —191,
2) *Revue Historique,* 1876, t. I, p. 28.
3) *Questions historiques,* Paris, 1893, p. 8,

nation. C'est par l'ordre, par l'unité de direction, par la constance des efforts collectifs, par le parfait agencement de ses masses, qu'elle produit ses grands effets et qu'elle gagne ses batailles. La discipline y est merveilleuse. Chaque petite troupe a son devoir, son mot d'ordre, sa mission, son objectif... une volonté *commune* et unique circule dans ce grand corps savant qui n'a qu'une vie et qu'une âme". Aşa în cât s'a zis cu drept cuvînt: că „l'Allemagne [1]) exerce par les universités une influence prépondérante sur le mouvement scientifique qui transforme la vie intelectuelle de l'humanité".

Mulţumită acestor corporaţiĭ sciinţifice s'a putut forma asociaţiĭ între diferitele academiĭ spre a publica în colaborare opere însemnate, cum este de pildă: *Thesaurus linguae latinae*, pus sub auspiciile a cincĭ academiĭ germane. De asemenea, se fac aḑĭ încercărĭ pentru cooperărĭ internaţionale serióse spre a putea şi maĭ bine sistematisa [2]) şi coordona, munca fără preget, din vécul nostru, botezat cu drept cuvînt: *„Vécul istorieĭ"*, din pricină că nu numaĭ studiile istorice propriŭ ḑise aŭ luat un puternic avênt, dar şi cele-l'alte ştiinţe aŭ fost nevoite a-şĭ cerceta trecutul, spre a putea face un pas maĭ departe. Aşa în cât putem ḑice că, tóte sciinţele aŭ luat în ḑilele nóstre, forma sciinţelor istorice.

De cât isvórele istorice odată publicate aŭ fost interpretate în felurite chipurĭ de învĕţaţĭ. Aşa, uniĭ istoricĭ nu se ocupă numaĭ să explice şi să înţelégă cum s'a întêmplat un eveniment istoric, prin ce peripeţiĭ a trecut şi ce urmărĭ a avut, ci se fac apĕrătoriĭ trecutuluĭ, protestând în contra orĭ-căreĭ schimbărĭ aduse de timp; alţiĭ din potrivă, blestemă trecutul şi devin apologiştĭ [3]) tutulor revoltelor.

1) Gabriel Monod, în prefaţa XIV, de la *Histoire du peuple anglais* a luĭ Iohn Arthur Green, tradusă de Auguste Monod. Cf. Antoine Guilland, *L'Allemagne Nouvelle et ses historiens*. Paris 1899.

2) Ast-fel, uniĭ învĕţaţĭ se gândesc la asociarea statelor civilisate, spre a întreprinde cu cheltuelĭ comune opere bibliografice însemnate. Cf. Ch. V. Langlois et Ch. Seignobos, *Introduction aux Études historiques*, Paris 1898, 1 vol. 279. *Revue historique*, 1876, t. I, p. 28. Revue Bleue, 1900, t. XIV, p. 228.

3) *Revue Historique*, 1876 t. I, p. 37 cf. Augustin Thierry, *Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands*, I p. 11, *E. Boutmy. Le développement de la constitution et de la société politique en Angleterre*, Paris, 1877, 1 vol.

Aşa în cât, aceşti istorici pe de o parte ne spun gândurile şi sentimentele ce-i stăpânesc, iar pe de alta caută să încovóe faptele ce studiază unor anumite scopuri politice patriotice, sociale ori religióse. Direcţia acésta subiectivă fusese batjocorită de Goethe [1]), în Faust, când dicea: *Was ihr den Geist* der zeiten heist, das ist in Grund der Herren eigner Geist, in dem die zeiten sich bespiegeln".

Acéstă şcólă de istorici politici a fost representată în Germania mai ales de următórea pleiadă: Niebuhr, Dahlmann, Ranke, Waitz, Giesbrecht, Droysen, Häusser, Max Duncker, Sybel, Treitschke [2]). *Giesbrecht* urmăresce în scrierea sa: *Geschichte* [3]) *der deutschen Kaiserzeit*, un scop practic anume, el caută să dovedéscă că epoca imperială este forma politică, ce trebue să aibă poporul german, de óre-ce acéstă epocă a fost cea mai strălucită din întréga istorie germană.

Dintre aceşti istorici de frunte, Ranke, considerat ca istoriograful genial al poporului german, singur el a format o adevĕrată şcólă. El are nu numai o concepţie politică pe care caută să o pună în lumină în operile sale la fie-care pas, dar socotesce că „viaţa istorică a omenirei depinde de puterea dumnedeească [4]).

„Şi tot ce există în lume nu e de cât manifestarea lui D-deŭ (Göttliches Geheimnis, saŭ Gedanken Gottes)" şi deci faptele omenesci sunt datorite voinţei a-Tot Puternicului. Omul, care ar pătrunde motivele intime ale faptelor omenesci, ar stăpâni o parte din ştiinţa lui D-deŭ, lucru de altmintrelea fórte greŭ de dobândit [5]).

Acéstă idee forméză piatra fundamentală a concepţiei istorice a lui Ranke. De cât Ranke nu tăgăduesce, că şi omul

1) Goethes Werke *Faust*, in Phillip Reclam, Leipzig. Vol. V, p. 14.

2) Treitschke dicea: die ergreifende Macht eines Geschitswerkes liegt immer in der Starken Persönlichkeit des Erzählers, cf. in *Deutsche Geschichte im 19 Iahrhundert, vol. 4 p. 471.*

3) Bernheim, o. c. p. 28.

4) Vezi asupra formărei ideilor lui Ranke, Moriz Ritter, *Leopold von Rankes* Seine Geistesentwickellung und seine Geschichtschreibung, *Rede bei Antritt des Rectorats*, Stutgart, 1896, 1 vol. 8°. *W. Nalbandian, Leopold von Rankes Bildungsjahre und geschichtsauffassung*, Leipzig, Teubner, 1902, 8°.

5) Ranke, *Deutsche geschichte in Zeitalter der Reform*, G. W. 4.46 şi 1.55.

are o parte de libertate, căcĭ ḑice: „In istorie[1]) luptă libertatea cu necesitatea.

„Libertatea apare maĭ mult în personalitățĭ, necesitatea în viața natureĭ comune“. Cu tóte că Ranke socotesce, că rolul personalităților este fórte mărginit, din pricina că, orĭ cât ar fi de „înzestrate[2]), cu calitățĭ extraordinare și cu o mare putere de muncă, introducênd ideĭ nouĕ și puternice pentru regularea vieţeĭ publice, însă după mórtea lor, resultatul este de regulă compromis, noua ordine de lucrurĭ dispare și vechea stare de viață reapare din noŭ cu putere“. Ranke însă, în dorința de a stabili un raport maĭ precis între libertate și predestinare, afirmă că orĭ-cât ar fi lucrurile de hotărîte[3]), totușĭ rĕmâne și individuluĭ ceva de îndeplinit, cu tóte că socoteşce că: „viața[4]) ce curge în valurĭ neîntrerupte, în decursul vécurilor este mult maĭ puternică, maĭ adâncă și maĭ întinsă, de cât viața individuală, ce nu e de cât o licărire în comparație cu veșnicia omenireĭ“.

„Viața[5]) individuală cea maĭ puternică este numaĭ un moment în curgerea vieţeĭ generale“, ea este considerată ca „expresia[6]) uneĭ tendințe, ce există deja de vreme indelungată“. Ranke face însă o excepție pentru ómenĭ genialĭ, despre carĭ ḑice: „că eĭ nu se pot înlocui[7]) din pricină că ar trebui să se repete condițiile ce aŭ contribuit la crescerea posițieĭ lor individuale.“

Aceștĭ bărbațĭ însemnațĭ „sunt socotițĭ ca un fel de entitățĭ metafisice“, carĭ nu sunt în nicĭ o legătură cu mediul în care trăesc, căcĭ eĭ „nicĭ nu produc[8]) timpul lor, dar nicĭ nu

2) *Weltgesch.* 121.
3) *Franz. Geschichte*, G. W. 10[3].
4) Idem, Englisch. Geschichte. G. W. 21.27. cf. Alfred Dippe, *Untersuchungen über die Bedeutung der Denkformidee in der Philosophie und Geschichte*, Berlin, 1893, p. 28.
5) Introducere la *Walenstein* G. W. 23.1.
1) *Weltgesch.* V. [2].246.
2) *Walenstein*, G. W. 23.1.
3) *Weltgesch.* 1.306.
4) *Weltgesch.* V. [2].106.

vor fi formaţĭ de timpul lor". Eĭ sunt consideraţĭ ca «uu dar[1]) independent al luĭ Dumneḑeŭ.»

Din acest principiŭ, la lumina căruĭa Ranke examinéză faptele omenescĭ, decurge o a doua idee fundamentală a sistemuluĭ seŭ, anume concepţia cosmopolită, căcĭ, dacă viaţa individuală este o derivare din natura întrégă, atuncĭ şi viaţa fie-căreĭ naţiunĭ şi a fie-căruĭ stat[2]), nu e de cât un grăunte din totalitatea istorică a omenireĭ. Decĭ, Ranke consideră naţiunea şi statul ca o celulă pe care nu o studiază de cât în mĕsura în care a înrâurit desvoltarea întregeĭ vieţĭ omenescĭ[3]). Prin urmare, Ranke pune preţ numaĭ pe istoria universală, ĭar cea naţională, nu e după dânsul o istorie ştiinţifică. Şi dacă Ranke s'a ocupat cu istoria popórelor lor şi chiar cu biografiile, cum e aceea a luĭ Walenstein, le-a scris tot din punctul de vedere al istorieĭ universale. Opera luĭ Ranke în care culminéză[4]) acéstă concepţie cosmopolită este Istoria papalităţiĭ, unde studiază acéstă instituţie ca o monarchie universală a Apusuluĭ. Şi într'adevĕr, că în acéstă monumentală scriere, Ranke formuléză un principiŭ, pe care îl socoteşte ca o lege universală, de óre-ce ḑice: „Nu cred să mĕ înşel[5]), orĭ să depăşesc limitele istorieĭ, dacă admit în acest loc o lege generală a vieţeĭ. Este netăgăduit, că există în tot deauna puterĭ ale unuĭ spirit viŭ, carĭ sgudue lumea din temelie. Aceste puterí sunt pregătite de vécurile trecute, apar la vremea lor chemate de puternice naturĭ interne, din adâncul nesfârşit al spirituluĭ omenesc. Stă în chiar firea lor, să sfîrăme lumea şi să o stăpânească."

Cu cât aceste puterĭ vor isbuti să-şĭ întindă sfera lor de do-

---

1) *Englische Geschichte* G. W. 15.99.

In aceste pasagiĭ se vede că există o contraḑicere în spiritul genialuluĭ istoric, de óre-ce vorbeşce maĭ sus de condiţiile, carĭ aŭ contribuit la creşcerea posiţieĭ individuale a ómenilor genialĭ, şi în urmă spune că timpul în care eĭ trăesc nu influenţează întru nimic asupra lor.

2) *Zür Venetische Geschichte,* G. W. 42.6.

3) *Weltgescht.* V. [1].4.

4) Vezĭ Lamprecht, *Alte und Neue Richtungen der Geschichtswissenschaft* de care m'am servit pentru alcătuirea acesteĭ părţĭ.

5) G. Werke, 37.47.

minaţie cu atît vor întâlni alte puterĭ independente pe care nu le va putea cuprinde cu desăvîrşire şi chiar dacă sunt cuprinse, aceste puterĭ independente vor provoca în sînul lor nouĕ lupte, ce vor aduce schimbărĭ bine-făcĕtóre, ce constituesc progresul general. Trebue[1]), însă ca elementele strĕine, să nu devină precumpănitóre, căcĭ atuncĭ de sigur, se distruge unitatea şi natura lor. Iată ce înţelege acum Ranke, sub numele de puterĭ marĭ despre care vorbesce maĭ sus. — «Sunt puterĭ spirituale, puterĭ dătătóre de viaţă, ele însă-şĭ viaţă, sunt energiĭ morale pe carĭ le zărim în desvoltarea lor. Ele nu se pot nicĭ defini, nicĭ măcar sintetisa, să pot numaĭ privi şi simţi şi se poate avea despre ele convingerea că există. Aceste puterĭ înfloresc, mână lumea, se manifestă sub diferite forme, se luptă între ele, se ţărmuresc şi se stăpînesc unele pe altele; secretul istorieĭ omenescĭ constă în înrîurirea lor reciprocă, în urmarea, în viaţa, mórtea şi renascerea lor cu un conţinut din ce în ce maĭ maĭ mare şi maĭ bogat. Afară de acésta Ranke maĭ crede, că „puterile spirituale" sunt cuprinse în ideĭ, ce derivă din divinitate şi eternitate, deşi nicĭ-odată ele nu curg deplin. Ideile acestea aŭ existenţa lor proprie, nu se contopesc nicĭ-odată cu spiritele[3]).

Ideile sunt numaĭ un mijlocitor subiectiv al spiritelor şi acéstă mijlocire se face cu luptă. „Tot de odată, în ideĭ se deştéptă direcţiĭ, carĭ" când timpul s'a împlinit pot ajunge până la spargerea conţinutuluĭ lor original. Ideile se pot asocia şi desface, pot chiar lupta între ele.

Lupta dintre ideĭ este obicĭnuită şi tocmaĭ ea alcătuesce mişcarea istorică.

In lupta ideilor se póte simţi şi privi maĭ bine legea vieţeĭ şi secretul istorieĭ universale, şi tot în lupta ideilor se manifestă maĭ bine mâna luĭ Dumneḑeŭ în lume. De altă parte, Ranke vede sub idee un Dumnezeŭ şi încă un Dumneḑeŭ personal.

---

1) *Gewelt. Werke.* 24. 38.
2) *Gewelt. Werke.* 15.199.
3) Idem 27/28, 540.

In resumat, din aceste citaţiĭ, ce s'ar putea înmulţi[1]), se desprinde întrégа concepţie istorică a luĭ Ranke, care socotesce viaţa cu feluritele eĭ manifestărĭ, ca o copie ştérsă a putereĭ Dumnezeeştĭ, ce cârmueşte totul după un plan hotărît de vecĭ.[2])

Semnele putereĭ Dumnezeescĭ sunt ideile. Aceste ideĭ cuprind în sînul lor puterĭ spirituale, ce provócă o luptă între ideĭ şi spirite, precum şi numaĭ între ideĭ şi din luptele acestea resultă progresul societăţeĭ omenescĭ.

Individul, de şi este o emanaţie din eternitate, are totuşĭ un rol fórte mărginit faţă cu puterea covîrşitóre a ideeĭ supreme Dumnezeŭ. Numaĭ ómeniĭ genialĭ sunt fără nicĭ o legătură cu mediul social, eĭ sunt socotiţĭ ca un „dar al luĭ Dumneḑeŭ." Ranke studiază evenimentele istorice, potrivit cu acéstă concepţie, căcĭ numaĭ în ast mod, crede el, că póte pătrunde cărările ascunse ale Dumnezeireĭ.

Acest mod de a interpreta evenimentele istorice a fost primit de toţĭ eleviĭ luĭ Ranke, carĭ aŭ format o adevărată şcólă istorică, numită şcóla rankeriană.

Numaĭ după mórtea mareluĭ istoric Ranke în 1886, adepţiĭ ideilor luĭ s'aŭ împărţit în doué grupurĭ: uniĭ admit, că faptele istorice trebuesc interpretate, ca un „*Gedanken Gottes*", orĭ „*Göttliches Geheimnis*"; iar al doilea grup primesce ideile luĭ Ranke fără să le dea însă caracterul mistic. Tot de-odată, acest din urmă grup maĭ ţine seamă şi de factoriĭ socialĭ şi economicĭ, susţinênd totuşĭ, că factoriĭ moralĭ aŭ o înrîurire hotărîtóre[3]), pe când ceĭ economicĭ şi socialĭ aŭ un rol secundar în desvoltarea istorică a omenireĭ. Grupul acesta din urmă este representat prin profesorul Rachfahl[4]) de la universitatea din Könisberg şi de către istoriciĭ Lenz, Finke şi Hinze.

1) Ele sunt împrumutate din scrierea luĭ K. Lamprecht «*Alte und Neue Richtungen der Geschichstwissenchaft*», Berlin 1896

2) Cf. Ranke *Preussiche Geschichte.* G. W. 27/28. 82. Asta ne aminteşte ideea luĭ Kant asupra «planuluĭ natureĭ», saŭ «arta natureĭ» a luĭ Fichte.

3) K. Lamprecht «*Alte und neue Richtungen*» p. 70. «die Geistigen Kräfte allein die konstituirende Kräfte wären nebenden die wirthschaftliche und socialen momente nur als unvesentliche Bedingungen nebenher liefern»

4) Cf. *Preussiche Iahrbücher,* 1896, vol. 83. p. 48—96, unde se tratéză despre: *Deutsche Geschichte von wirtschaftlichen Standpunkt.*

Amândouĕ aceste grupurĭ de istoricĭ rankerianĭ aŭ fost combătute cu inteligenţă de către Karol Lamprecht, vestitul profesor de la Universitatea din Leipzig, atât în monumentala sa operă: *Deutsche Geschichte* [1]) cât şi într'o scriere a sa întitulată: *Alte und Neue Richtungen der Geschichtswissenchaft*, în care formuléză un principiu cu desăvîrşire contrariŭ şcóleĭ rankeriane.

Acest învĕţat nu porneşte în studiul evenimentelor istorice de la vre-un principiu aprioric, orĭ de la legăturile universale, ci se cobóră pe pământ, luând ca punt de plecare naţiunea, tocmaĭ după cum în sciinţele biologice s'a început cu studiul celuleĭ, ca element constitutiv al organismuluĭ. Lamprecht nu numaĭ rupe cu desăvîrşire cu vechea concepţie de a considera faptele istorice, ca derivate dintr'un isvor unic, ci folosindu-se de resultatele aflate de economiştĭ germanĭ [2]) afirmă că viaţa istorică a unuĭ popor este înrîurită de factorĭ naturalĭ, ca pământul pe care trăeşte, de produsele luĭ, rîurile ce străbat ţara, flora, fauna, constituţia fizică a ómenilor, starea socială, economică, ereditatea şi educaţia pe care şi-a făcut-o în decursul veacurilor. Aceştĭ factorĭ felurițĭ se aseamănă tocmaĭ cu deosebitele corpurĭ de armată, aşezate pe un câmp de rĕzboiŭ [3]), unde fie-care cooperézĕ alternativ saŭ simultan spre a realisa planul ce urmăresc.

Tot ast-fel şi diferiţĭ factorĭ materialĭ şi intelectualĭ se imbină în felurite chipurĭ înrîurindu-se reciproc. Aceştia sunt factorĭ permanenţĭ, ce hotărăsc mersul istoric al omenireĭ. Cât pentru factoriĭ economicĭ pe carĭ rankerianiĭ îĭ subordonaŭ celor

---

1) Apărută la 1891.

2) De altmintrelea, Lamprecht era bine pregătit cu asemeuea studiĭ, de óre-ce scrisese: *Beitrœgen zur Geschichte des Franzoesichen* Wirthshaftes *lebens im elften Iahrhundert*, 1861, în 8 şi *Stadt Köln* în Mittelalter (*Preussiche Iahrbücher* vol. XLII), în care studiază istoria economică a acestuĭ oraş.

3) Bernheim O. c. 487.

intelectualĭ, Lamprecht ĭĭ pune, cum vĕḑurăm, de o potrivă pe acelaş plan, coordonându-ĭ[1]).

Ast-fel, Lamprecht studiază douĕ felurĭ de fapte: unele generice saŭ tipice, ce sunt datorite factorilor permanenţĭ enumĕraţĭ maĭ sus şi fapte inviduale.

Vechia scólă istorică studia numaĭ faptele individuale fără nicĭ o legĕtură cu mediul ambiant. Representantul cel maĭ de frunte, în Europa este de sigur Carlyle, care susţine în opera sa: *On Herœs* (t. I. p. 2), că istoria universală se reduce la urma urmelor la fapte săvârşite de ómeniĭ marĭ. „Aceştĭ óamenĭ marĭ aŭ fost conducĕtoriĭ popórelor; eĭ sunt ziditoriĭ, modelele şi într'un înţeles larg creatorĭ a tot ce masa ómenilor a lucrat la o laltă, orĭ a dobândit.—Tóte lucrurile pe care le vedem în fiinţă sunt propriŭ-ḑis resultatul material exterior, împlinirea practică, întruparea gândurilor pe care le-aŭ avut ómeniĭ marĭ trimeşĭ în lume.—Sufletul istorieĭ omenireĭ ar fi istoria acestor eroĭ, cărora Carlyle le atribue tocmaĭ ca şi Ranke un caracter mistic, de óre-ce socotesce pe Eroŭ ca pe „*un meşter trimis din fundul misteriosuluĭ infinit cu noutăţi pentru noĭ*. El vine din substanţă *interióră a lucrurilor*. — Eroul vine din inima lumeĭ, din realitatea primordială a lucrurilor; inspiraţia dumnezeiască ĭĭ dă inteligenţa şi cea ce pronunţă el este cu adevărat un fel de revelaţie". Decĭ, după Carlyle adevărata istorie este epoca Eroilor şi numaĭ a Eroilor. Orĭ-cât de fermecătóre ar fi acéstă concepţie, Lamprecht o părăsesce şi consideră pe ómeniĭ marĭ, ca o sintesă a mediuluĭ social în mijlocul căruia trăesc.—Eĭ primesc de la societate felul de a gândi şi lucra. Cu alte cuvinte, societatea e factorul universal şi primordial, iar individul este numaĭ fenomenul contigent trecător, căcĭ mediul social în care trăesce cine-va nu are numaĭ un rol pasiv asupra ómenilor, ci se organiséḑă în indivizĭ manifestându-se într'înşiĭ.—Prin urmare, trebue să se ia ca punt de ple-

1) Lamprecht, *Alte und Neue Richtungen*, p. 70. Iată citaţia: die geistige und materielle Wirkungen sind gleichen Ranges und können deshalb im Momente ihres Einflusses grundsätzlich unabhänging von Einander zur Wirkungen gelangen; sie sind koordonirt.

care în studiul evenimentelor istorice, factorĭ colectivĭ spre a înţelege chiar şi rolul personalităţilor însemnate.

Lamprecht recunósce însă că este fórte greŭ de despărţit într'un mod absolut faptele generice, saŭ colectivele de actele personale consciente, cu tóte că admite că factorĭ colectivĭ sunt cu mult maĭ importanţĭ [1]) şi aŭ o maĭ puternică înrâurire în desvoltarea istorică, de cât cele maĭ strălucite fapte ale ómenilor marĭ.

Acéstă concepţie a luĭ Lamprecht a împărţit pe istoricii germanĭ în două tabere, care îşĭ fac un răsboiŭ crâncen prin ḑiare, reviste şi chiar congrese. Una din aceste tabere a fost botezată cu numele de grupul tinerilor rankerianĭ, carĭ susţin cu o pasiune înfocată, că evenimentele istorice sunt datorite munceĭ bărbaţilor însemnaţĭ şi ideilor morale ce eĭ întrupéză; al doilea grup e al Lamprechtistilor, carĭ explică istoria poporuluĭ german, ca fiind opera colectivă a întregeĭ naţiunĭ, ca produsul uneĭ evoluţiunĭ de stărĭ sociale psychice ce se îmbină în felurite chipurĭ şi ne daŭ la un moment anumit aspectul vieţeĭ politice, economice, religióse şi intelectuale ale acestuĭ popor.

In scurt, teoria luĭ Lamprecht se resumă în următórele punte: că există o legătură [4]) strânsă între tóte fenomenele vieţeĭ unuĭ popor; 2^0 că naţiunile fac istoria şi că progresul în omenire e rodul munceĭ comune, iar personalităţile „*istorice*" numaĭ simbólele mediilor încunjurătóre, căcĭ concepţiile uneĭ generaţiunĭ devin gândirĭ absolute pentru indivizĭ.

---

1) *Die Zukunft*, 1897, 6 Nbre p. 251 «das die typyschen Erscheinungen in der Geschichte in Ihren wchtigsten auswirkungen grundsätzlich bedeutsamer und mächtiger sind als die persönlichen.

2) Vezĭ Albert Sorel, *Nouveaux essais d'histoire et de critique*, p. 24. *Revue de synthèse historique* 1900 I.

2) Cf. K. Lamprecht: *Was ist Kulturgeschichte*, publicat în *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 1896—1897.

3) *Revue historique* 1897 t. II. p. 50 Cf. *Revue Bleue*, 1900, t. 14 p. 228. unde Ch. Langlois socotesce totuşĭ că şi Lamprecht este subiectiv, de oare-ce vorbesce de «*un suflet naţional*», ce după Langlois n'ar exista. De cât acest suflet comun există şi e dovedit de autorĭ, ca J. J. Jusserand în *Histoire littéraire du peuple anglais*, Paris 1894, unde vorbesce «*du génie de la race*»; de asemenea Taine «*Histoire de la littérature*, I p. XVII.

4) Cf. *Zeitschrift fur Kulturgeschichte*, *1894* I Heft 2—3.

Marele Goethe a exprimat unde-va acéstă concepţie minunat de bine ḑicênd: „Umpleţi-vĕ [1]) mintea şi inima vóstră, cât de largĭ ar fi ele, cu ideile şi sentimentele véculuĭ în care trăiţĭ şi opera va veni de sigur".

Metoda acésta a luĭ Lamprecht, cum se vede nu e nouă, ea a fost formulată maĭ nainte; de cât, el are meritul de a o fi pus într'o vie lumină, cum nimenĭ altul n'a ilustrat'o în Germania cu atât talent, arătând printr'o metodă aprópe statistică legătura strânsă maĭ ales dintre desvoltarea economică şi cea politică. [2])

Concepţia acésta a luĭ Lamprecht a fost împărtăşită de ceĭ maĭ de frunte istoricĭ din Franţa, Anglia şi Belgia. [3])

Aşa, nu voiŭ cita de cât opiniunea exprimată de către d. Gabriel Monod, directorul şcóleĭ de Innalte studiĭ din Paris, care susţine aceiaşĭ idee când scria [4])..... Sĕ obişnuesce prea mult în istorie a se da o mare atenţie maĭ ales manifestărilor strălucite, rĕsunĕtóre şi efemere ale activităţeĭ omenescĭ, evenimentelor marĭ, orĭ ómenilor marĭ, în loc de a insista asupra desvoltărilor marĭ şi încete a instituţiilor, condiţiilor economice şi sociale, care sunt partea cu adevărat interesantă şi permanentă a evoluţiĭ omenescĭ, acea care póte fi analisată cu óre-care certitudine şi până la óre-care punct redusă în legĭ.

„Evenimentele şi personalităţile adevĕrat importante sunt maĭ ales ca semne şi simbóle ale diverselor mişcărĭ ale acesteĭ evoluţiĭ; dar cea maĭ mare parte din faptele ḑise istorice nu sunt, faţă cu adevărata istorie omenéscă, de cât cea ce sunt faţă de mişcarea adâncă şi constantă a mărilor, valurile ce se ridică la suprafaţa măreĭ, sĕ coloréză o clipită de tóte focurile lumineĭ şi apoĭ să sfărâmă pe ţărm fără să rĕmâe ce-va din ele".

---

1) Taine. *Philosophie de l'art.* Paris 1890. t. I. p 124.

2) Vezĭ Bernheim o. c. şi Wacsmuth *Einleitung in das Studium der alten Geschichte,* Leipzig 1895.

3) Cf. *Zeitschrift fur Kulturgeschichte* 1894 I Heft 2—3.

4) cf. *Revue Historique,* 1897, vol. 64, pg. 509 Pirrenne, *Une discussion historique en Allemagne.*

5) *Revue Historique,* 1896, Juliet-Août, 1/2.324.

Acéstă nouă orientare a studiilor istorice, inaugurată de Lamprecht a fost primită pretutindinea cu entusiasm. Ea corespundea uneĭ nevoĭ presimţite de vreme îndelungată. Orientarea acésta va da la lumină opere istorice importante, ce de sigur nu vor avea farmecul scrierilor romantice produse de vechia şcólă istorică germană, dar în schimb ne vor descoperi drumurile lungĭ şi largĭ bătătorite de „caravana omenéscă“ în calea vieţeĭ eĭ.

Ochiul istoriculuĭ de aicĭ nainte nu se va maĭ opri numaĭ asupra câtor-va capete distinse, ci va îmbrăţişa cu privirea-ĭ scrutătóre tóte aspectele pe care ni le înfăţişéză societatea omenéscă, căreia aparţin aceştĭ ómenĭ „representativĭ“.

MARIN DIMITRESCU

TABLA DE MATERIE A VOLUMULUI IX

CU 33 CLIŞEURI

SUMARIUL